

BIBLIOTEKA GŁÓWNA AKADEMII WYCHOWANIA FIZYCZNEGO
IM. JERZEGO KUKUCZKI W KATOWICACH

BIBLIOTEKA UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO

INSTYTUT BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO

BIBLIOTHECA NOSTRA

RADA NAUKOWA

JAN MALICKI - przewodniczący (Uniwersytet Śląski), ANTONI BARCIAK (Uniwersytet Śląski), NADIA CAIDI (University of Toronto), GIUSEPPE CATALDI (Università degli Studi di Napoli „L'Orientale”), ELŻBIETA GONDEK (Uniwersytet Śląski), JANUSZ ISKRA (Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach), MARIA ANNA JANKOWSKA (University of Idaho), MILAN KONVIT (Slezská univerzita, Opava), DARIUSZ PAWELEC (Uniwersytet Śląski), MIRCEA REGNEALĂ (Universitatea din București), IRENA SOCHA (Uniwersytet Śląski), WOJCIECH ŚWIATKIEWICZ (Uniwersytet Śląski), JACEK WÓDZ (Uniwersytet Śląski)

REDAKCJA

JOLANTA GWIOŹDZIK – redaktor naczelny (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej UŚ), MARIA KYCLER – redaktor (Biblioteka UŚ), MARIUSZ PACHA – redaktor (Biblioteka Główna AWF), KATARZYNA BARAN – sekretarz (Biblioteka Główna AWF)
JOANNA STARZAK, DAMIAN ZIÓLKOWSKI (Biblioteka Główna AWF), ANETA DRABEK (Biblioteka UŚ), AGATA MUC, BOGUMIŁA WARZACHOWSKA (Biblioteka Teologiczna UŚ), MARTA KUNICKA (Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji UŚ), HANNA LANGER, IZABELA SWOBODA (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej UŚ), MONIKA MOSZCZYŃSKA-GŁOWACKA (Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej), IZABELA JURCZAK (Biblioteka Wyższej Szkoły Humanitas w Sosnowcu), HANNA BATOROWSKA (Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie), GRAŻYNA TETELA (UŚ), MAGDALENA GWIOŹDZIK (Uniwersytet Śląski) – TŁUMACZENIE ABSTRAKTÓW

CZASOPISMO POWSTAJE PRZY WSPÓŁUDZIALE
SEKCJI BIBLIOTEK SZKÓŁ WYŻSZYCH STOWARZYSZENIA BIBLIOTEKARZY POLSKICH
PRZY ZARZĄDZIE OKRĘGU W KATOWICACH

CZASOPISMO UKAZUJE SIĘ W WERSJI DRUKOWANEJ (REFERENCYJNEJ) ORAZ ELEKTRONICZNEJ

BIBLIOTEKA GŁÓWNA AKADEMII WYCHOWANIA FIZYCZNEGO
IM. JERZEGO KUKUCZKI W KATOWICACH

BIBLIOTEKA UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO

INSTYTUT BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO

BIBLIOTHECA NOSTRA

ŚLĄSKI KWARTALNIK NAUKOWY

NR 4 (46) 2016

REPERTUAR WYDAWNICZY

KATOWICE 2016

REDAKTOR TEMATYCZNY
JANUSZ KOSTECKI

REDAKCJA JEZYKOWA
Janusz Kostecki (język polski)
Magdalena Gwioździk (język angielski)

KOREKTA
Janusz Kostecki, Izabela Jurczak

TŁUMACZENIE I REDAKCJA ABSTRAKTÓW
Magdalena Gwioździk

WYDAWCA
Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach
© Copyright by Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki
w Katowicach 2016

ADRES REDAKCJI
Biblioteka Główna Akademii Wychowania Fizycznego
im. Jerzego Kukuczki w Katowicach
ul. Mikołowska 72 A, 40-065 Katowice,
tel. 32 207 51 35

WERSJA ELEKTRONICZNA
<http://www.bibliothecanostra.awf.katowice.pl>

Czasopismo dostępne jest na licencji CC-BY-SA 3.0 Polska

REDAKCJA TECHNICZNA,
SKŁAD I ŁAMANIE
Firma Usługowa „VIOLETPRESS”

DRUK
Poligrafia AWF im. Jerzego Kukuczki,
ul. Mikołowska 72 C, 40-065 Katowice
Nakład: 170 egz.

Zapraszamy zainteresowane instytucje do zamieszczania informacji
o swojej ofercie na łamach Bibliotheca Nostra.
Kontakt: tel. 32 207 51 35, e-mail: bibliothecanostra@awf.katowice.pl

ISSN 1734-6576
e-ISSN 2084-5464

SPIS TREŚCI

REPERTUAR WYDAWNICZY

ARTYKUŁY • 10

Agnieszka Borysowska *The Ducal Printery in Szczecin and Its Publications* • 10

Małgorzata Rowicka *Mikołowskie edycje utworów wielkich romantyków polskich w latach 1898–1912* • 27

Barbara Wąsik *Wydawnicze dzieje twórczości Heleny Mniszkówny w latach 1909–1989* • 50

Adam Rusek *Od szalonego Grzesia do Szynkla. Krótka historia samoistnych publikacji komiksowych w Polsce do roku 1989* • 83

Grzegorz Nieć *Dzieje rynku książki w Czechach w świetle najnowszej publikacji Zdenka Šimečka i Jiřího Trávnicka* • 97

RECENZJE I OMÓWIENIA • 116

Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej / pod red. Weroniki Kosteckiej i Macieja Skowery (Kamila Rogowicz) • 116

Kronika (1945–1949) Państwowego Instytutu Książki / wstęp, przypisy i oprac. Małgorzata Korczyńska-Derkacz (Martyna Wolska) • 121

RECENZENCI WSPÓŁPRACUJĄCY Z REDAKCJĄ W 2015 ROKU • 125

BIBLIOTEKA AWF w KATOWICACH MATERIAŁY • ZBIORY • WYDARZENIA

OMÓWIENIA • 128

Dyplomaci sascy wobec Sejmu Wielkiego / Henryk Kocój (Adam Cichosz) • 128

INFORMACJE • 134

Zestawienie prac doktorskich obronionych w 2016 roku w Akademii Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach • 134

Aktualny wykaz czasopism dostępnych w bibliotece głównej AWF im. Jerzego Kukuczki w Katowicach • 136

Bazy danych dostępne w Bibliotece Głównej AWF im. Jerzego Kukuczki w Katowicach • 140

NOWOŚCI W ZBIORACH • 141

Wykaz książek zarejestrowanych w Bibliotece Głównej AWF w Katowicach w IV kwartale 2016 roku • 141

WYDAWNICTWA AWF • 167

CONTENTS

PUBLISHING REPERTOIRE

ARTICLES • 10

Agnieszka Borysowska *The Ducal Printery in Szczecin and Its Publications* • 10

Małgorzata Rowicka *Mikołów editions of great polish romantic literature in 1898–1912* • 27

Barbara Wąsik *Helena Mniskówna's works – history of publishing in the years 1909–1989* • 50

Adam Rusek *From Crazy Gregor to Chninkel. The short history of polish comic books from the beginning to 1989* • 83

Grzegorz Nieć *The history of the book market in Bohemia in the light of the most recent publication of Zdeněk Šimečka and Jiří Trávniček* • 97

REVIEWS AND DISCUSSIONS • 116

Geography of the imaginary lands. The category of place and space in children, young adult and fantasy literature / ed. Weronika Kostecka and Maciej Skowera (Kamila Rogowicz) • 116

The chronicle (1945-1949) of the Book Institute / introduction, notes and ed. Małgorzata Korczyńska-Derkacz (Martyna Wolska) • 121

REVIEWERS COLLABORATING WITH THE EDITORIAL OFFICE IN 2016 • 125

LIBRARY OF THE ACADEMY OF PHYSICAL EDUCATION (AWF) IN KATOWICE MATERIALS • COLLECTIONS • EVENTS

DISCUSSIONS • 128

Henryk Kocój *Saxons diplomats up against the Great Sejm* (Adam Cichosz) • 128

INFORMATION • 134

Summary of doctoral theses defended in 2016 at the Jerzy Kukuczka Academy of Physical Education in Katowice • 134

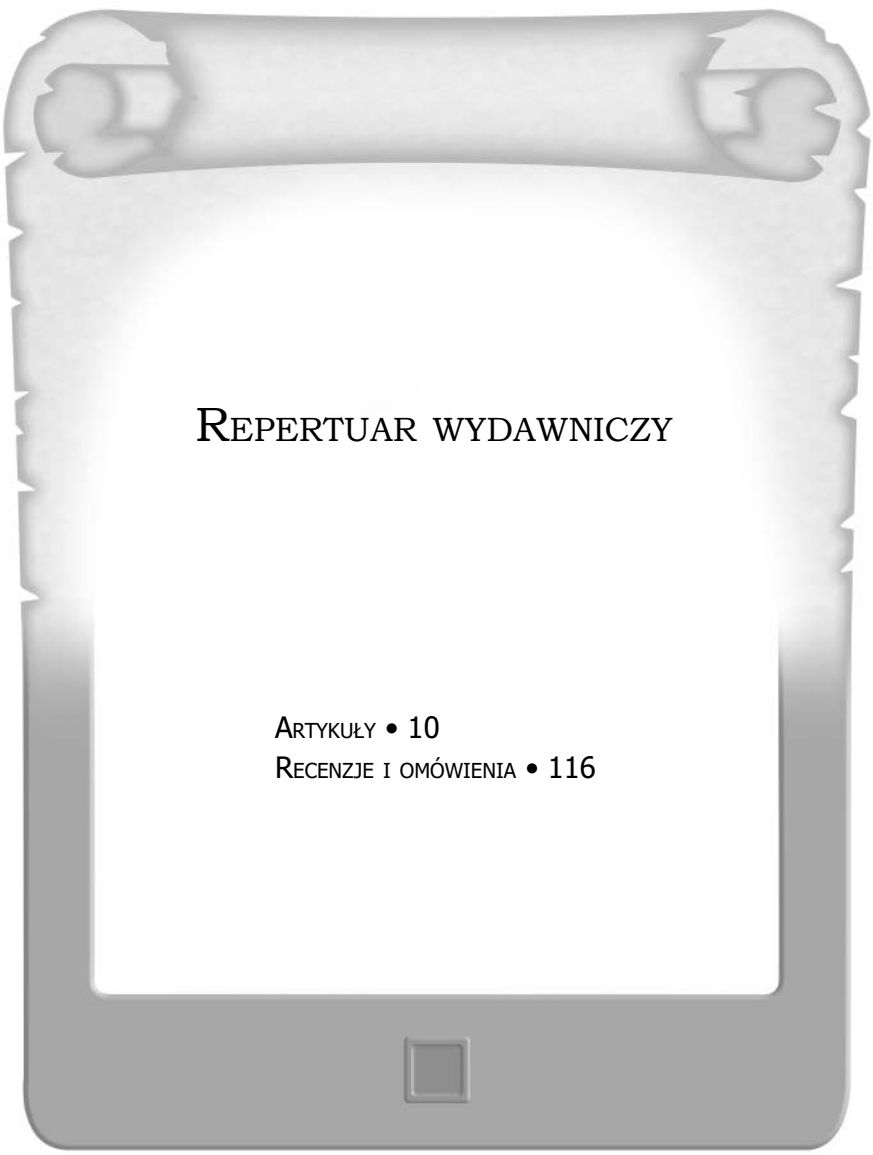
A current register of periodicals available at the Main Library of the Jerzy Kukuczka Academy of Physical Education in Katowice • 136

Databases available at the Main Library of the Jerzy Kukuczka Academy of Physical Education in Katowice • 140

NEWS IN THE COLLECTION • 141

Books registered in the Main Library of The Jerzy Kukuczka Academy of Physical Education in Katowice (Biblioteka Główna AWF) in the fourth quarter of 2016 • 141

AWF'S PUBLISHING NEWS • 167

REPERTUAR WYDAWNICZY

ARTYKUŁY • 10

RECENZJE I OMÓWIENIA • 116

THE DUCAL PRINTERY IN SZCZECIN AND ITS PUBLICATIONS

In the fourth volume of the monumental monograph *Drukarze dawnej Polski XV–XVIII* (*Printers of past Poland 15–18th century*), one can find an entry on the activities of the Ducal Printery in Szczecin (Kawecka-Gryczowa, Korotajowa, eds., 1962, p. 492–493). Polish authors, citing the findings of earlier German researchers (Levezow, 1777, p. 41–42; Mohnike 1840, p. 25–27), see this workshop as a continuation of an existing publishing house operating until the beginning of the seventeenth century in Barth. It should be clearly specified, that though the prints from the publishing house in Barth use the name Fürstliche Druckerei (or, in Latin: Officina Ducalis, Officina Principis) the name is not found on the prints from Stettin. This does not mean that previous researchers were wrong, only that, in the case of the printing house in Szczecin, one should not call it the Ducal Printery, but rather a ducal printery, meaning an office passed over by Pomeranian dukes to typographers who used their own names on published prints.

The beginnings of this publishing office are closely linked to the events following the death of Barnim X (1549–1603), duke of Szczecin from the House of Griffins and the ascension of his brother, Bogislaw XIII (1544–1606), to the throne. Before the death of his brother, Bogislaw ruled over Barth and Neuenkamp. From 1582, the Ducal Printery functioned in his base of operations in Barth, but as the duke and his court moved to Szczecin, the printing house was also transferred to a new location, presumably to a residence of Stettinian Dukes called Oderburg, located in the suburban village Grabowo (Mohnike, 1840, p. 25; Kawecka-Gryczowa, Korotajowa, eds., 1962, p. 492).

¹ Książnica Pomorska w Szczecinie.

It is difficult to say when exactly the aforementioned office started operations in Szczecin. Some researchers are of the opinion that the workshop transferred and reassembled at Oderburg had to stay inactive for some period of time, perhaps even partially auctioned off before supervision over the printing office was given to court official and provisor in the Church of St. Peter² in Szczecin, Johann Duber (died 1623) and after his death – to his stepson, Nikolaus Barthold (died after 1633) (Kawecka-Gryczowa, Korotajowa, eds., 1962, p. 492). It should also be mentioned that even though former German researchers as well as Polish ones following the same line of thought had no doubts that the Barth-based printing office passed into the hands of these two individuals (Levezow, 1777, p. 41; Mohnike, 1840, p. 25), contemporary German researchers either do not mention or openly question this notion (Hamel, 2015, p. 84; Beckmann, 2013, p. 24; Reske, 2007, p. 862). However it does seem that the scenario presented by earlier researchers is backed by strong arguments.

Firstly, they had access to archives that did not last until modern times, and it is plausible that they drew their conclusions based on evidence in those archives. Secondly, the new printing office started operating shortly after the one in Bardo closed and its fundator moved to Stettin along with his court. Duber's oldest print is however from 1602 (VD17 547:695515T³), but the publisher's imprint shows that this publication was created in the workshop of Michael Pezel, Stettin-based bookseller and bookbinder. Other existing prints suggest that in the first part of his work in Stettin (1602-1604) Duber used to collaborate with Pezel often⁴. However starting with 1604, Duber signs all his prints independently. It's possible that Pezel could have died that year, but let us add, that this year definitely marks the end of operations for the printing office in Barth, and as mentioned, the workshop was moved to Stettin. The theory presented by earlier researchers of Duber being given a directorial post over the moved printing office seems to form a logical sequence of events.

As said by contemporary German researcher Sabine Beckmann, irrefutable proof can currently, due to lack of archive-based sources, only be found using typographical analysis (2013, p. 25). And indeed, tests seem to show that both the Ducal Printery in Barth as well as the printing office

² This church is mentioned by Levezow (1777, p. 41) and Reske (2007, p. 861), Kawecka-Gryczowa and Korotajowa (1962, p. 474) write about the Church of St. Nicholas.

³ To maintain clarity of presentation, the prints described in the German national bibliography *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts* (in short: VD16) and *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* (VD17) as well as print catalogues Szajko (2003) and Kosman (2013) will be presented using position numbers from these bibliographies and catalogues; a full bibliographic description of the prints can be found in the bibliography at appropriate position numbers.

⁴ See VD17 23:690291B and VD17 7:687870R.

of Johann Duber, and later Nikolaus Barthold used the same typographical resources. Early analytical work, that requires further exploration (e.g. typesetting analysis), concentrated on typographical ornaments such as borders, tailpiece vignettes and initials, as this part of typographical resources was utilized less often than fonts. 50 years worth of publications from the three aforementioned offices were analyzed, and after evaluating numerous prints the idea of the offices using the same ornaments was confirmed, for example a border used in a Barth print from 1592 (VD16 M 6839), also occurs in a funeral print by Joachim Palen published by Duber (Palen, 1611, f. A2r). In turn a triangular tailpiece visible at f. 106v of a print published in Barth in 1584 (VD16 R 3865) is the same as the one used by Duber in 1604 in a congratulatory print by David Schwantes (f. A4r), and later by Barthold in two prints⁵ from 1631, the final year of the offices operations. Whereas a tailpiece with a putto head in its center found in a Barth print from 1593 (Brasch, 1593, f. A8v) can be found at f. A4v of a print by Duber from 1615 (Nuptiis Petri Wittenborgii, 1615). Multiple other examples can be shown, however a more detailed discussion of these findings will be presented elsewhere.

Johann Duber controlled the workshop entrusted to him for more or less two decades: from 1604 to his death in 1623. He printed poetry, scientific publications, school dissertations but mostly occasional prints, among them many funeral ones. German national bibliography VD 17 registered 72 of Duber's prints. This number can be increased by adding a few dozen additional publications not registered in the German bibliography but existing today in the archives of Stettin-based libraries: The Pomeranian Library (36 titles) and the library of the National Archives (1 title)⁶. Perhaps queries in other Polish libraries will in the future evidence the existence of more prints, as many Pomeranian collections were, after World War II, placed in scientific libraries in more central parts of Poland (Borysowska, 2015, p. 100–106; Nowicki, 2015, p. 213–227).

The works existing to this day show that Duber as a printer attended mostly to the intellectual elites of the city and its surroundings, such as school teachers, courtiers, civic and ducal officials, pastors, doctors etc., who mostly belonged to one *familiae litterariae*. For example – in 1610 a book of poetry was published at Duber's printery by a Stettinian attorney and juror, as well as *poeta laureatus*, Peter Neumark (VD17 125:046854C). In the titles of Neumark's pieces one can find many names of his contemporaries – other poets, professors, pastors, wealthy citizens etc. His book

⁵ See Schultetus, 1631, p. F.v and VD17 23:292406S (p. D4v).

⁶ See Szajko (ed., 2003): II.45, II.136, II.160, II.164, II.176, II.177, II.178, II.192, II.198, II.213, II.234, II.239, II.246, II.275, II.302, II.318, II.319, II.326, II.429, II.439, II.522, II.591, II.662, II.664, II.687, II.729, II.779, II.805, II.863, II.930, II.1001, II.1024, II.1108, II.1140, II.1175, II.1178; Kosman (ed., 2013): XVII.111.

was a collection of previous poetic works in three volumes, the first of which contained epigrams, the second – epitaphs, and the third – epicedia for various occasions. Neumark's name can be found under a dedication poem included in a collection of epigrams printed by Duber a few years earlier, in 1606 (VD17 23:278498L) by another Stettin-based juror, Paul Zacharias (1557–1612). Zacharias's book is poetically interesting, consisting of German and Latin epigrams, thematically connected to engravings, so-called emblematic poems. Among these poems there are present numerous cases of pattern poetry, popular chronograms and acrostics, but also the much rarer *carmen parallelum* or *carmen quadratum* (Kapuścińska, Urbański, 2013, p. 65–82). The book is also interesting in a typographical sense. Printed in a small, pocket format, it was very generously decorated with various vignettes to which the workshop had access. Each page was surrounded with a decorative border, numerous tailpieces are present, and pages on which emblematic poems appear were decorated with engravings, presenting the contents of the poems.

Another *poeta laureatus*, who decided to entrust printing his poems to Duber was Elias Rüdel (Rudelius; 1578–1642). He had links to Stettin through the duke's court, as he was a courtier of the Elector of Saxony⁷, so it is no surprise that both of his publications in Stettin were dedicated to the House of Griffons. The first tome, published in 1615 and entitled *Schediasmata Poëtica*, explains in the subtitle that it was created while travelling to Stettin and contains poems created in the heat of the moment, improvised (VD17 23:238632Y). The poet dedicated this volume of works to duke Phillip II. Four years later, he published at Duber's office a several page long poetic print, this time dedicated to duke Francis I (as Phillip II was already dead) written due to taking part, along with the dukes entourage and various guests, in a rabbit hunt on an island known back then by its German name Insel Gristow (VD17 23:297817Z).

A poet laureate and an attorney and city councillor was Balthasar Seltzer, who, along with Ludwig Hollonius, also poet and playwright and also pastor from Politz, published in 1615 a volume of poetry entitled *Problematum aenigmaticorum libellus poeticus* (VD17 23:272490Y). Joachim Balcke (Balckius; died in 1611) was a pastor in the Stargardian Church of St. John who printed at Duber's office a text entitled *Beschreibung des Pomerlands* (1608) – a poetic description of Pomerania, composed in German (VD17 1:632780D). The title of poet laureate was also used, at least from 1610, by Martin Schmechelius, born in Bärwalde, who in a few prints presents himself as a rector of a school in Belgard (VD17 23:277940Q). He published at Duber's printing offices several times – the earliest print from 1615 containing four religious pomes in Latin and Greek (VD17 23:268295Y), pub-

⁷ As he reveals in another volume of poetry, see VD17 14:642670V.

lished five years late the *Syllogie sphaerica* (VD17 23:277953U) written in elegiac couplet in Latin and also the collection of speeches entitled *Fasciculus oratiuncularum*, which he had written for various occasions (having to do with the Reformation jubilee, school speeches, panegyrics in honour of the Pomeranian dukes etc., see VD17 23:277940Q). In 1621 he published a school play entitled *Hercules Academicus* (VD17 23:277946L). On the pages of this play, written in Latin, Schmechelius, a former graduate of the Paedagogium in Stettin, is congratulated among others by fellow graduate Mövius Völschow, future Pomeranian superintendent, and Heinrich Kielmann (1581–1649), from 1612 a lecturer at the Paedagogium.

Kielmann, who came from Vienna, but established permanent ties with Stettin after becoming a professor of poetry and Greek as well as a *conrector* at the Ducal Paedagogium, was an author of two plays himself, both of them printed by Duber. The first of them was a comedy entitled *Tzetzelloclamia* (1617; VD17 23:296621V). He wrote it for the centennial jubilee of the Reformation, and its title and contents refer to the person of Johann Tzetzels (1465–1519), a German priest notorious for selling pardons, which made him a target of the reformers' wrath. Contemporarily, it is considered one of the most interesting plays related to the issues of the Reformation (Flood, 2006, p. 990). Kielmann also left in his legacy the tragedy *Venus* (VD17 23:285692R). Its plot is connected to the events of the goddess's interventions to help her son Eneas during his voyage to Italy, as described in the first volume of the *Eneid*.

Apart from plays, other documents printed by Duber also show a connection to the life of the school, among them dissertations, papers and disputes between pedagogues and their pupils. A fitting example might be the disputes announced during the rectorate of Christophor Butel (Butelius, 1571–1611), rector of the Ducal Paedagogium in years 1601–1607 (see II.805; II.136) or Christoph Hunichius (died 1623) who served as rector following Butelius and held the post to 1623 (see II.930; II.1140; II.1108; II.234; II.591) or under the tutelage of Joachim Prätorius (1566–1633), a professor of Hebrew and logic at the same school from 1597 (see II.1178; II.779; II.302; II.246). Also worth mentioning is the paper by Paul Coler (estimated 1555–1625), rector of the City School in Stargard, on the topic of teaching Latin (VD17 3:314411V), the introductory letter to which had been written by Daniel Cramer (1568–1637), a known theologian, Church historian and a professor of the Ducal Paedagogium in Stettin.

Evangelic theologians also published their texts at Duber's publishing house. An example could be the prints by a scholar connected to the town of Königsberg, Georg Ciegler (1551–1633), published in the years 1614–15, having to do with the uncertainties of human fate, eternal life and the ultimate good (II.176–178). Among local theologians one who entrusted Duber with printing his writing several times was the aforementioned Daniel

Cramer. He published there among others two disputes connected under the title *Das Güldene Sprüchlein Lutheri, wie Christus uns zum Geschenk und Exempel vorgestellt sei* (VD17 23:287753M), as well as a paper inserting himself into the heatedly discussed at the time polemic between Lutherans and Calvinists, entitled *Nützlicher Unterricht von den Fürnembsten Streitigkeiten zwischen den Lutherischen und den Calvinisten* (VD17 14:687646F; 547:641944T).

Interesting due to the person of the author and the controversies it raised among Talmud scholar is the sizable tome *Gali Razia occultorum detectio*, published by Duber in 1614 (VD17 7:702798P). It had been written by Julius Conrad Otto, born in a Jewish family in Vienna as Naphtali Margolioth, adopting the name Otto after forsaking Judaism and accepting Christianity. The publication is also notable for its typographical characteristics. The contents are given in three languages: Old Hebrew, Latin and German with several single Greek words. In some parts of the book, text written in different languages appears in two parallel columns, and the necessity of using three alphabets definitely didn't make the typesetter's job any easier.

As previously stated, about half of the currently known Duber's publications are occasional prints. The same authors who published their poetic or scientific work there also published at his printing house short prints commemorating various events: marriages, promotions or (most often) funerals of other society members or reigning rulers. Many of these prints were also collaborative work of groups of authors, connected through a social or professional relation. A good example of this practice is the poetic goodbye to townsman Peter Hartwich (died 1610) by „friends studying at the Ducal Paedagogium“ (*scripta ab amicis in Illustri Paedagio Stetinensi Studiosis*, see title p. VD17 1:683114B). Among authors mentioned before, notable is H. Kielmann, who was congratulated on his marriage through a print published at Duber's (II.319). In turn poet laureates and pedagogues Martinus Bambam (Bambamius; died 1660) and M. Schmechelius with their publications paid respects to Pomeranian dukes and nobility, the first with a congratulatory print, and the second (II.45), with a funeral one (II.1001).

Many examples can be mentioned, however among the many existing occasional prints, let us dwell on a particular one, dedicated to the dead Pomeranian duke George II (VD17 39:137969F). It included text prepared for and used during the duke's funeral rites in Stettin, speeches made at the same time in other cities (e.g. Rostock) as well as some elements of poetic and dramatic work, possibly ordered by the duke's brother, Philip II. These numerous texts, in conjunction with the duke's biography specially crafted for this publication and an account of the course of the funeral created an extraordinary both in terms of volume and variety print worthy of the duke (Borysowska, 2013a, p. 52–63). It should be brought

to attention not only due to its sheer volume and variety of literary forms, but chiefly due to its typographical qualities. Included in it was a musical note chart, placing Duber among others in the history of Stettinian musical printing (Pietras, 2006, p. 126–129). The typesetter made use of a method developed a hundred years before, which was quick but didn't quite give a pleasant visual effect. This method of single musical printing applied the notes and the staff at the same time. Each metal font contained a note as well as a part of the staff. To avoid the text becoming too dense with notes so the text of the song can be put underneath, the fonts including notes were separated by fonts that included just parts of the staff. One flaw of this method was the existence of small breaks between individual parts of the staff, which lowered the aesthetic value of the print.

Apart from typographic decorative elements present also in Duber's other prints, such as borders, tailpieces or decorative initials, the flourish of the aforementioned print is undoubtedly a full-page emblematic illustration accompanying the poems of Jurga Winther. It portrays a variation of the Griffon coat of arms, elements of which were replaced by funeral motifs such as an hourglass, a wilted flower or a skull. A true rarity, bearing evidence to the typesetters mastery are spatial and figural poems, integrated into the part of the print describing the course of the duke's funeral. They were printed on two folio pages. First of the poems, entitled *Tumulus exequialis et principalis tumuli inscriptio* takes the shape of a coffin on the bier. The contour of this portrayal was created through the use of at first a double, and later a single line of text, which is supposed to be read starting with the graphically distinguished „G“ situated in the upper left corner of the page. Immediately after this piece, another spatial poems was included, picturing another funeral prop: the „vexillum exequiale“ (funeral banner). The contour of the banner consists of two lines of text, connected through graphically distinguished letters, common for both lines, which read from the „D“ situated at the bottom of the flagstaff create the deceased's full title „Dux, Princeps Stetinatorum, Pomeraniae, Cassuborum, Vandalorum, Comes Gutscoviae“. The poetic „funeral banner“ is accompanied by two figural poems taking the shape of crosses (Borysowska, 2013b, p. 116–117).

The last known print from the office of Johann Duber was a funeral print from 1623 including the mourning of duke Ulrich, deceased in autumn previous year. The author of this occasional publication was a Stettinian doctor and historian, Andreas Hildebrandt.

Duber himself died on 17th of February 1623, but as was previously stated, the publishing office wasn't closed after his death. It was taken over by the deceased's stepson, Nicolas Barthold. Historians of print also bring up the name of Thomas Barthold, possibly Nicholas's brother, who tried to take the office over after Duber's death, however without success. Nothing more precise can be said about his person or failure. Nicholas Barthold ran the office

for less than a decade, from 1623 to 1631. It is supposed that he was not only the supervisor, but also the owner of the workshop. Evidence supporting this supposition can be found in the fact that in 1631, convinced by the rector of the Ducal Paedagogium, Johannes Micraelius, he sold his workshop to Johan Skytte (1577–1645), diplomat and advisor to King of Sweden, who was at the time opening a university in Dorpata (*Academia Gustaviana*) and became its first rector (1632). This is known from Micraelius himself, who mentioned this piece of information in his book describing Pomerania (Micraelius, 1639, p. 290). Surely this fact can also be supported by typographical examination of the prints from the aforementioned university printing office.

In VD17 one can find 59 prints signed by Nikolaus Barthold and published up to and including 1631⁸. As is the case with Duber's prints, this number can also be increased by adding a number of publications existing currently in Stettin: 16 titles unregistered in German bibliographies can be found in the Pomeranian catalogue of the Pomeranian Library, and three more in the library of the National Archive in Szczecin⁹.

Barthold essentially continued the publishing direction of his stepfather. Among numerous occasional prints one can find names belonging to the intellectual elite of the city: they are both receivers and authors of congratulations or funeral speeches. For example, the aforementioned doctor, Andreas Hildebrandt lost a son in 1630, an event commemorated with an occasional print by his circle of friends (VD17 125:022712G). He himself was the author of a congratulatory print addressed to his brother, Wilhelm, who followed into the footsteps of his pharmacist father, as he gathered renown for presenting new medical formulas before the Stettin-based Collegium Medicorum (VD17 23:292406S). As it often was, also in this print happened to be a couple of poetic congratulations from other people. Both prints show the brothers' relationship with the establishment of the city, as there can be found works by Heinrich Kielmann, superintendent of the Pomeranian Duchy David Reutzius (1576–1634), theologian and the pastor of the Church of St. Mary in Stettin Daniel Cramer, professor of the Ducal Paedagogium Joachim Praetorius, doctor of medicine and dean of the Frankfurtian Academy Samuel Scarlach (1569–1635), doctor of medicine and Stettinian head physicist Laurent Eichstaedt (1596–1660), rector of the Ducal Paedagogium Martin Leuschner (1589–1641), poet laureate and conrector of the city school Martin Bambam etc.

⁸ Barthold's name can also be found on a later print from 1633, when the typesetter was working in David Rethe's workshop, this however pertains to a text that was originally published by Barthold in 1630 and reprinted by Rethe three years later see VD17 75:647278F.

⁹ These are – Szajko (2003): II.15, II.272, II.358, II.443, II.454, II.469, II.526, II.598, II.620, II.650, II.653, II.811, II.984, II.1012, II.1034, II.1123; Kosman (2013): XVII.36, XVII.112, XVII.113 (roman numeral indicates parts of the catalogue pertaining to 17th century collections; arabic numeral – position in the catalogue).

Compared to Duber's prints, among Barthold's publications one can find more dissertations and disputes sent in by students of the Paedagogium. These were created during the time Leuschner was the rector, assuming his post in the same year Barthold took over the printing office and held it for over a dozen years, up to 1641. Disputes, especially these having to do with philosophy, in which Leuschner specialized were sometimes published in whole, numbered series. What's also interesting is that Barthold didn't have monopoly for publishing these, he competed with another Stettinian typographer, Georg Goetzke, heir to the oldest publishing house in the city, a company belonging to the Eichorn-Kelner family. Among the prints having to do with the workings of the school which came from under Barthold's press one in particular should be treated individually. Entitled *Musicae practicae et arithmeticae generaliora praecepta*, (VD17 1:649178K) it is a sizable textbook for beginners' study of music written in Latin by Johannes Praetorius, cantor of the second school operating in Stettin at the time – Schola Senatoria Stetinensis.

During Barthold's period of control over the publishing office, differently than during Duber's, the workshop also published prints of utmost importance for the history and literary culture of the region. Here Paul Friedeborn (1572–1637), councilman and secretary to the Stettin city council (later mayor) published his description of the city in Latin. His work, entitled *Descriptio urbis Stetinensis* (VD17 56:731752X) is a praise of the duchy's capital and of the organization employed by generations of patricians ruling over it, to whom Friedeborn belonged himself. It aimed to extoll and show Stettin as a place offering favourable living conditions. The print is decorated with an allonge, showing a panorama of the city, documenting the image of the city just before major changes it underwent under Swedish rule.

A few years after Friedeborn's work Barthold's office published the renewed chronicle of the Church in Pomerania by Daniel Cramer, entitled *Das Grosse Pomrische Kirchen Chronicon* (1628; VD17 23:232933W). It was the fourth and most comprehensive edition of this book. It was expanded by another volume, due to Cramer finding new sources in documents, about which he informed the reader in the title. The chronicle includes the history of the Church in Pomerania from the first Christianizing mission of Saint Otto of Bamberg (1124) up to the year of death of the Duke of Pomerania from House of Griffins, Ulrich (1622), so up to the times contemporary to the author. It is worth noting that Cramers chronicle establishes a wider context for the history of the Church, showing the region's political situation and characterizing intellectual tendencies and ideas dominating in various periods, being a valuable source on Pomeranian history overall.

A sign of the new rule approaching can be found in a genealogical piece on Swedish kings created by the mentioned before Adreas Hildebrandt entitled *Genealogia Oder Stam-Linie Königlicher Mayestät zu Schweden Gustavi Adolphi* (1631; VD17 14:017672K). This work was published at a moment

in which the fate of the Pomeranian duchy was sealed – the last ruler of the House of Griffins was childless and gravely ill – and Pomeranian territory was effectively under Swedish occupation. In his genealogical piece, Hildebrandt tried to argue that Swedish claims to Pomerania were rooted in history. As an effect of making his sympathies public he is rewarded by Gustaw II Adolf with a medal. It is interesting that only a few years earlier the same author published a genealogy of Pomeranian dukes in the Stettin-based Rhete's office (VD17 14:078261X).

The changes taking place in Pomerania, not only due to the extinction of the ruling family but also the Thirty Year War taking place in Europe had to take their toll on Barthold's publishing office. What else but hoping to alleviate his material status could explain undertaking publication, without sufficient privileges, of widely-read Latin textbooks by Johannes Rhenius? The author himself revealed these actions when he arrived in Pomerania in 1633 to become the first rector of the newly opened Collegium Groeningianum. He left the city soon after (1634) due to safety concerns in the region, but before that he managed to accuse Barthold of unlawfully printing his textbook *Donatus Latino-Germanicus*, co-published along with the collection *Sententiae sacrae* between 1626 and 1631. Let us rephrase, that in the moment of accusation, Barthold didn't have his own workshop (he sold it in 1631) and worked in Rhete's office. The latter however wasn't accused by Rhenius – even being guilty of printing the same textbook in 1633 along with the vocabulary *Vocabula Latino-Germanica ad Donatum* (Rhenius's Accusation, 1633, p. 130–161).

The aforementioned publications didn't endure to modern times and the whole situation allows for some understanding of the decision made by Barthold and search for its reasons in the publishing firm's financial situation and not the printer's personal condition, as he stayed loyal to his profession after selling the workshop. David Rhete himself assumed control of his family's company roughly at the same time as Barthold, in 1624, however he had the funds for its modernization, and despite times being difficult for Pomerania, he managed to sustain and even develop it further. Unfortunately, a few years later, during an outbreak of the plague in Stettin he died along with his whole immediate family, and his brother Georg, who owned a printing workshop in Danzig overtook the publishing office (Kawecka-Gryczowa, Korotajowa eds., 1962, p. 356–363). It is not known whether Barthold shared the fate of his superior or whether he continued to work under the guidance of Georg Rhete.

These issues, however, have little to do with the typographical workshop of the Pomeranian dukes, which after being transferred from Barth to Stettin and being entrusted to a courtier of the duke and his successors, reached its end in Pomerania in 1631, almost simultaneously with the end of the duchy itself, the last ruler of which Bogislaw XIV, the last duke from the House of Griffins which reigned over Pomerania for over 500 years, died in 1637.

Bibliography

- Beckmann, S. (2013). *Kultur- und bibliotheksgeschichtliche Einleitung*. In: S. Beckmann (hrsg.), unter Mitarbeit von S. Anders, *Handbuch des personalen Gelegenheitsschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven*. Bd. 27, Stettin, Pommersche Stanisław-Staszic-Bibliothek, Staatsarchiv = Szczecin, Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, Archiwum Państwowe (Teil 1, p. 17–193). Hildesheim [etc.]: Olms-Weidmann.
- Borysowska, A. (2013a). „Anielskie chóry” na pogrzebie księcia Jerzego III. Z funeraliów Książnicy Pomorskiej w Szczecinie. In: R. Masalski (ed.), *Kultura muzyczna* (p. 52–63). Szczecin: Książnica Pomorska.
- Borysowska, A. (2013b). *Pomeranian Poets about their Dead Rulers: Elaborate Forms in Seventeenth Century Funeral Poetry*. In: A. Borysowska, B. Milewska-Ważbińska (eds.), *Poesis Artificiosa. Between Theory and Practice* (p. 97–118). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Borysowska, A. (2015). *Powojenne losy szczecińskich księgozbiorów historycznych na przykładzie biblioteki Andreasa Mullera Greiffenhagiusa (1630–1694)*. In: A. Siuciak (ed.), *Księgozbiory rozproszone. Losy księgozbiorów historycznych po II wojnie światowej* (p. 95–106). Malbork: Muzeum Zamkowe.
- Brasch, M. (1593). *Lycidas in Illustrissimi Principis... Sigismundi Augusti... cum Illustrissima Virgine Clara Maria... carmen*. Bardi Pomeraniae: Fürstliche Druckerei.
- Flood, J. L. (2006). *Poets laureate in the Holy Roman Empire: a bio-bibliographical handbook*. Berlin: De Gruyter.
- Hamel, J. (2015). Bibliographie der Drucke der Fürstlichen Druckerei Barth 1582–1604. *Baltische Studien*, 100, 83–127.
- Kapuścińska, A., Urbański P. (2013). *Poesis Artificiosa ad Gloriam Dei: Paul Zacharias and His Disticha Sacra*. In: A. Borysowska, B. Milewska-Ważbińska (eds.), *Poesis Artificiosa. Between Theory and Practice* (p. 65–82). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Kawecka-Gryczowa, A., Korotajowa K. (eds.). (1962). *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku* (t. 4: Pomorze). Wrocław [et al.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kosman, J. (ed.). (2013). *Pomeranica XVI i XVII wieku w zbiorach biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*. Katalog. Szczecin: „Dokument”.
- Levezow, I. F. (1777). *Die Wanderung der Buchdruckerkunst, ihre Ankunft in Pommern, Ausbreitung und gegenwärtiger Zustand daselbst, insbesondere zu Stettin*. Stettin: Effenbart.
- Micraelius, J. (1639). *Fünffte Buch dess Alten Pommer-Landes*. Gedruckt zu Alten Stettin: bey und in Verlegung Georg Rheten.
- Mohnike, G. (1840). *Die Geschichte der Buchdrucker-Kunst in Pommern*. Stettin: Bülow.
- Naphtali Margoloth. (2016). In: *Jewish Encyclopedia: The unedited full-text of the 1906 Jewish Encyclopedia*. (2016, December 15). Retrieved from: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/10405-margoloth>
- Nowicki, R. (2015). *Zbiory specjalne w zbiorach księgozbiorów zabezpieczone*

- czonych. *Przyczynek do odbudowy bibliotek i bibliotekarstwa polskiego*. In: A. Borysowska (ed.), *Zbiory specjalne w bibliotekach polskich. Problematyka badawcza i organizacyjna* (p. 213–227). Szczecin: Książnica Pomorska.
- (Nuptiis Petri Wittenborgii, 1615) *Nuptiis auspicatissimis Ornatissimi... Iuvenis Viri Dn. Petri Wittenborgii, Sponsi... Virginis Iudithae... Viri, Dn. Jeremiae Schwartz... relictæ Filiae, Sponsæ*. Stetini: Typis Duberianis.
- Palen, J. (1611). *Christliche Leich und Trost-predigt uber dem... Absterben und Begräbnuss des... Herrn Georg Wynthers... Bürgermeistern zu Treptow, welcher am 26 Martij... eingeschlaffen, und am 2. Aprilis ... zur Erden bestattet worden*. Zu Alten Stettin: durch Johan Dubern.
- Pietras, T. (2006). U początków drukarstwa muzycznego w Szczecinie. Na marginesie badań nad starymi drukami w bibliotekach Słowacji. *Roczniki Biblioteczne*, 50, 125–152.
- Reske, Ch. (2007). *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Schultetus, Ch. (1631). *Brabeum Servorum Fidelium Emeritorum, Oder Ehrendanck... welchen sie von ihrem Herren... erlangen... Bey der... Leichbestätigung Des... Herrn M. Valentini Loleii Der Stadt-schulen in Alten Stettin Rectoris emeriti*. Alten Stettin: durch Nicolaum Barthelt.
- Schwantes, D. (1604). *Genethliakon In Salutiferam Incarnationem Domini Et Salvatoris nostri Jesu Christi*. Sedini: excudebat Johannes Duberus.
- (Rhenius's Accusation, 1633) M. Johannes Rhenius contra Nickel Barthelden. *Archiwum Państwowe w Szczecinie*, Til.133 p.l. A.St., p. 130–161.
- Szajko, U. (ed.). (2003). *Katalog starych druków Książnicy Pomorskiej. Pomorania XVI i XVII wieku*. P. 2, *Stare druki XVII w.* Szczecin: Książnica Pomorska.
- II.45* – Bambamius, Martin. *In Homagio Sedinensi 24. Septemb. Anni 1621. Solenniter instituto Illustrissimum... Dn. Bogislaum XIV... Ducem*. Stetini: Typis Duberianis, 1621.
- II.136 – Botcherus, Otho, *De Actione Sensuum Cumprimis Visus Disputatio, ex Aristotelicis fontibus haustam, quam... in Illvstri Lycaeō Stetinensi*. Exscripta Stetini: Typis Duberianis, [non post 1611].
- II.176 – Ciegler, Georg, *Discursus de certa in certitudine rerum humanarum. Das ist: Welcht oder Trawr Spiegel Der Welt, Menniglichen zu diesen letzten Zeiten fūrgestellet, Auss heiliger Göttlicher Schrifft, und aller Welt fūrnemsten Lieblichsten Historien*. Alten Stettin: gedruckt und vorlegt, durch Johan Dubern, 1614.
- II.177 – Ciegler, Georg, *Discursus de summo bono, seu vera beatitudine. Das ist: Freuden Spiegel der Ausserwehlten Kinder Gottes in diesem Leben, so sie durch den Glauben an Gott... allhie im Heiligen Geiste haben... Aus heiliger Göttlicher Schrifft, den Alten Lieblichsten Patribus, Augustino, vnd Bernhardo, Wie auch aller Welt Fūrnembsten... Historien*. Alten Stettin: gedruckt und verlegt durch Johan Dubern, 1615.
- II.178 – Ciegler, Georg, *Obiecta Gaudiorum Vitae Aeternae. Das ist: Freuden Spiegel der Ausserwelten Kinder Gottes im ewigen Leben, so sie durch das*

* roman numeral (II) – second part of the catalogue (17th century); arabic numeral – position in the second part of the catalogue

- Freudenreiche Anschauen Gottes seines Sohns Jesu Christi, und der geniessung aller Himlischen Sachen dort haben werden... Aus heiliger Goetlicher Schrift, den Patribus, Augustino vnnd Bernhardo, mit... Welt Furnembsten Historien gezieret.* Alten Stettin: gedruckt und verlegt durch Johan Dubern, 1615.
- II.234 – Cramer, Daniel jr, *Trias quaestionum physico-mathematicarum. quam certis capitibus distinctam Divino Numine aspirante.* Stetini: Typis Duberianis, 1622.
- II.246 – Crüger, Johann, *Disputatio de statu hominis corrupto.* Stetini: Typis Duberianis, 1622.
- II.302 – Elsner, Bartholomaeus, *Disputatio de angelis quam Deo Auxiliante, in... Paedagogio Stetinensi.* Stetini: Typis Duberianis, 1620.
- II.319 – *Epithalamia in sacras nuptiarum solemnitates... Viri Dn. M. Henrici Kielmani... Stetinensium Paedagogij Conrectoris... Sponsi... cum... Virgine Anna..., viri Dn. Antonii Fuchsii ... relicta filia, Sponsa.* Stetini: Typis Duberianis, 1614.
- II.522 – Hildebrandt, Andreas, *Lacrumae in obitum Illustrissimi... Principis ac Domini, Dn. Uldarici, Ducis Stetini Pomeraniae, Casubiorum et Vandalorum Principis... Episcopi Camminensis... etc.* Stetini: Typis Duberianis, 1623.
- II.591 – Kleist, Laurentius, *Problemata quaedam philosophica miscellanea.* Stetini: Typis Duberianis, 1615.
- II.779 – Millies, Johann, *Disputatio tertia de S. S. Dn. Nostri Jesu Christi coena; quod praecipuos pontificiorum errores, in hoc fidei articulo attinet.* *Magnam partem ex aureo... D. Hunnii... excerpta.* Stetini: Typis Duberianis, 1617.
- II.805 – Nortmann, Johann Friedrich, *Theoremata philosophica.* Exscripta in Valle Mariana: Typis Duberianis, 1606.
- II.930 – Ribbe, Abraham, *Dissertatio physiologica, quam uberioris cognitionis comparandae et veritatis indagandae ergo, in... Paedagogio Stetinensi.* Stetini: Typis Duberianis, 1608.
- II.1001 – Schmechelius, Martin, *Mneme, ad tumbam sepulchralem equitis Pomerani, antiquo nobilitatis stemmata, eximii Curd Manteufels, hereditari... Arnhausen et Poltzin: qui morbo insperato, tandem placido correptus, in Veteri Sedorum Colonia, pia devotione ad S. S. Monotriadem, Sp. S. illuminatione, in aeviternam Benedictionis Patriam, migravit.* Stetini: Typis Duberianis, 1620.
- II.1108 – Schultetus, Christoph, *Musica ecclesiastica.* Gedruckt zu Alten Stettin: bey Georg Götzken, 1628.
- II.1140 – Wasserthurer, Daniel, *Physica seu synopsis physicae generalis octo libris acroamaticis comprehensae quam Deo. Opt. Max. feliciter aspirante in... Paedagogio Stetinensi.* Stetini: Typis Duberianis, 1615.
- II.1178 – Volckner, Georg, *Disputatio de creatione et providentia Dei.* Stetini: Typis Duberianis, 1618.

Das Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts = VD16. (2016). Downloaded 15 Dec 2016, from: www.gateway-bayern.de/index_vd16.html

VD16 M 6839** – Muret, Marc-Antoine, *Iuvenilia*. Bardi Pomeraniae: ex officina Principis 1592.

VD16 R 3865 – Russow, Balthasar, *Chronica. Der Prouintz Lyfflandt darinne vermeldet w erdt*. Barth: Herzogliche Druckerei, 1584.

Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts = VD17. (2016). Downloaded 15 Dec 2016, from: www.vd17.de

VD17 1:632780D*** – Balcke, Joachim, *Beschreibung Des Pommerlandts : kürztlich in Deutsche Reim vorfasst*. Alten Stettin: Duber, 1608.

VD17 1:649178K – Praetorius, Johannes, *Musicae practicae et arithmeticae generaliora praecepta pro Schola Stetiniensi Senatoria*. Stetini: Bartholdus, 1629.

VD17 1:683114B – *Epicedia in praematurum obitum et abitum... Dn. Petri Hartwich... scripta ab amicis in Illust. Paedag. Stet. Studiosis*. Stetini: Typis Duberianis, 1610.

VD17 3:314411V – Colerus, Paulus, *Rathsames Bedencken und gute Anleitung Wie die Liebe Jugent fein anzuführen sey daß sie ehe und in besserer Richtigkeit die Lateinische Sprach als das Erste Fundament der Studien ergreifen möge?* Alten Stettin: Schultze-Duber, 1621.

VD17 56:731752X – Friedeborn, Paul, *Descriptione urbis Stetinensis, topographica, historica, cum icones, genium loci adumbrante*. Stetini: Bartholdus, 1624.

VD17 7:687870R – Musculus, Andreas, *Vom Himmel und der Hellen Was für ein gelegenheit in beyden mit den Außewelten und Verdampften haben werde*. Alten Stettin: Pezel, 1604.

VD17 7:702798P – Otto, Julius Conrad, *Gali Razia occultorum detectio, hoc est: monstratio dogmatum, quae omnes Rabbini recte sentientes, ante et post Christi nativitatem, de unitate essentiae divinae, Trinitate personarum et de messia posteritati reliquerunt*. Stetini: Duberus, 1614.

VD17 14:017672K – Hildebrandt, Andreas, *Genealogia serenissimorum, potentissimorumque Regum Sueciae e diversis historiographis collecta et ad praesentem usque anno MDCXXX. continuata*. Stetini: Bartholdus, 1631.

VD17 14:078261X – Hildebrandt, Andreas, *Genealogia Illustrissimorum Pomeraniae Ducum*. Sedini: Typis Rhetianis, 1622.

VD17 14:642670V – Rüdell, Elias, *Epigrammatum peregrinatoriorum, fasciculus Martius in laudem Serenissimi Electoris Saxoniae, etc. eiusdemque primariorum*. Lipsiae: Grossius-Liger, 1624.

VD17 14:687646F – Cramer, Daniel, *Nützlicher Unterricht Von den Fürnemmbsten Streiten zwischen den Lutherischen und den Calvinisten*. Alten Stettin: Duber-Reichard, 1614.

VD17 23:232933W – Cramer, Daniel, *Das Grosse Pomrische Kirchen Chronicon*. Alten Stettin: Barthelt, 1628.

VD17 23:238632Y – Rüdell, Elias, *Schediasmata poetica. Peregrinatoria, repentina, extemporalia; presertim ex itinere Stetiniensi hinc inde sparsim collecta et observata, in gratiam le-*

** VD16 – database signature; M 6839 – number in the catalogue of database VD16

*** VD17 – database signature ; 1:632780D – position number in the database

- gentinum concinnata pro captu lectoris habent, sua fata libelli.* Stetini: Duber, 1615.
- VD17 23:268295Y – Schmechelius, Martin, *De Christogonia, quaternio epica, Martini Smechelii Bernwaldini Pom. Poëtae Caesarei.* Stetini: Typis Duberianis, 1615.
- VD17 23:272490Y – Setzer, Balthasar; Hollonius, Ludwig, *Problematum aenigmaticorum libellus poeticus.* Stettini: Duberus, 1615.
- VD17 23:277940Q – Schmechelius, Martin, *Fasciculus oratiuncularum.* Stetini: Typis Duberianis, 1620.
- VD17 23:277946L – Schmechelius, Martin, *Hercules Academicus, sive Drama, nobiles artes et virtutem premi, non opprimi, adumbrans.* Stettin: Duberus, 1621.
- VD17 23:277953U – Schmechelius, Martin, *Sylloge sphaerica.* Sedini: Calcographeum Duberianum, 1620.
- VD17 23:278498L – Zacharias, Paul, *Disticha Latino-Germanica, Evangeliorum, quae diebus Dominicis, et Sanctorum Festis, quotannis in Ecclesia Dei leguntur. Brevissimam praecipuae uniuscuiusque sententiae summam complectentia.* Stetini: Typis Duberianis, 1606.
- VD17 23:285692R – Kielmann, Heinrich, *Venus. Tragoedia ex libro primo Aeneidos Virgilianae.* Stetini: Duberus, 1613.
- VD17 23:287753M – Cramer, Daniel, *Das Güldene Sprüchlein Lutheri Wie Christus uns zum Geschenck und Exempel vorgestellt sey Hiebevor Durch H. Danielem Cramerum... In zweyen Disputationibus dergestalt*
- erörtert und außgeführt.* Alten Stettin: Duber, 1620.
- VD17 23:292406S – Hildebrandt, Andreas, *Oratiuncula... fratre suo amatissimo Gulielmo, pharmacopoeo, theriacam, mithridatium, antidotum matthioli, et alia quaedam composita nobiliora, amplissimo, honoratissimoque Medicorum Collegio, in celeberrima Pomeranorum Urbe Stetinen-si... exhibente.* Stetini: Bartholdus, 1631.
- VD17 23:296621V – Kielmann, Heinrich, *Tetzelocramia. Das ist Eine Lustige Comoedie Von Johan Tetzels Ablaufs Kram.* Alten Stettin: Duber, 1617.
- VD17 23:297817Z – Rüdell, Elias, *Venatio Gristöa in insula illa sic dicta, leporum propria, et copiosa anno 1619... Patrono... Domino Francisco I. Duce Sedini Pomeraniae .. inscripta.* Stetini: Typis Duberianis, 1619.
- VD17 23:690291B – Celichius, Andreas. *Mirra corona. Das ist: Mirren Crona mit Des Heiligen Geistes Gedultblümlein bewunden allen Creutztragenden Brüdern unnd Schwestern Jhesu Christi in Threnenthall dieser Welt auffzusetzen etc.* Alten Stettin: Pezel, 1603.
- VD17 39:137969F – Grantzin, Andreas, *Leichpredigten Gehalten bey der Fürstlichen Leiche und Begräbnuß. Des Durchleuchtigen Hochgebornen Fürsten unnd Herrn Herrn Georgii, III.* Alten Stettin: Duber, 1617.
- VD17 547:641944T – Cramer, Daniel, *Nützlicher Unterricht Von den Fürnembsten streiten zwischen den Lutherischen und den Calvinisten.* Alten Stettin: Duber, 1614.

VD17 547:695515T – Pezel, Michael, *Theophrastus redivivus. Das ist Warhafftige und eigentliche beschreibung des von Gott in die Natur eingepflanzten Stein der Alten Weisen: beneben gantz deutlicher Entscheidung und Corrigirung, der Alten Philosophen dunckele Reden.* Alten Stettin: Pezel – Duber, 1602.

VD17 75:647278F – *Illustres de coena Dominica Homiliae = Vier schöne Fürstliche Predigten vom Sacrament des Leibes unnd Bluts unsers Herrn Jesu Christi Fürst Georg zu Anhalt Thumprobst zu Magdeburg und Meissen im hohen Stifft zu Merßburg Wey-*

land im Jahr 1550. Gehalten. Mit einer Praefation Danielis Crameri. Alten Stettin: Rhete-Barthelt, 1633.

VD17 125:022712G – *Epigrammata consolatoria ad virum... Dn. Andream Hildebrandum, Med. D. obitum suavisimi filioli sui natu minimi Guilielmi acerbe lugentem, scripta ac fusa ab adfinibus, collegis et amicis aliis.* Stetini: Bartholdus, 1630.

VD17 125:046854C – Neumark, Peter, *Miscellanea Variorum Carminum. In III. libros distributa, quorum I. Epigrammata, II. Epithalamia, III. Epicedia, continent.* Stetini: Duberus, 1610.

Agnieszka Borysowska

The Ducal Printery in Szczecin and Its Publications

Abstract

In the beginning of the 17th century, due to Bogislaw XII (1544-1606) moving to Stettin, the Ducal Printery in Barth was closed. The contents of the workshop were moved to a residence of Stettinian dukes called Oderburg. According to a number of German and Polish researchers, Pomeranian dukes entrusted the printing office to typographers, who signed prints with their own names. First of them was Johann Duber (died 1623) and after his death the printing house was ran by (until 1631) Nikolaus Barthold (died after 1633), his stepson. The article aims to present Duber-Barthold's workshop's publishing repertoire, which consisted, among others, of poetry, school dissertations, scientific, religious and occasional works. In 1632 the printing equipment from Barthold's printing house was transferred to the newly opened university in Dorpat, finally ending the activities of the workshop founded by dukes from the House of Griffins. This coincided with the waning of the Pomeranian state itself, the end of which was marked by the death of the last Griffin, Bogislaw XIV (1580-1637).

Key words: The Ducal Printery, Johann Duber, Nikolaus Barthold, publishing, prints XVII

Agnieszka Borysowska

Drukarnia książęca w Szczecinie i jej publikacje

Streszczenie

Na początku XVII w., w związku z przenosinami księcia Bogusława XIII (1544–1606) do Szczecina, zamknięto Drukarnię Książęcą w Barth. Wyposażenie warsztatu przewieziono do rezydencji książąt szczecińskich nazywanej Zamkiem Odrzańskim (Oderburg). Według części badaczy niemieckich i polskich, książęta szczecińscy przekazali wyposażenie tej oficyny pod kierownictwo typografów, którzy opatrywali publikowane druki własnym nazwiskiem. Pierwszym z nich był Johann Duber (zm. 1623), natomiast po jego śmierci warsztat prowadził (do roku 1631) Nikolaus Barthold (zm. po 1633), pasierb Dubera. Artykuł przedstawia repertuar wydawniczy warsztatu Dubera-Bartholda, na który składały się m.in. literatura piękna, dysputy szkolne, dzieła naukowe, religijne i druki okolicznościowe. W roku 1632 wyposażenie drukarni Bartholda zostało przekazane na rzecz organizującego się Uniwersytetu w Dorpacie i w ten sposób definitywnie zakończyła się działalność warsztatu założonego przez książąt z dynastii Gryfitów na Pomorzu. Zbiegło się to ze schyłkiem samego państwa pomorskiego, którego kres wyznaczyła śmierć ostatniego Gryfity, Bogusława XIV (1580–1637).

Słowa kluczowe: Drukarnia Książęca, Johann Duber, Nikolaus Barthold, repertuar wydawniczy, druki XII wiek

MIKOŁOWSKIE EDYCJE UTWORÓW WIELKICH ROMANTYKÓW POLSKICH W LATACH 1898–1912

1.

Historycy zgodnie podkreślają, że w XIX i na początku XX w. na wszystkich ziemiach wchodzących niegdyś w skład państwa polskiego ważną rolę w podtrzymywaniu polskiej tożsamości narodowej – oprócz wiary katolickiej (obrzędów/uroczystości religijnych) oraz tradycji obyczajowych i rodzinnych – odegrała kultura, w tym literatura. Tadeusz Łepkowski (2003, s. 269) pisał wprost, iż

stała się ona wcieleniem dążeń, ambicji, woli walki, symbolem irredenty i odrodzenia narodowego. Pisarz spełniał faktycznie lub – częściej, trzeba przyznać – intencjonalnie rolę duchowego przewodnika narodu, autorytetu politycznego i etycznego.

Szczególną rolę w tym zakresie odegrali poeci romantyczni „Pan Adam, Pan Juliusz i Pan Zygmunt, czyli Wieszczowie” (Łepkowski, 1989, s. 7)², przy czym

Literatura wielkich romantyków nie od razu wpływać zaczęła na świadomość społeczną i na kulturę narodową jako całość. Jej najwybitniejsze dzieła z lat 1832–1949 zaczęły funkcjonować społecznie szerzej dopiero około 1850–1860 r., i to niektóre (Mickiewicz, zresztą „nie cały”, a także Krasiński), a schodzić zaczęły w masy dopiero ćwierć wieku później (Słowacki), a nawet w naszym stuleciu (odkrycie Norwida). [...]

¹ Biblioteka Narodowa w Warszawie.

² Zob. też: m.in. Galos (1976, s. 30–33), Wapiński (1994, s. 54–55), Jedlicki (2002, s. 312–317), Żarnowski (1978, s. 52–53, 56, 60–62, 84–89 i in.), Kieniewicz (1982, s. 166–167).

Myśl romantyczna, poezja romantyczna, jej styl i sposób ujmowania spraw narodu okazały się fundamentem kultury i mentalności polskiej inteligencji, i nie tylko inteligencji, na pokolenia (Łepkowski, 2003, s. 274–275).

Trudno nie zgodzić się z pierwszym zdaniem powyższej wypowiedzi, następne wymaga jednak komentarza, gdyż utwory Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego i Zygmunta Krasińskiego do wybuchu pierwszej wojny światowej na poszczególnych ziemiach polskich oraz zagranicą ukazywały się z różną częstotliwością i systematycznością³. W okresie międzypowstaniowym wydawali je przede wszystkim nakładcy emigracyjni, na skutek czego przynajmniej jedno pokolenie odbiorców w kraju nie miało dostępu do dorobku wymienionych poetów, oczywiście nie licząc wąskiej grupy tych, którzy mogli korzystać z przemycanych tekstów funkcjonujących w obiegu nielegalnym.

Liczba edycji krajowych zaczęła rosnać dopiero od połowy lat 70. – najpierw głównie w Galicji (co wiązało się z uzyskaniem przez nią autonomii), od początku lat 90. także w zaborze rosyjskim (prawie bez wyjątku w Warszawie), a pod koniec badanego okresu również w prowincjach pruskich (przede wszystkim na Górnym Śląsku). O ile jednak mieszkańcy prowincji austriackich i pruskich obcowali z pełnymi wersjami tekstów, o tyle czytelnicy z zaboru rosyjskiego często tylko z edycjami okaleczonymi przez cenzurę rosyjską. Przykładowo, nie mieli szans oficjalnego poznania w całości III części *Dziadów*, *Ksiąg narodu polskiego*⁴ i tzw. wierszy patriotycznych (*Do matki Polki*, *Reduty Ordona* i *Noclegu*) Mickiewicza, *Fantazego* i *Horsztyńskiego* Słowackiego oraz *Psalmów przyszłości* Krasińskiego. Pełne wersje innych ważnych utworów tych pisarzy znalazły się na rynku królewickim dopiero w XX w. – *Pan Tadeusz* Mickiewicza w 1906 r., *Kordian* Słowackiego w 1907 r., a *Przedświt* Krasińskiego w 1912 r.

„Pod strzechy” utwory wielkich romantyków zaczęły trafiać jednak dopiero na przełomie XIX i XX w., gdy wydawcy przystąpili do publikowania ich w licznych seriach adresowanych do czytelników początkujących, a więc do młodzieży szkolnej oraz do tzw. ludu. Do wzrostu zainteresowania dorobkiem wymienionych poetów w znacznym stopniu przyczyniły się zwłaszcza rocznice ich setnych urodzin – Mickiewicza w 1898 r., Słowackiego w 1909 r. i Krasińskiego w 1912 r. W latach tych trafiło zresztą na rynek najwięcej edycji utworów poszczególnych wieszczów. Skutkiem tego od 1898 r. do 1912 r. ukazało się znacznie ponad 2/5 (44,4%) wszystkich

³ Geografię edycji oraz chronologię wydań twórczości poetów omówiłam szczegółowo w Rowicka (2014, s. 20–89, 290–294 i in.; 2013, s. 45–76; 2016b).

⁴ Korzystając ze zniesienia po rewolucji 1905 r. cenzury rewolucyjnej, nieznany nakładca opublikował w 1906 r. jedynie *Księgi pielgrzymstwa polskiego*, rezygnując jednak z *Ksiąg narodu polskiego* oraz *Modlitwy pielgrzyma* i *Litanii pielgrzymkiej*.

tomów⁵ z ich twórczością, które w ogóle wydano do 1912 r. Oczywiście – tak jak w całym okresie – najczęściej publikowano dorobek Mickiewicza – 233 tomy (głównie w Galicji – 121 i w zaborze rosyjskim – 71), następnie Słowackiego – 206 (odpowiednio 93 i 88) i Krasińskiego 152 (odpowiednio 85 i 36). Liczby bezwzględne nie oddają jednak roli, jaką lata 1898–1912 odegrały w historii popularyzowania twórczości poszczególnych poetów. Z tej perspektywy okres ten największe znaczenie miał dla Krasińskiego, gdyż ukazała się wówczas ponad połowa (53,5%) wszystkich tomów z jego utworami opublikowanymi od chwili debiutu, a następnie dla Słowackiego – blisko połowa (47,4%), najmniejsze zaś dla Mickiewicza – niespełna 2/5 (38,1%).

Jeśli chodzi o prowincje pruskie to z 66 tomów tam wydanych aż 56, a więc blisko 7/8 (84,8%), ukazało się na Górnym Śląsku – w Mikołowie staraniem Karola Miarki młodszego⁶. Nakładca ten opublikował wówczas prawie co 10 (9,5%) tom z utworami wielkich romantyków.

2.

Na Górnym Śląsku, który znalazł się poza granicami państwa polskiego już w XIV w., i w czasach zaborów był w zasadzie pozbawiony inteligencji polskiej, „w pierwszej dobie rozbudzania polskości przeważali nauczyciele i księża” (Łepkowski, 2003, s. 251)⁷, tacy jak m.in. Józef Lompa, czy Karol Miarka – nauczyciel, pisarz, publicysta, redaktor czasopism („Zwiastuna Górnosławskiego” i „Katolika”), a także właściciel drukarni i księgarni, założonych w Mikołowie w 1875 r. i prowadzonych aż do śmierci w 1882 r. Jego działalność wydawniczą kontynuował młodszy syn, także Karol, który najpierw praktykował w drukarni i wydawnictwie ojca, a następnie poznawał nowoczesne metody pracy zarówno za granicą, jak i na ziemiach polskich.

Karol Miarka (młodszy) własną działalność wydawniczą rozpoczął około 1884 r. pf. „Wydawnictwo Dziel Ludowych Karola Miarki w Mikołowie”, publikując literaturę religijną (żywoty świętych, śpiewniki, książeczki do nabożeństwa, katechizmy), kalendarze i czasopisma („Kalendarz Maryański”, „Kalendarz Katolicki”, „Przyjaciół Rodziny”, „Rodzina”, „Wolne Chwile”), książki dla dzieci i broszury dla ludu (seria „Biblioteka Ludowa”, wydawana

⁵ Podaję liczbę tomów nie edycji, gdyż duża część wydań liczyła po wiele tomów, przy czym niektóre publikowano na przestrzeni kilku a nawet kilkunastu lat, np. kolejne tomy pierwszej krytycznej edycji *Dzieł* Mickiewicza w okresie 1893–1911 (1893 – t. 3, 1896 – t. 1, 1900 – t. 2, 1905 – t. 4, 1910 – t. 5 i 1911 – t. 6).

⁶ Sformułowania „staraniem” (a nie nakładem) użyłam celowo, gdyż w 1911 r. wydawnictwo Miarki uległo przekształceniu w K. Miarka sp. z o.o., a Miarka ustąpił z przedsiębiorstwa. Jednakże edycje z 1912 r. stanowiły bezpośrednią kontynuację zamierzeń poprzedniego właściciela (najpewniej zresztą przygotowano je za jego czasów).

⁷ Zob. też Wapiński (1994, s. 95, 124–125), Żarnowski (1978, s. 47, 65, 142–144), Kieniewicz (1982, s. 68–69).

od 1891 r.), skróty znanych powieści polskich (np. *Quo vadis* i *Krzyżaków* Henryka Sienkiewicza), przekłady popularnych powieści amerykańskich (np. *Chatę Wuja Toma* Harriet Beecher Stowe, *Ben Hura* Lewisa Wallace'a), a także popularne opracowania historii Polski (m.in. *Dzieje narodu polskiego, opowiedziane dla ludu i młodzieży*, *Album królów polskich* według Jana Matejki). Jednak – jak patetycznie ujął to pisarz, publicysta i autor opracowań dotyczących Górnego Śląska, Stanisław Belza (1922, s. 26–27) – Miarka to „Syn wielkiego ojca”, który

Pod najuboższą strzechę śląską wprowadził to, co jest największą chwałą naszą, co nas w niewoli wepchniętych do mogiły przy życiu utrzymało [...]. I mową wielkiego Mickiewicza, którego wcisnął do rąk ludu swojego, przypomniał mu to, co niezawodnie krzepiło w najstraszniejszych i najmroczniejszych czasach [...] słowa [...] nieśmiertelnego naszego wieszczu i pokrewnych mu innych, a przede wszystkim twórców „Irydjona i Kordjana” [...].

Rzeczywiście, jak już wspomniałam, był on jedynym wydawcą twórczości wieszczów na Górnym Śląsku. W badanym okresie jego nakładem ukazało się 20 edycji z ich dorobkiem. W celu propagowania polskiej literatury romantycznej Miarka zainicjował w 1898 r. serię „Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich”⁸. Powstała ona

z myślą możliwie najtańszego wydania klasyków polskich w nakładzie masowym, stale dostępnym i docierającym do ludu. Jako najtańsze reklamował je Miarka poczynawszy od pierwszych tomów wydanych w 1898 r. aż do I wojny światowej. Było to przedsięwzięcie śmiałe, jeśli zważyć przeciętny poziom publikacji śląskich, nawet tych o ambicjach oświatowych, oraz upodobania czytelnicze szerokich kół ludności śląskiej. Podjęcie wydań zbiorowych polskich poetów romantycznych w tych warunkach – aczkolwiek uprzednio publikowano już niektóre utwory w śląskich czasopismach ludowych – było inicjatywą trochę na wyrost, zmierzającą do nobilitacji czytelnika śląskiego (Mierzwa, 1976, s. 84–85).

Cykl otwierały czterotomowe *Poezye* Mickiewicza wydane dla uczczenia setnej rocznicy urodzin poety, o czym w przedmowie wydawca pisał:

⁸ Nazwa ta nawiązywała prawdopodobnie do serii „Biblioteka Pisarzy Polskich”, która od 1860 r. ukazywała się w Lipsku nakładem F.A. Brockhausa (ta jednak miała znacznie szerszy profil). Poza dorobkiem „trzech wieszczów” w „Nowej Bibliotece Pisarzy Polskich” wydawano też twórczość romantyków krajowych: w 1908 r. ukazały się sześciotomowe *Poezye* Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli; jako tomy 13–18 serii), a w 1913 r. czterotomowe *Dzieła* Wincentego Pola (jako tomy 28–31). Po opublikowaniu tej drugiej edycji, prawdopodobnie w związku ze wspomnianym odejściem Miarki, seria została zlikwidowana.

Sto lat upłynęło od dnia, w którym wieszcz nasz śp. Adam Mickiewicz ujrzał światło dzienne, posłany od Boga, by krzepił ducha w narodzie, skołatanego minionem nieszczęściem, by krzepił i przysposobił naród do męznego znoszenia nowych nieszczęść, które na Polskę spaść jeszcze miały (Mickiewicz, 1898, s. VI).

W edycji tej Miarka zamieścił najważniejsze utwory poety. W tomie pierwszym, poprzedzonym życiorysem autora, znalazło się 79 drobnych utworów poetyckich, w tym ułożone w cykle *Ballady i romanse*, *Sonety*, *Sonety krymskie*, oraz – w dziale „Przekłady z innych języków” – m.in. *Giaur* Georga G. Byrona, fragmenty tragedii *Romeo i Julia* Williama Shakespeare’a i *Don Carlos* Friedricha Schillera, a także kilkadziesiąt przypowieści pt. *Zdania i uwagi z dzieł Jakóba Boheme, Anioła Szlqzaka i Saint-Martina*. Tom drugi zawierał – oprócz *Grażyny* i *Konrada Wallenroda* – w dziale „Wiersze różne” 70 liryków i ciąg dalszy *Zdań i uwag*, w dziale „Bajki własne i naśladowane” 17 utworów, a w dziale „Pisma z lat uniwersyteckich” cztery młodzieńcze wiersze oraz powiastki *Żywila* i *Karylla*. W tomie trzecim opublikowano *Pana Tadeusza*, w tomie czwartym zaś – wszystkie części *Dziadów* oraz – w dziale „Dopełnienia” – osiem wierszy. W wydaniu tym zabrakło jedynie *Ksiąg narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, których w prowincjach pruskich nie wolno było publikować w ogóle⁹.

W 1899 r., w 50 rocznicę śmierci Słowackiego, w serii tej (jako t. 5–8) ukazała się czterotomowa edycja jego *Poezyi*. Także i tym razem Miarka postarał się opublikować najważniejsze utwory poety. W tomie pierwszym, poprzedzonym *Krótkim życiorysem Juliusza Słowackiego*¹⁰, zamieszczono: w dziale „Poezye drobne, ulotne, liryczne itp.” *Hymn [Bogarodzica! Dziewco!]*, *Kulik*, *Piosnkę dziewczyny kozackiej*, *Pieśń legionu litewskiego*, *Dumę o Waławie Rzewuskim*, *Paryż*, *Godzinę myśli*, *Do Michała Rola Skibickiego*, *List do Aleksandra H.*, *Do autora Trzech psalmów* i *Grób Agamemnona*, a w dziale „Poematy” – *Hugo*, *Mnicha*, *Jana Bieleckiego*, *Araba*, *Żmiję*, *Lambro*, *W Szwajcaryi*, *Anhellego*, *Waławia* i *Ojca zadżumionych*. W tomie drugim znalazły się pozostałe poematy – *Poema Piasta Dantyszka*, *Beniowski* (pieśni I–V) i *Król-Duch* (Rapsod I) oraz dramaty – *Mindowe* i *Marya Stuart*. Dramaty wypełniły też kolejne tomy: w trzecim opublikowano *Mazepę*, *Balladyne* i *Kordiana*, a w czwartym – *Lillę Wenedę*, *Księcia Niezłomnego*, *Księdza Marka* i *Sen srebrny Salomei*. Inicjatywę tę Wiktor Hahn (1901, s. 1) skomentował następująco: „Wydanie ludowe Miarki, odznaczające się taniością, może stanowić szczęśliwą myśl rozpowszechniania dzieł poety wśród najszerzych sfer społeczeństwa”.

⁹ O prześladowaniu tego tekstu przez władze na tych terenach pisali m.in. Maciejewski (1972, s. 433–473) i Skorupa (2004, s. 320–336).

¹⁰ Wbrew tytułowi, tę dwustronicową notatkę, zawierającą daty urodzin i śmierci poety oraz przypadkowe informacje z jego życia (np. 1/3 stanowił opis podróży po Europie) trudno jednak nazwać życiorysem.

Omawianą edycję wznowiono w 1911 r., zaznaczając na karcie tytułowej, że jest to „Wydanie drugie ilustrowane jubileuszowe”¹¹, przejrzone przez księdza Kamila J. Kantaka. Zawierało ono ten sam zestaw tekstów co pierwsze, różniło się jedynie dłuższym życiorysem Słowackiego¹² oraz adresem wydawniczym (miejsce wydania brzmiało Mikołów–Warszawa, po raz pierwszy użyto też nowej nazwy wydawnictwa).

Kolejne tomy (9–12) „Nowej Biblioteki Pisarzy Polskich” stanowiły – wydane w latach 1900 (t. 1) i 1901 (t. 2–4) – *Pisma Krasińskiego*. I tym razem Miarka zamieścił w nich najważniejsze teksty pisarza. W tomie pierwszym, poprzedzonym dwustronicowym *Krótkim życiorysem Zygmunta Krasińskiego*, znalazły się następujące utwory: *Agaj-Han*, *Niedokończony poemat*, *Nie-Boska komedia* oraz *Noc letnia*. Tom drugi zawierał: *Irydioną*, *Pokusę*, *Trzy myśli pozostałe po śp. Henryku Ligenzie, zmarłym w Morreale 12 kwietnia 1840 roku*, *Przedświt* i *Ułamek naśladowany z Glossy św. Teresy*, a tom trzeci: *Psalmy przyszłości*, *Resurrecturis*, *Dzień dzisiejszy*, *Ostatniego*, a także – w dziale „Poezye” – 63 liryki oraz – w dziale „Proza” – 13 drobnych tekstów prozatorskich. W tomie czwartym opublikowano powieść historyczną *Władysław Herman i jego dwór*. W 1906 r. Miarka wznowił, niczego nie zmieniając, dwa pierwsze tomy tej edycji¹³, a w jubileuszowym roku 1912 – jej całość, z tą tylko różnicą, że na karcie tytułowej jako miejsce wydania podano „Mikołów–Częstochowa”, użyto też nowej nazwy wydawnictwa.

Choć niewątpliwie Miarce zależało na tym, by omówione edycje były dostępne dla czytelnika masowego, to jednak,

[...] wydawca nie dostosował tekstu do poziomu ludowego odbiorcy, brak było aparatu pomocniczego, jakim są przypisy. [...] Dzieła trzech wielkich romantyków ukazały się za czasów redaktorstwa A. Stefańskiego, który mając sporą praktykę księgarską, mógł dobrać odpowiedni tekst jako podstawę dla wydania miarkowskiego, jednakże opracowanie przypisów wykraczało poza jego możliwości (Mierzwa, 1976, s. 86).

¹¹ Informacja ta jest myląca, gdyż nie było to ani wydanie jubileuszowe (przecież setną rocznicę urodzin poety obchodzono dwa lata wcześniej), ani tym bardziej ilustrowane (przejrzałam kilkanaście egzemplarzy tej edycji).

¹² W zamieszczonym na s. V–XIV życiorysie poety, Katak – poza zaprezentowaniem najważniejszych faktów z życia Słowackiego – wymienił też w porządku chronologicznym jego twórczość i skrótkowo omówił genezę niektórych utworów.

¹³ Edycja ta nie figuruje ani w „Bibliografii wydawnictw Karola Miarki młodszego 1879–1913” (dołączonej do cytowanej monografii Mierzwy), ani w odpowiednim tomie bibliografii „Nowy Korbut” (*Zygmunt Krasiński*, 1969, s. 131–217), odnalazłam ją jednak w zbiorach aż 10 bibliotek polskich. Oba tomy oprawiono razem, przy czym na karcie tytułowej tomu drugiego widnieje nie rok 1906, lecz 1901. Opis tego wydania znajduje się też w kartotece *Bibliografii polskiej 1901–1939*, przechowywanej w Bibliotece Narodowej. Prawdopodobnie jest to tzw. wydanie tytułowe.

W tej sytuacji największym walorem wymienionych wydań było to, że zawierały podobne zestawy tekstów (choć w nieco odmiennym układzie), jak wielotomowe edycje twórczości poetów przygotowywane przez wybitnych znawców twórczości romantyków (Antoniego Małeckiego, Henryka Biegeleisena czy Stanisława Tarnowskiego) i publikowane przez znane firmy wydawnicze (np. Księgarnię Gubrynowicza i Schmidta oraz Księgarnię Polską we Lwowie lub krakowską spółkę Konstantego J. Żupańskiego i Jana K. Heumanna)¹⁴.

Jak można się tylko domyślać, ambicją Miarki było wydanie całego dorobku poetów¹⁵, a ponieważ sam nie czuł się zapewne dostatecznie kompetentny, do współpracy zaprosił wspomnianego już księdza Kantaka, doktora teologii¹⁶, działacza społecznego, a także historyka literatury, którego zadaniem było przygotowanie uzupełnień do edycji wcześniejszych.

Jako pierwsze, w latach 1909 (t. 5–9) i 1910 (t. 10), ukazało się sześć tomów *Poezji* Słowackiego („Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich” t. 19–24), które zawierały – jak głosiła formuła na stronie tytułowej – „Pisma pośmiertne wydane w setną rocznicę narodzin poety”¹⁷. W tomie piątym, poprzedzonym tekstem Kantaka *Religijność Juliusza Słowackiego*, zamieszczono *Horsztyńskiego*, *Beatryx Cenci* i *Fantazego*; w tomie szóstym – *Agezylausza*, wybrane fragmenty *Samuela Zborowskiego* i *Zawiszy Czarnego* oraz kilkadziesiąt drobnych wierszy i przypowieści; w tomie siódmym – *Podróż do Ziemi Świętej*, *Rozmowę z Matką Mokryną Mieczysławska* i *Beniowskiego* (ciąg dalszy, pieśni IV–XIV); w tomie ósmym – *Króla-Ducha* (ciąg dalszy), *Księcia Michała Twerskiego*, *Litwę* oraz drobne teksty prozatorskie (m.in. artykuły literackie i polityczne). Na ostatnie dwa tomy złożyły się *Listy wszystkie zebrane*: w tomie dziewiątym 73 listy pisane w latach 1830–1841 do rodziny (głównie do matki Salomei Bécu i wujostwa – Hersylii i Teofila Januszewskich), natomiast w tomie dziesiątym – 69 listów do rodziny z lat 1841–1849 oraz 32 do różnych adresatów (m.in. do Aleksandry Bécu, Joanny Bobrowej, Antoniego E. Odyńca, Wojciecha i Juliusza Stattlerów oraz Zygmunta Krasińskiego) z lat 1820–1849. Było to wydanie ilustrowane¹⁸ – zawierało aż 59 rycin zamieszczonych na osobnych wkładkach, na białym, błyszczącym papierze¹⁹. Na końcu każdego tomu Kantak zamieścił

¹⁴ Chodzi tu o następujące wydania: Mickiewicza (*Dziela*, 1885; *Dziela*, 1893); Słowackiego (*Pisma*, 1880, Biblioteka Polska); Krasińskiego (*Pisma*, 1886–1888, które ukazały się także w latach 1890, 1894, 1898 i 1902; *Pisma*, 1890–1891, „Nowa Biblioteka Uniwersalna”).

¹⁵ Archiwum wydawnictwa uległo niestety zniszczeniu w czasie drugiej wojny światowej. Zob. Wilczek (1961, s. 393).

¹⁶ Kantak był m.in. autorem dwutomowej syntezy *Dzieje kościoła polskiego*, wydanej w Poznaniu w 1912 r.

¹⁷ Na karcie tytułowej jako miejsce wydania podano „Mikołów-Warszawa”.

¹⁸ Informację taką podano tylko na kartach tytułowych dwóch ostatnich tomów.

¹⁹ Tom piąty ozdobiono pięcioma ilustracjami (m.in. fotokopiami obrazów *Jakób Jasiński*, *Beatryx Cenci*); tom szósty – dziewięcioma (m.in. portretem Marii Wodzińskiej, Słowackiego oraz jego rysunkami zatytułowanymi *Z nad brzegów Nilu*, *Veytoux*); tom siódmy – pięcioma

króciutkie przypisy objaśniające wyrazy trudne lub obce oraz – dostosowane do możliwości odbiorczych antycypowanych czytelników – informacje o osobach występujących w zamieszczonych tekstach.

W 1912 r. ukazały się dwie dwutomowe edycje (t. 5–6)²⁰ *Pism Krasieńskiego* z podtytułem *Ciąg dalszy ilustrowany*, będące uzupełnieniem wydania z lat 1900–1901. Stanowiły one tomy 25–26²¹ „Nowej Biblioteki Pisarzy Polskich”. W „Przedmowie” wydawca informował:

W setną rocznicę narodzin poety uważamy za pożądane, aby wszystkie pisma bądź zapomniane bądź po raz pierwszy ogłoszone uprzystępnic najszerszej publiczności i złożyć tak hołd najmilszy poecie i najważniejszy. W niniejszym wydaniu zamieściliśmy wszystkie utwory polskie jakie były nam dostępne i kiedykolwiek ogłoszone, a nieobjęte czterema naszymi tomami z r. 1901. [...] Oprócz tego czytelnik znajdzie tutaj utwory francuskie poety ogłaszane zwłaszcza w r. 1830 w czasopismach genewskich. Podajemy tylko przekład polski (Krasieński, 1912, s. 7 nlb.).

W tomie piątym opublikowano 17 utworów prozatorskich, m.in. *Pana Trzech Pagórków (Ułamki ze starego rękopisu)*, *Sen Elżbiety Pileckiej*, *List do Pana De Bonstetten o obecnym stanie literatury polskiej*, *Dziennik*. Natomiast tom szósty składał się z dwóch części. W dziale „Proza” zamieszczono kolejnych 15 tekstów tego rodzaju oraz dwie słynne odezwy *Listy Zygmunta Krasieńskiego do Hr. Montalamberta i A. Lamartina*, przy czym teksty francuskie wydawca podał w przekładzie własnym²². W dziale „Poezye” zaś znalazły się 32 liryki. Na końcu obu tomów zamieszczono króciutkie przypisy i objaśnienia wydawcy, dostosowane do możliwości odbiorczych antycypowanych czytelników. Teksty poety Kantak przygotował bardzo starannie, opierając się na sześciotomowym wydaniu krytycznym *Pism* (Lwów 1904). Także i tę edycję ozdobiono – na oddzielnych wkładkach – portretami autora i jego rodziny²³.

(w tym reprodukcjami widoków Neapolu), tom ósmy – 13 ilustracjami do *Króla Ducha*. Najwięcej rycin znalazło się jednak w tomach dziewiątym (13) i dziesiątym (14) – były to przede wszystkim portrety adresatów listów Słowackiego (m.in. matki, A. Bécu, i Januszewskich) oraz poety (np. *Juliusz Słowacki w wieku młodzieńczym*, *Juliusz Słowacki w wieku dziecięcym jako amor*), a także reprodukcje przedstawiające panoramy miast (Genewy, Florencji, Sorrento, Pompei, Wrocławia i Wilna).

²⁰ Różniły się one jedynie adresem wydawniczym (na karcie tytułowej jednej z nich podano tylko Mikołowa, na drugiej obok Mikołowa widniała też Częstochowa).

²¹ Na kartach przedtytułowych mylnie podano, że są to tomy 21–22, gdyż te – o czym wspomniałam – zawierały ciąg dalszy poezji Słowackiego.

²² Własne tłumaczenie tekstów francuskich Kantak uzasadniał w cytowanej przedmowie następująco: „Pisma te wprawdzie już Księgarnia Polska lwowska podała w oryginale i w tłumaczeniu polskim. Przekład tamten jednak jest tak niedokładny i błędny, że musieliśmy wszystkie te utwory przetłumaczyć na nowo”.

²³ Na frontispisie tomu piątego zamieszczono portret Krasieńskiego „według kamei rzymskiej z r. 1834”, w środku zaś znalazły się portrety: dziada (Jana), ojca (Wincentego) i matki (Marii

W tym samym roku – jako tom 27 serii – wydano tom piąty *Dzieł Mickiewicza*, opatrzony podtytułem *Ciąg dalszy*. Stanowił on uzupełnienie czterotomowych *Poezycji* z 1898 r. Wydanie to również opracował ksiądz Kantak, który w przedmowie pisał m.in.:

Ogromne znaczenie Adama Mickiewicza w dziejach polskich na trzech wyraża się polach. W literaturze rozpoczął nową epokę, od której wspanialszej nie mieliśmy dotąd, a twórczością poetycką stanął w szeregu najprzedniejszych poetów europejskich swego czasu. W rozwoju myśli narodowej ujął dziełami swemi przeszłość narodową – Rzeczpospolitą niepodległą. W opinii publicznej wreszcie został wieszczem wcielającym w siebie cały naród – na pokolenia przeszłe, teraźniejsze i przyszłe. Mickiewicz to Polska – wyznawał cały wiek dziewiętnasty.

Pomimo to tylko mniejsza część dzieł jego przeniknęła do ogółu – prawda że najważniejsza. A jednak i pomiędzy pismami mniej znanymi i mniej przystępnymi, dużo zawiera się rzeczy bądź ważnych bądź ciekawych, mających znaczenie przedewszystkiem psychologiczne (Mickiewicz, 1912, s. 1 nlb.).

Tom był jednak dosyć skromny (zwłaszcza w porównaniu z sześciotomowymi *Pismami pośmiertnymi...* Słowackiego), gdyż zawierał tylko 36 drobnych utworów poetyckich, dramaty *Konfederaci barscy* i *Jakub Jasiński* oraz zaledwie 16 tekstów wybranych z prozy artystycznej, artykułów literackich i politycznych. W przypisach zamieszczonych na końcu tomu Kantak ograniczył się do podania słowniczka wyrazów trudniejszych i obcych oraz zwięzłych notek o osobach wymienionych w tekstach.

Miarka dbał o szatę zewnętrzną „Nowej Biblioteki Pisarzy Polskich”. Poszczególne tomy zaopatrywał w twarde płóciennne okładki, ozdobione złoceniami i tłoczeniami, a na frontispisie tomu pierwszego zamieszczał portret odpowiedniego autora. W swoim katalogu, wydawca zachwalał serię następująco:

Zwracam uwagę, na „Nową Bibliotekę Pisarzy Polskich” wszystkim czytelnikom, którzy pragną nabyć dzieła klasyków naszych w wydaniu pięknym, starannem a przytem taniem.

Jest to najtańsze ze wszystkich wydań. Papier dobry, druk wyraźny. Polecam je jako stosowne podarki na premie, na Boże Narodzenie, imieniny i t. d. (*Katalog Wydawnictwa Karola Miarki w Mikołowie*. [1902], s. 7 nlb.).

Rzeczywiście ceny były niezbyt wygórowane, przykładowo czterotomowy zbiór utworów Mickiewicza w „oryginalnej oprawie płóciennnej” kosztował

z Radziwiłłów) poety. Tom szósty zdobyły zaś następujące portrety: *Zygmunt Krasiński jako chłopiec*, *Popiersie Elizy Krasińskiej* i *Eliza Krasińska z dziećmi*.

dwa ruble (wydanie broszurowe rubla i 20 kopiejek), natomiast ozdobne edycje Słowackiego i Krasińskiego – dwa ruble i 50 kopiejek (edycje broszurowe – rubla i 75 kopiejek)²⁴.

Utwory wielkich romantyków Miarka publikował także poza omawianą serią. Trzy książki – wszystkie autorstwa Mickiewicza – adresował on bezpośrednio do czytelników początkujących. Najpierw, w 100 rocznicę urodzin poety w popularnej serii „Biblioteka Ludowa”²⁵ ukazały się dwa wydania niewielkich tomików *Wyboru poezyi. Z portretem i życiorysem poety*. Choć różniły się składem, zawierały ten sam zestaw utworów: fragmenty *Pana Tadeusza*, *Grażyny* i *Konrada Wallenroda*, a także 19 drobnych utworów poetyckich wybranych z cykli: ballady i romanse, bajki i powiastki oraz wiersze różne. W 1912 r.²⁶ wyszedł też *Pan Tadeusz* przeznaczony dla tych samych odbiorców, o czym świadczy nie tylko formuła „wydanie ludowe” na karcie tytułowej, ale też następujący fragment „Słowa wstępnego”:

„O gdybym kiedy dożył tej pociechy
Żeby te książki zbłądziły pod strzechy;
Żeby też wzięły wieśniaczki do ręki,
Te księgi proste, jak ich piosenki.”

Pisze wieszcz nasz, Adam Mickiewicz. W myśl wyrażonego życzenia wydajemy niniejszem „Pana Tadeusza” z ilustracjami, w wydaniu tanim, chcąc uprzystępnąć nabycie tej prześlicznej powieści ilustrowanej i najmniej zamożnym.

Tuszemy sobie, że wydanie to zadaniu odpowie i mile przez ogół przyjętem zostanie (Mickiewicz, [1912], s. 4 nlb.).

Mimo tak określonego adresata wydanie było eleganckie: tekst poematu obramowano prostą bordiurą, a poszczególne księgi ozdobiono 24 ilustracjami, w tym 23 wykonanymi przez Michała E. Andriollego²⁷.

W 1910 r. nakładem Miarki ukazała się też dwutomowa edycja listów Słowackiego *Korespondencja to jest listy do matki i wszystkie inne*²⁸, jako

²⁴ Ceny podano w rublach, gdyż katalog ten adresowano do czytelników w zaborze rosyjskim. Do druku dopuściła go cenzura warszawska, o czym świadczy formuła na odwrocie karty tytułowej: „Dozwoleno Cenzuroju 29 Diekabrze 1902 g.”.

²⁵ W serii tej, także zainicjowanej w 1898 r., ukazało się zaledwie 10 tytułów.

²⁶ Publikacja ukazała się bez daty wydania. Rok 1912 Mierzwa (1976, s. 190) przyjęła na podstawie reklamy w „Kalendarzu Maryańskim” i informacji w „Przewodniku Bibliograficznym” (Warszawa 1912 s. 210). Jej ustalenie potwierdza pośrednio odręczna dedykacja („Dla wspomnienia mile spędzonych chwil ofiarowuje Kasi Franek. Kraków, dnia 24. lipca, 1913 r.”) na jednym z dwóch egzemplarzy (sygn. 100.113) odnalezionych przeze mnie w zbiorach Biblioteki Narodowej.

²⁷ W księdze I jedną z ilustracji był *Dwór w Soplicowie* nieznanego autora.

²⁸ Jako miejsce jej wydania podano „Mikolów-Warszawa”.

„wydanie zupełne pierwsze ilustrowane w setną rocznicę narodzin poety”, co nie było do końca zgodne z prawdą, gdyż poza zmienionym tytułem, zawierała ona ten sam zestaw listów poety, co omówione wcześniej tomy 9–10 *Poezycji* poety, opublikowane w latach 1909–1910.

Osobnych edycji doczekały się też dwie powieści historyczne Krasińskiego: w 1906 r. *Agaj-Han*, a prawdopodobnie dwa lata później – *Władysław Herman i jego dwór*²⁹.

3.

Miarka dbał o rozpowszechnianie swoich wydawnictw. Już w połowie lat 80. miał bardzo dobrze zorganizowaną sieć agentów kolportujących jego książki na Górnym Śląsku (liczba punktów sprzedaży przekraczała 60), a

W latach dziewięćdziesiątych zaczyna się wielka ekspansja wydawnictwa, które rozwinęło się na tyle, że Miarka rozpoczął nawiązywać bliższą współpracę z księgarzami innych zaborów, z którymi wspólnie wydawał niektóre dzieła lub powierzał im przedstawicielstwo swej firmy (Mierzwa, 1976, s. 46–47).

W Warszawie funkcję tę pełniła księgarnia G. Centnerszvera, na terenie dzielnic austriackich firmy Feliksa Westa w Brodach i Edwarda Feitzingera w Cieszynie, w Poznaniu wydawnictwa Miarki kolportowali S. Lesiński i Roch Stasz, a dzięki temu ostatniemu docierały one także do Polonii w Westfalii i Nadrenii. Publikacje Miarki trafiały też do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, gdzie rozprowadzała je firma „Wiarus” z Minnesoty. Poza tym Miarka reklamował swoje wydawnictwa w wysokonakładowym „Kalendarzu Maryańskim” i wielu czasopismach, prezentował na targach i wystawach, drukował katalogi³⁰.

Królestwo Polskie stanowiło bardzo ważny rynek zbytu dla księgarzy z innych zaborów, toteż trudno się dziwić, że także Miarka chciał sprzedawać tam swoje publikacje, zwłaszcza te, które ukazały się w „Nowej Bibliotece Pisarzy Polskich”. Nie obyło się jednak bez problemów z miejscową cenzurą zagraniczną, z którymi radził sobie jednak podobnie jak wydawcy galicyjscy.

Ponieważ już sprowadzona w 1898 r. do zaboru rosyjskiego czterotomowa edycja *Poezycji* Mickiewicza spotkała się z zastrzeżeniami Warszaw-

²⁹ Książka ukazała się bez daty wydania. Mierzwa (1976, s. 182) na podstawie reklam zamieszczanych przez wydawcę w „Kalendarzu Maryańskim” z 1909 r. przyjęła rok 1908. Datowanie to należy jednak traktować ostrożnie, gdyż – korzystając z tego samego źródła – datą wydania 1908 opatrzyła też *Agaj-Hana*.

³⁰ Pisali o tym m.in. Bromboszcz i Szendzielarz (2005, s. 34), Mierzwa (1976, s. 47–50) oraz Wilczek (1958, s. 13).

skiego Komitetu Cenzury, przygotował wydanie nowe, dostosowane do przepisów obowiązujących w Cesarstwie Rosyjskim. Od wersji pełnej różniło się ono pod względem bibliograficznym (oznaczono go jako drugie, a w adresie wydawniczym poza Mikołowem podano też Warszawę), objętością poszczególnych tomów³¹, a przede wszystkim zawartością.

Prawie bez zmian pozostawił nakładca tylko tom pierwszy, gdyż zawierał on teksty niebudzące nigdy zastrzeżeń cenzury carskiej. Jedyne różnice dotyczyły „Wstępu” wydawcy, z którego usunął i w którym przeredagował aż 10 fragmentów³².

Miarka gruntownie przerobił natomiast tom drugi. Po pierwsze, do tomu czwartego przeniósł *Grażynę* i *Konrada Wallenroda*. Po drugie, zrezygnował z kilku niecenzuralnych utworów z działu „Wiersze różne” (*Do matki Polki*, *Reduty Ordona*, *Noclegu*, *Do księcia Golicyna*, *Do Adama Suzina*), z polskiego przekładu (autorstwa Karola Sienkiewicza) ody *Do Napoleona III Cezara Augusta...*, a także z maksymy *Broń ze Zdań i uwag*. Po trzecie, kilka innych utworów (*Majtka*, *Pieśni żołnierza* i *Śmierć pułkownika*) opublikował z opuszczeniami (niemal wszystkie zaznaczono kropkami). Po czwarte, aby uzupełnić tak zdekompletowaną zawartość, Miarka zamieścił w omawianym tomie kilka tekstów nieobecnych w edycji pełnej, co do których przypuszczał, że nie zostaną zakwestionowane. Część z nich (*Uwagi nad „Jagiellonidą” Dyzmasa Bończy Tomaszewskiego*, *O poezji romantycznej*, *Goethe i Bajron*, *O krytykach literackich*) wydrukował w całości, inne zaś (*Puszkina i ruch literacki w Rosji*, *Wielka wojna w przyszłości*) z niewielkimi opuszczeniami, których jednak nie zasygnalizował, natomiast najwięcej fragmentów wykreślił z dramatu *Jakub Jasiński albo dwie Polski*. W tomie trzecim, zawierającym *Pana Tadeusza*, wydawca nie zamieścił *Epilogu*, z poematu usunął jedynie 23 wersy³³, a także trzy fragmenty z *Objaśnień*³⁴.

Tom czwarty obejmował I, II i IV cz. *Dziadów*, dwie wspomniane powieści poetyckie przesunięte z tomu drugiego oraz kilka drobnych utworów poetyckich. W porównaniu z wersją pełną Miarka świadomie zrezygnował z opublikowania III cz. *Dziadów*, a także z *Pieśni filareckiej* (*Hej, radością oczy błysną...*) i ułamka improwizacji (*O! lube siostry...*), które bezpośrednio nawiązywały do czasów i wydarzeń opisanych w usuniętym dramacie.

Jeszcze większych zmian musiał dokonać Miarka w nowej (nieoznaczonej jednak numerem wydania) czterotomowej edycji *Poezycji Sło-*

³¹ W obu wydaniach tom pierwszy liczył s. XVI+227, tom drugi – 266 (edycja pełna) i 279 (spreparowana), tom trzeci – odpowiednio 309 i 308, tom czwarty – 255 i 215.

³² Wszystkie zmiany zaprezentowałam w Rowicka (2014, s. 251–255).

³³ W Księdze VII w. 189–197, w Księdze IX w. 167–177, a w Księdze X w. 234–236.

³⁴ Choć w sumie opuszczenia te miały mniejszy zakres niż ingerencje cenzora w wydaniu pierwszym (tam polecił on usunąć z poematu aż 318 wersów), wydania drugiego WKC nie zakwestionował.

wackiego opublikowanej w 1899 r. Wersja zaaprobowana przez urząd cenzorski³⁵ od omówionej wcześniej wersji pełnej³⁶ różniła zarówno pod względem bibliograficznym (adres wydawniczy brzmiał Mikołów-Warszawa), jak też objętością poszczególnych tomów³⁷ i przede wszystkim zawartością.

W tomie pierwszym nie zamieszczono następujących wierszy: *Hymn [Bogarodzica! Dziewico!]*, *Kulik*, *Pieśń legionu litewskiego*, *Paryż*, *Do Michała Rola Skibickiego*, *Do autora Trzech psalmów* oraz poematu *Anhelli*, inne zaś wydrukowano z opuszczeniami (wiersze *Duma o Waclawie Rzewuskim*, *List do Aleksandra H.* i *Grób Agamemnona* oraz poematy *Lambro* i *Waclaw*). Bez żadnych zmian opublikowano jedynie nigdy niebudzące zastrzeżeń carskiej cenzury wiersze *Piosnka dziewczyny kozackiej* i *Godzina myśli*, a także poematy *Hugo*, *Mnich*, *Jan Bielecki*, *Arab*, *Żmija*, *W Szwajcaryi* i *Ojciec zadżumionych*.

W tomie drugim zabrakło *Poema Piasta Dantyszka*, a *Beniowskiego* i *Króla Ducha* zamieszczono bez licznych fragmentów. Bez zmian pozostawiono tylko dramaty historyczne *Mindowe* i *Marię Stuart*. W tomie trzecim nie opublikowano ze zrozumiałych względów *Kordiana*, natomiast w czwartym – *Księdza Marka* (poświęconego konfederacji barskiej) i *Snu srebrnego Salomei* (dotyczącego rzezi ukraińskiej z 1868 r.), a w *Lilli Wenezdie* opuszczono pieśń „Chóru dwunastu harfiarzy” zaczynającą się od słów „O! święta ziemio polska!...” (akt III, scena 6).

Nauczony smutnymi doświadczeniami, Miarka nie próbował już samodzielnie dostosowywać do wymogów cenzuralnych obowiązujących w Królestwie Polskim swej czterotomowej edycji *Pism* Krasińskiego. Najpierw przesłał do WKC wydruk proponowanej wersji³⁸ i dopiero gdy cenzor polecił usunąć z niego wiele tekstów w całości, a niektóre okaleczyć w mniejszym lub większym stopniu, wydawca przystąpił do końcowej redakcji. Nowa wersja, nieoznaczona numerem wydania, ale o podwójnym adresie wydawniczym Mikołów-Warszawa, ukazała się w 1901 r.³⁹

³⁵ Na odwrocie strony tytułowej zamieszczono stosowną formułę „Dozwoleno Cenzuroju. Warszawa 30 Marta 1899 g.”.

³⁶ Wersję pełną próbowano wprowadzić na rynek Królestwa Polskiego dopiero w 1909 r., ale cenzura nie dopuściła jej do obiegu.

³⁷ Tom pierwszy liczył s. 240 wobec 301 w wersji pełnej, drugi – odpowiednio 259 i 363, trzeci – 265 i 370, czwarty – 207 i 375.

³⁸ Wydruk ów, co prawda niekompletny (obejmujący bowiem tomy drugi, trzeci i czwarty), zachował się w Bibliotece Narodowej (sygn. 2.045.946 Cim.).

³⁹ I to wydanie opatrzone na odwrocie karty tytułowej formułą „Dozwoleno Cenzuroju. Warszawa 10 Ijuna 1900 g.”. W związku z wprowadzonymi zmianami jego trzy pierwsze tomy miały znacznie mniejszą objętość niż edycja mikołowska. Tom pierwszy liczył 377 stron zamiast 415, drugi – 299 zamiast 355, trzeci – 268 zamiast 382. Edycję tę szczegółowo omówiłam w Rowicka (2016a, s. 71–92).

Tom pierwszy tej edycji od tomu pierwszego edycji pełnej z 1900 r.⁴⁰ różnił się niewiele. On także zawierał pełne wersje *Agaj-Hana*, *Niedokończonego poematu* i *Nie-Boskiej komedii*, zabrakło w nim jedynie *Nocy letniej*.

Większe zmiany zaszły w tomie drugim. Przede wszystkim nie zamieszczono w nim poematu *Pokusa*, a jego miejsce zajęła *Noc letnia*, przeniesiona z tomu pierwszego (wydrukowana zresztą bez żadnych ingerencji). Z niewielkimi zmianami opublikowano *Irydion* – zabrakło jedynie ośmiu ostatnich wersetów z *Dokończenia*, w którym Irydion po szesnastu wiekach ma się udać na północ (tj. do Polski), by dzielić los cierpiącego tam narodu. W niepełnej formie wydrukowano także *Trzy myśli pozostałe po śp. Henryku Ligenzie, zmarłym w Morreale 12 kwietnia 1840 roku* (usunięto dwie myśli: *Sen Cezary* i *Legendę*). Najwięcej opuszczeń było jednak w *Przedświcie*, w którym pozostawiono jedynie początkowy fragment prozatorskiego *Wstępu*, będącego swego rodzaju traktatem historiozoficznym, a pominięto w całości liryczną część poematu. Jedynym utworem opublikowanym w tym tomie bez żadnych ingerencji był *Ułamek naśladowany z Glossy św. Teresy*.

Do największych zmian doszło jednak w tomie trzecim. Pominięto w nim *Psalmy przyszłości*, wiersz *Resurrecturis* oraz poematy *Dzień dzisiejszy* i *Ostatni*. Poza tym w dziale „Poezye” nie wydrukowano 21, czyli 1/3 wszystkich utworów, a dwa wiersze *Fryburg* i *W Dzień Św. Elżbiety* zamieszczono bez odpowiednio kilkudziesięciu i kilku wersów. Z działu „Proza” usunięto w całości dwa teksty: *Z autografu w albumie Ewuni (Ankwiczówny)* oraz *Wygnańca*, w artykule *O Krytyce w ogólności. (Kilka słów o Juliuszu Słowackim)* pominięto kilka fragmentów, a w *Myślach* krótkie passusy.

Tom czwarty zawierał – tak jak w wersji pełnej – powieść historyczną *Władysław Herman i jego dwór*, którą opublikowano bez skreśleń.

Identyczną edycję *Pism* Krasińskiego wydano jeszcze raz w 1912 r. Od omówionej różniła się tylko adresem wydawniczym (jako miejsce wydania podano „Mikołów-Częstochowa”, użyto też nowej nazwy nakładcy)⁴¹.

⁴⁰ W 1909 r. Miarka próbował wprowadzić do obiegu w zaborze rosyjskim t. 3–4 tej edycji, jednak cenzura nie dopuściła ich do rozpowszechniania.

⁴¹ Trudno ustalić zakres rozpowszechniania tej edycji. Nie notują jej bowiem ani wykazy cenzury zagranicznej, ani następujące katalogi księgarń warszawskich: *Katalog dzieł nakładowych i w większości nabytych Księgarni Gebethnera i Wolffa*. (1912), *Katalog dzieł nakładowych i w większości nabytych Księgarni Gebethnera i Wolffa*. (1913), *Katalog nakładowy i komisowy Księgarni E. Wende i Ska (T. Hiż i A. Turkuł)*. (1913), *Katalog książek polskich i nut księgarń i składu nut Jana Fiszera*. (1912), *Katalog książek polskich i nut księgarń i składu nut Michała Arcta w Warszawie*. (1913), *Katalog książek polskich Księgarni G. Centnerszweira i Ski (J. Morkowicz)*. [1916]. Informacji o tej edycji nie znalazłam też w publikacjach bibliograficznych (*Książka. Miesięcznik poświęcony krytyce i bibliografii polskiej*. (1911–1913); *Przewodnik Bibliograficzny. Miesięcznik dla wydawców, księgarzy, antykwarzy, jako też dla czytających i kupujących książki* (1911–1913); *Przegląd Bibliograficzny Księgarni Gebethnera i Wolffa w Warszawie* (1911–1913)).

Warto dodać, że podobnych ingerencji cenzorskich jak w mikołowskich edycjach *Poezji* Mickiewicza i *Pism* Krasińskiego, przeznaczonych do rozpowszechniania w zaborze rosyjskim, dokonano w czterotomowych popularnych warszawskich wydaniach *Poezji* Mickiewicza (wyd. jubileuszowe z 1897 r.) i *Pism* Krasińskiego (z lat 1900 i 1901), opublikowanych przez Gebethnera i Wolffa⁴². Wynikało to ze szczególnie restrykcyjnej polityki władz w stosunku do wydawnictw adresowanych do czytelników początkujących (Kostecki, 2011, s. 134–136, 214–218 i in.).

4.

Z zaprezentowanego przeglądu wynika, że polityka wydawnicza Miarki w stosunku do dorobku wielkich romantyków odbiegała od przyjętej przez ogół nakładców. Oczywiście – podobnie jak pozostali – on także wykazywał duże zainteresowanie twórczością wieszczów, ale już jego preferencje były nietypowe. Otóż spośród 20 edycji (w 56 tomach) najwięcej, bo aż dziewięć (w 24 tomach) poświęcił Krasińskiemu. Utwory Mickiewicza opublikował tylko sześć razy (w 12 tomach), a Słowackiego pięć razy (ale aż w 20 tomach). O ile jego udział w ofercie dorobku wieszczów (liczonej w tomach) z lat 1898–1912, wynosił – jak pamiętamy – 9,5%, o tyle w przypadku Krasińskiego – aż 15,8% (a więc był niemal dwa razy większy), Słowackiego – 9,7% (a więc był zbliżony), a Mickiewicza – 5,2% (a więc był prawie dwa razy mniejszy). Trudno wytłumaczyć dlaczego nakładca ten koncentrował się na propagowaniu autora, którego teksty były prawdopodobnie najmniej atrakcyjne, zwłaszcza dla czytelników o niskich kompetencjach lekturowych, a tacy przecież dominowali na Górnym Śląsku. Równie niespotykane było, że Miarka preferował wielotomowe wydania zbiorowe – wydał ich aż 15, a więc $\frac{3}{4}$ wszystkich. Być może liczył na odbiorców z innych terenów (zwłaszcza w Królestwie Polskim i w Stanach Zjednoczonych), gdzie rozprowadzał swój dorobek.

Niewiele wiemy o rzeczywistym oddziaływaniu omówionych edycji, wydaje się jednak, że poza rolą, którą podkreślał cytowany na początku Łepkowski, pełniły one jeszcze dwie inne funkcje: po pierwsze, miały znaczenie integracyjne, gdyż kreowały i pozwalały utrzymać poczucie łączności między Polakami z różnych terenów; po drugie zaś, wprowadzały przynajmniej część czytelników z ludu w krąg kultury oficjalnej, ogólnonarodowej.

⁴² Trudniej natomiast porównywać „spreparowaną” edycję *Poezji* Słowackiego z warszawskimi wielotomowymi wydaniem dzieł poety, gdyż jedyna popularna edycja jego *Dzieł*, która ukazała się nakładem Redakcji „Wędrowca” w 1888 r. (t. 1–3) zawierała tylko dramaty i poematy.

Aneks

Wykaz edycji Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego i Zygmunta Krasińskiego wydanych w Mikołowie w latach 1898–1912

Wykaz obejmuje edycje poetów w porządku chronologicznym. W opisach uwzględniono kolejno następujące elementy: autor, tytuł, podtytuł, numery tomów, nazwisko i imię osoby opracowującej, miejsce i rok wydania oraz w nawiasie okrągłym – nazwę i numer serii. W wypadku edycji wielotomowych pod opisem podano zawartość poszczególnych tomów oraz liczbę stron. Na końcu każdego opisu umieszczono sigle bibliotek, w których owe edycje się znajdują (w wypadku wydań wielotomowych nie zawsze jednak w całości).

Sigle bibliotek

CIE-K – Książnica Cieszyńska

KAT-ŚL – Biblioteka Śląska

KÓR-Z – Polska Akademia Nauk – Biblioteka Kórnicka

KR-PAU – Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk

KR-U – Biblioteka Jagiellońska

LUBL-KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski – Biblioteka Uniwersytecka

Ł-U – Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi

POZ-M – Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Raczyńskich

POZ-PTPN – Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk

POZ-U – Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza

TOR-M – Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska

TOR-U – Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

WA-BP – Biblioteka Pisarzy Towarzystwa Jezusowego

WA-IBL – Biblioteka Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk

WA-M – Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego

WA-ML – Biblioteka Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza

WA-N – Biblioteka Narodowa

WA-U – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

WR-O – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich

WR-U – Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego

1. A. Mickiewicz: Poezye. Wyd. w setną rocznicę urodzin wieszczka 1798–1898. T. 1–4. Mikołów 1898 Wydawnictwo Dziel Ludowych Karola Miarki – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 1–4)

T. 1: s. XVI, 227; [zawartość:] Ballady i romanse, Sonety, Sonety krymskie, Przekłady z innych języków (m.in. Giaur, Zdania i uwagi)

- T. 2: s. 266; [zawartość:] Grażyna, Konrad Wallenrod, Wiersze różne, Bajki własne i naśladowane, Pisma z lat uniwersyteckich, Żywila, Karylla
- T. 3: s. 309; [zawartość:] Pan Tadeusz
- T. 4: s. 255; [zawartość:] Dziady cz. I, II, IV i III wraz z Ustępem, Dopełnienia
KAT-ŚL, KÓR-Z, KR-U, POZ-PTPN, TOR-M, TOR-U, WA-M, WA-ML, WA-N, WR-O, WR-U
2. A. Mickiewicz: Poezye. Wyd. 2. T. 1–4. Mikołów–Warszawa 1898 K. Miarka – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 1–4)
- T. 1: s. XVI, 227; [zawartość:] Ballady i romanse, Sonety, Sonety krymskie, Przekłady z innych języków (m.in. Giaur, Zdania i uwagi)
- T. 2: s. 279; [zawartość:] Wiersze różne, Bajki własne i naśladowane, Pisma z lat uniwersyteckich, Przekłady utworów Mickiewicza pisanych po francusku (m.in. Jakub Jasiński), Artykuły literackie (wybór)
- T. 3: s. 308; [zawartość:] Pan Tadeusz
- T. 4: s. 215; [zawartość:] Dziady cz. I, II i IV, Grażyna, Konrad Wallenrod, Dopełnienia
Edycja przystosowana przez wydawcę do rozpowszechniania w zaborze rosyjskim
KAT-ŚL, WA-ML, WA-N
3. A. Mickiewicz: Wybór poezyi. Z portr. i życiorysem poety. Mikołów [1898] b.n.
KAT-ŚL, WA-ML
4. A. Mickiewicz: Wybór poezyi. Z portr. i życiorysem poety. Mikołów 1898 Wydawnictwo Dzieł Ludowych Karola Miarki – (Biblioteka Ludowa Karola Miarki. R. 1 nr 3)
KAT-ŚL
5. J. Słowacki: Poezye. T. 1–4. Z portr. autora. Mikołów 1899 K. Miarka – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 5–8).
- T. 1: s. 301, [3], [1] k. portr.; [zawartość:] Krótki życiorys Juliusza Słowackiego, Poezye drobne, ulotne, liryczne itp. (Hymn [Bogarodzica! Dziewico!], Kulik, Piosnka dziewczyny kozackiej, Pieśń legionu litewskiego, Duma o Waławie Rzewuskim, Paryż, Godzina myśli, Do Michała Rola Skibickiego, List do Aleksandra H., Do autora Trzech psalmów, Grób Agamemnona); Poematy (Hugo, Mnich, Jan Bielecki, Arab, Żmija, Lambro, W Szwajcaryi, Anelli, Waław, Ojciec zadżumionych)
- T. 2: s. 363, [1]; [zawartość:] Poematy (Poema Piasta Dantyszka, Beniowski [pieśni I–V], Król-Duch. Rapsod I); Dramaty (Mindowe, Marya Stuart)
- T. 3: s. 370, [2]; [zawartość:] Dramaty (Mazepa, Balladyna, Kordian)
- T. 4: s. 375, [1]; [zawartość:] Dramaty (Lilla Weneda, Książę Niezłomny, Książdz Marek, Sen srebrny Salomei)
KAT-ŚL, KÓR-Z, KR-U, LUBL-KUL, POZ-PTNP, TOR-M, TOR-U, WA-IBL, WA-M, WA-ML, WA-N, WR-O, WR-U
6. J. Słowacki: Poezye. T. 1–4. Z portr. autora. Mikołów–Warszawa 1899 K. Miarka – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 5–8)

T. 1: s. 240, [1] k. port.; [zawartość:] Krótki życiorys Juliusza Słowackiego, Poezye drobne, ulotne, liryczne itp. (Piosnka dziewczyny kozackiej, Duma o Wacławie Rzewuskim, Godzina myśli, List do Aleksandra H., Grób Agamemnona); Poematy (Hugo, Mnich, Jan Bielecki, Arab, Żmija, Lambro, W Szwajcaryi, Wacław, Ojciec zadżumionych)

T. 2: s. 259, [1]; [zawartość:] Poematy (Beniowski [pieśni I–V], Król Duch [wyjątki z Rapsodu I], Dramaty (Mindowe, Marya Stuart)

T. 3: s. 265, [1]; [zawartość:] Dramaty (Mazepa, Balladyna)

T. 4: s. 207 [1]; [zawartość:] Dramaty (Lilla Weneda, Książę Niezłomny)

Edycja przystosowana przez wydawcę do rozpowszechniania w zaborze rosyjskim.

WA–M, WA–U

7. Z. Krasieński: Pisma. Z portretem autora. T. 1–4. Mikołów 1900–1901 K. Miarka – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 9–12)

T. 1: [1900] s. 415; [zawartość:] Agaj-Han, Niedokończony poemat, Nie-Boska komedia, Noc Letnia

T. 2: [1901] s. 335; [zawartość:] Irydion, Pokusa, Trzy myśli, Przedświt, Ułamek naśladowany z Głosy św. Teresy

T. 3: [1901] s. 382, [2]; [zawartość:] Psalm przyszości, Resurrecturis, Dzień dzisiejszy, Ostatni; Poezye (63 wiersze); Proza (13 drobnych utworów prozatorskich: Modlitwa, Kilka słów o Juliuszu Słowackim, O Trójcy i o Słowie wcielonym, O żywocie wiecznym, Myśli (fragmenty utworów i listów), Z autografu w albumie Ewuni (Ankwiczówny), Ułamek z dawnego rękopisu słowiańskiego, Wygnaniec, Teodoro, król borów, Gastold, Zamek Wilczki, Mściwy karzeł i Masław książę mazowiecki, Grób rodziny Reichstalów)

T. 4: [1901] s. 324; [zawartość:] Władysław Herman i jego dwór

CIE–K, KAT–ŚL, KÓR–Z, KR–PAU, KR–U, LUBL–KUL, WA–BP, WA–IBL, WA–M, WA–ML, WA–N, WR–O, WR–U

8. Z. Krasieński: Pisma. Z portretem autora. T. 1–4. Mikołów–Warszawa 1901 K. Miarka – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 9–12)

T. 1: s. 377 [1]; [zawartość:] Agaj-Han, Niedokończony poemat, Nie-Boska komedia

T. 2: s. 299 [1]; [zawartość:] Irydion (okaleczony), Noc Letnia, Trzy myśli (okaleczone: tylko Syn Cieniów, brak Snu Cezary i Legendy), Przedświt (mocno okaleczony wstęp, brak części lirycznej), Ułamek naśladowany z Głosy św. Teresy

T. 3: s. 268; [zawartość:] Poezye (41 wierszy z 63, w tym dwa z opuszczeniami), Proza (11 drobnych utworów prozatorskich, w tym trzy okaleczone, brak Wygnańca i Z albumu Ankwiczówny)

T. 4: s. 324; [zawartość:] Władysław Herman i jego dwór

Edycja przystosowana przez wydawcę do rozpowszechniania w zaborze rosyjskim

KAT–ŚL, KR–U, POZ–M, WA–N, WA–U, WR–O

9. Z. Krasieński: Pisma. Z portretem autora. T. 1–2. Mikołów 1901, 1906 K. Miarka – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 9–10)

[objętość i zawartość:] jak t. 1–2 w poz. 7 (złożone zapewne z tego samego składu)
CIE-K, KAT-ŚL, KR-U, KR-PAU, Ł-U, POZ-M, WA-BP, WA-IBL, WA-ML, WR-O

10. Z. Krasieński: *Agaj-Han. Powieść historyczna*. Mikołów 1906 K. Miarka
TOR-M, WA-N

11. Z. Krasieński: *Władysław Herman i jego dwór. Powieść historyczna*. Mikołów [1908]
K. Miarka

WA-N

12. J. Słowacki: *Poezye. Pisma pośmiertne wydane w setną rocznicę narodzin poety*.
T. 5–10. Zebr. K.J. Kantak. Mikołów–Warszawa 1909–1910 K. Miarka – (Nowa Biblioteka
Pisarzy Polskich. T. 19–24).

T. 5: [1909] s. 359, [1]; [zawartość:] Przedmowa, Religijność Juliusza Słowackiego,
Horsztyński, Beatryx Cenci, Fantazy, Przypisy i objaśnienia

T. 6: [1909] s. 200, [13] k. tabl.; [zawartość:] Agezyłausz, Samuel Zborowski (wybra-
ne ustępy), Zawisza Czarny (wybrane ustępy), Wiersze drobne, Przypowieści (I–XV),
Przypisy i objaśnienia

T. 7: [1909] s. 251, [1]; [zawartość:] Podróż do Ziemi Świętej (oraz dokończenie Grobu
Agamemnona), Rozmowa z Matką Mokryną Mieczysławska, Beniowski (ciąg dalszy,
pieśni IV–XIV), Przypisy i objaśnienia

T. 8: [1909] s. 361, [1]; [zawartość:] Król-Duch (ciąg dalszy), Książę Michał Twerski,
Litwa, Proza (m.in. art. literackie i polityczne), Przypisy i objaśnienia

T. 9: [1909] s. 383, [17] k. tabl.; Listy wszystkie zebrane (po takim tytule ukazały się
t. 9–10); [zawartość:] Listy do matki i Teofilostwa Januszewskich

T. 10: [1910] s. 419; Listy wszystkie zebrane; [zawartość:] ciąg dalszy listów do matki
i Teofilostwa Januszewskich oraz do różnych adresatów

KAT-ŚL, KÓR-Z, KR-U, LUBL-KUL, Ł-U, POZ-U, WA-BP, WA-IBL, WA-M, WA-ML,
WA-N, WR-O

13. J. Słowacki: *Korespondencja [...] to jest listy do matki i wszystkie inne*. Wyd. zup.
pierwsze ilustr. W setną rocznicę urodzin poety. Zebr. K.J. Kantak. T. 1–2. Mikołów–
Warszawa 1910 K. Miarka – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 23–24)

[zawartość:] jak t. 9–10 w poz. 12

KAT-ŚL, KÓR-Z, KR-U, LUBL-KUL, Ł-U, POZ-PTNP, POZ-U, TOR-M, TOR-U, WA-BP,
WA-IBL, WA-M, WA-ML, WA-N, WA-U

14. J. Słowacki: *Poezye [...] ogłoszone za życia poety*. T. 1–4. Wyd. 2 ilustr. jubil. Przejr.
K.J. Kantak. Mikołów–Warszawa 1911 K. Miarka, sp. z ogr. por. – (Nowa Biblioteka Pi-
sarzy Polskich. T. 7–8).

[zawartość:] poza inną przedmową (s. V–XIV w t. 1) jak w poz. 5

KAT-ŚL, KR-U, LUBL-KUL, POZ-U, TOR-M, WA-M, WA-N, WR-O

15. Z. Krasiński: Pisma. Z portretem autora. T. 1–4. Mikołów–Częstochowa 1912 K. Miarka, sp. z ogr. por. – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 9–12)

[objętość i zawartość:] jak w poz. 7

KAT-ŚL, KÓR-Z, KR-U, LUBL-KUL, TOR-U, WA-IBL, WA-BN, WR-O

16. Z. Krasiński: Pisma. Z portretem autora. T. 1–4. Mikołów–Częstochowa 1912 K. Miarka sp. z ogr. por. – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 9–12)

[objętość i zawartość:] jak w poz. 8

Edycja przystosowana przez wydawcę do rozpowszechniania w zaborze rosyjskim

KAT-ŚL, WR-O

17. Z. Krasiński: Pisma. Ciąg dalszy ilustrowany. T. 5–6. Zebr. K.J. Kantak. Mikołów 1912 K. Miarka, sp. z ogr. por. – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 25–26)

T. 5: s. 204, tabl. 4. [1]; [zawartość:] Proza: Pan Trzech pagórków, Sen Elżbiety Pileckiej, Ułamki z opisu podróży po Szwajcaryi, On, Przelotna chmura, Dolina Klönthal w Szwajcaryi, Ermenonville, Małgorzata z Zembocina, List do Pana De Bonstetten o obecnym stanie literatury, Ułomek dziennika, Ułomek snu, Wankana, Ułomek, Spowiedź Napoleona, O duchowieństwie, Mojżesz, Legiony polskie, Dziennik.

T. 6: s. 262, tabl 3; [zawartość:] Proza: Dwaj rycerze, Zawisza, Nocą, Dziennik umierającego, Wiosna i więzień, Konrad Wallenrod, Pożegnanie okolic Genewy, Adam Szaleńiec, Gwiazda, Cholera, W Wenecyi, Spowiedź, Modlitewnik, Wanda oraz Listy do Hr. Montelamberta i do P. Lamartine; Poezye: 32 wiersze liryczne

KAT-ŚL, KÓR-Z, KR-U, LUBL-KUL, TOR-U, WA-IBL, WA-N, WR-U

18. Z. Krasiński: Pisma. Ciąg dalszy ilustrowany. T. 5–6. Zebr. K.J. Kantak. Mikołów–Warszawa 1912 K. Miarka, sp. z ogr. por. – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 25–26)

[objętość i zawartość:] jak poz. 17

KAT-ŚL, LUBL-KUL, POZ-M

19. A. Mickiewicz: Dzieła. Ciąg dalszy. T. 5. Zebr. K.J. Kantak. Mikołów–Częstochowa 1912 K. Miarka, sp. z ogr. por. – (Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich. T. 23 [właśc. 27])

T. 5 [zawartość:] Poezye drobne (m.in. Zdania i uwagi z dzieł Jakuba Bohema i Saint Martina); Dramaty (Konfederaci barscy, Jakub Jasiński); Proza (m.in. wybór prozy artystycznej, artykułów literackich i politycznych, zdań i uwag)

KAT-ŚL, TOR-U, WA-N, WR-O

20. A. Mickiewicz: Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z 1811 i 1812 r. w dwunastu księgach wierszem. Wyd. ludowe. [Il. M.E. Andriolli]. Mikołów [1912] Wydawnictwo Ludowe Karola Miarki

WA-N

Bibliografia

- Belza, S. (1922). *Przeszłość, terażniejszość i przyszłość Śląska Górnego*. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Bromboszcz B., Szendzielarz, R. (2005). *Drukarnia im. Karola Miarki w Mikołowie opisem obiektywem opowieścią* (wyd. poszerz. i uzupełn.). Mikołów: Drukarnia im. Karola Miarki „Tolek”.
- Galos, A. (1976). Tendencje integracyjne i dezintegracyjne na ziemiach polskich w dobie powstania (do 1914 r.). W: H. Zieliński (red.), *Drogi integracji społeczeństwa w Polsce XIX–XX w.* (s. 9–33). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Hahn, W. (1901). *Bibliografia o Juliuszu Słowackim za rok 1899*. Lwów: Nakładem autora.
- Jedlicki, J. (2002). *Jakiej cywilizacji Polacy potrzebują. Studia z dziejów idei i wyobraźni XIX wieku* (wyd. 2 popr.). Warszawa: W.A.B. „Cis”.
- Katalog dzieł nakładowych i w większości nabytych Księgarni Gebethnera i Wolffa.* (1912). Warszawa: [b. w.].
- Katalog dzieł nakładowych i w większości nabytych Księgarni Gebethnera i Wolffa.* (1913). Warszawa: [b. w.].
- Katalog nakładowy i komisowy Księgarni E. Wende i Ska (T. Hiż i A. Turkuł).* (1913). Warszawa: [b. w.].
- Katalog książek polskich i nut księgarni i składu nut Jana Fiszerza.* (1912). Warszawa: [b. w.].
- Katalog książek polskich i nut księgarni i składu nut Michała Arcta w Warszawie.* (1913). Warszawa: [b. w.].
- Katalog książek polskich Księgarni G. Centnerszvera i Ski (J. Mortkowicz).* [1916]. Warszawa: [b. w.].
- Katalog Wydawnictwa Karola Miarki w Mikołowie.* [1902]. [B.m.: b. w.].
- Kieniewicz, S. (1982). *Historyk a świadomość narodowa*. Warszawa: „Czytelnik”.
- Kolbuszewski S. (1961). Z dziejów kultu Juliusza Słowackiego na Śląsku w latach 1860–1909 (s. 385–395). W: Z. Czerny i in. (red.), *Księga pamiątkowa ku czci Stanisława Pigonia*. Kraków: PWN.
- Kostecki, J. (2011). *Trudny okres przenikania. Carska cenzura zagraniczna wobec importu publikacji w języku polskim w latach 1865–1904*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Kraśniński, Z. (1890–1891). *Pisma* (wyd. przejr. i przedm. opatrzone przez S. Tarnowskiego, t. 1–4). Kraków: Księgarnia J.K. Żupańskiego i K.J. Heumann.
- Kraśniński, Z. (1886–1888). *Pisma* (wyd. zbior. z przedm. S. Tarnowskiego, t. 1–4). Lwów: Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta.
- Kraśniński, Z. (1912). *Pisma. Ciąg dalszy ilustrowany* (t. 5, zebr. K.J. Kantak). Mikołów–Warszawa: K. Miarka spółka z ogr. por.
- Książka. Miesięcznik poświęcony krytyce i bibliografii polskiej*, (1911–1913), 11–13. Warszawa.
- Łepkowski, T. (2003). *Polska – narodził się nowoczesny naród 1764–1870* (wyd. 2), posł. opatrzył J. Jedlicki. Poznań: Wydaw. PTPN.

- Łepkowski, T. (1989). *Uparte trwanie polskości*. Londyn: „Aneks”, Warszawa: Wydaw. Wolne Pismo Most.
- Maciejewski, J. (1972). Cenzorzy i policjanci pruscy nad tekstami Mickiewicza (Wielkie Księstwo Poznańskie – rok 1833). W: J. Maciejewski (red.), *Miscellanea z okresu romantyzmu*. 2 (s. 440–473). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Mickiewicz, A. (1885). *Dzieła* (t. 1–4). Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, Paryż: Księgarnia Luksemburska.
- Mickiewicz A. (1893). *Dzieła* (wyd. H. Biegeleisen, t. 1–4). Lwów: Księgarnia Polska (edycja bez „Uwag wydawcy”).
- Mickiewicz, A. (1912). *Dzieła. Ciąg dalszy*, zebr. K.J. Kantak. Mikołów–Częstochowa: K. Miarka spółka z ogr. por.
- Mickiewicz, A. [1912]. *Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z 1811 i 1812 r.*, (wyd. ludowe, z ilustracjami [M.E. Andriollego]). Mikołów: Wydawnictwo Ludowe K. Miarki.
- Mickiewicz, A. (1898). *Poezye [...] wydane w setną rocznicę urodzin poety 1798–1898* (t. 1). Mikołów: Wydawnictwo Dzieł Ludowych Karola Miarki.
- Mierzwa, I. (1976). *Działalność wydawnicza Karola Miarki młodszego*. Opole: Instytut Śląski.
- Przegląd Bibliograficzny Księgarni Gebethnera i Wolffa w Warszawie*. (1911–1913). Warszawa: [b. w.].
- Przewodnik Bibliograficzny. Miesięcznik dla wydawców, księgarzy, antykwarzy, jako też dla czytających i kupujących książki*. (1911–1913), 34–36. Kraków.
- Rowicka, M. (2013). Wydawnicze losy twórczości Juliusza Słowackiego w latach 1830–1914. *Roczniki Biblioteczne*, 57, 45–76.
- Rowicka, M. (2014). *Wydawnicze i cenzuralne losy twórczości Adama Mickiewicza w okresie zaborów*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Rowicka, M. (2016a). Mikołowskie wydania „Pism” Zygmunta Krasińskiego a cenzura carska. W: M. Strzyżewski (red.), *Zygmunt Krasiński, „Varia” tekstowe i tekstologiczne* (s. 71–92). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Rowicka, M. (2016b). Wydawnicze losy twórczości Zygmunta Krasińskiego w latach 1828–1914. Referat prezentowany na konferencji *Zygmunt Krasiński w kontekstach literacko-kulturowych dawnych i współczesnych* (Tarnowskie Góry, 22–23 kwietnia 2016 r.).
- Słowacki, J. (1880). *Pisma* (chronologicznym porządkiem do druku ułożone przez A. Małeckiego, t. 1–4). Lwów: Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta.
- Skorupa, E. (2004). *Polskie symbole kulturowe przed sądem pruskim 1871–1914. „O podburzaniu do gwałtów...”*. Kraków: Universitas.
- Wapiński, R. (1994). *Polska i małe ojczyny Polaków. Z dziejów kształtowania się świadomości narodowej w XIX i XX wieku po wybuch II wojny światowej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wilczek, S. (1958). *Wydawnictwo Karola Miarki i jego rola w szerzeniu kultu Mickiewicza*. Katowice: „Śląsk”.
- Zygmunt Krasiński*, (1969). W: I. Śliwińska, S. Stupkiewicz (red.), *Romantyzm. Hasła*

osobowe K-O (s. 131–217). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

wa niepodległości w 1918 r. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.

Żarnowski J. (1978). „Ojczyzną był język i mowa...”. *Kultura polska a odbudo-*

Małgorzata Rowicka

Mikołów editions of great polish romantic literature in 1898–1912

Abstract

Karol Miarka junior was the only publisher of Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki and Zygmunt Krasiński's works in the Upper Silesia up to an outbreak of World War I. During the years 1898–1912 he published in Mikołów twenty editions (in fifty six volumes) of mentioned writers' works. It constituted a majority (almost 85%) of volumes containing Mickiewicz, Słowacki and Krasiński's works published in Prussian provinces and almost 10% of these volumes published in Polish lands and abroad. Miarka wanted to popularize Polish romantic literature. That is why he initiated *The New Library of Polish Writes* series in 1898 and started it with four-volume edition of Mickiewicz's *Poetry*. Miarka's editing preferences were, however, untypical. In comparison with other editors, he published Krasiński's works above all and Mickiewicz's the least (15,8% and 5,2%). What is more, he published collective editions first of all (they constituted almost 75% of titles published by Karol Miarka junior). He also prepared special editions for readers from Kingdom of Poland (Polish territory annexed by Russia). They were adapted to Russian censorship's requirements. In these editions he omitted several texts and changed some words in the others.

Key words: Karol Miarka junior, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, editors' offer of the 19th and 20th centuries, censorship in the 19th and 20th centuries

WYDAWNICZE DZIEJE TWÓRCZOŚCI HELENY MNISZKÓWNY W LATACH 1909–1989

Twórczość Heleny Mniszkówny zawsze budziła skrajne reakcje. Dla znawców (krytyków i recenzentów) stanowiła symbol kiczu, dla dużej części czytelników „zwykłych”, „potocznych”² – pożądany obiekt lektury, przy czym zarówno wśród jednych, jak i drugich trudno byłoby znaleźć kogoś, kto nie znałby miłosnej historii Stefanii i Waldemara. Swego czasu zdobycie egzemplarza debiutanckiej powieści pisarki graniczyło niemalże z cudem, a byli podobno i tacy, którzy chcieli dokonać wymiany: *Trędowata* za starodruk należący do króla Zygmunta Augusta (Kalita, 1993). Sława Mniszkówny wciąż trwa, a w ostatnich dekadach jej postać i dorobek stały się przedmiotem pierwszych profesjonalnych analiz³.

Jest to oczywiście związane ze zmianami paradygmatu uprawiania historii i teorii literatury, zainteresowania się przez badaczy nie tylko arcydziełami czy ogólnie tzw. literaturą wysoką, ale także – adresowanymi głównie do czytelników o relatywnie niskich kompetencjach lekturowych – tekstami kultury popularnej, a więc powielającymi wypracowane schematy gatunkowe, proponującymi wyraźne rozstrzygnięcia aksjologiczne, oraz pełniącymi przede wszystkim „funkcję kompensacyjną i ludyczną” (Żabski, 2006,

¹ Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie.

² Na temat typologii czytelników i ich stosunku do lektury zob. m.in. Kostecki (2008).

³ Z publikacji książkowych wymienić trzeba przywoływaną już pracę Tomasza Kality, poświęconą odkrywaniu pierwowzorów bohaterów poszczególnych utworów i weryfikacji poglądów na temat życia pisarki (pozbawioną jednak niestety aparatu naukowego a bardziej precyzyjnie – lokalizacji wykorzystanych źródeł) oraz książkę Justyny Lewczuk (2003), zawierającą rekonstrukcję biografii Mniszkówny (ze wskazaniem wątków autobiograficznych w jej utworach), opis schematycznych rozwiązań fabularnych w niektórych tekstach, a także socjologiczną analizę fenomenu pisarki. Ukazały się też dwie publikacje zbiorowe: (Stępnik, Gabryś, red., 2009; Szaniawska, Miazek, Osiał, red., 2010). Pierwsza z nich to zbiór artykułów poświęconych interpretacji tekstów Mniszkówny, druga przedstawia jej biografię. Z prac drobniejszych warto przywołać artykuły: Marii Bujnickiej (1988; 1998), a także Ewy Mrowczyk (1996).

s. 310–316). Jak się wydaje, próbując zrozumieć fenomen literatury popularnej, nie wystarczy jednak skupić się na analizie samych tekstów: ich szeroko rozumianej poetyki i repertuaru propagowanych wartości, trzeba też odtworzyć ich funkcjonowanie, a więc w pierwszej kolejności opisać realizację książkowe utworów i zrekonstruować ich obecność na rynku wydawniczo-księgarskim⁴. Już bowiem Janusz Dunin pisał, że na nawiązanie swego dialogu z książką ma wpływ także jej forma, a nośnik może determinować zarówno zasięg czytelnictwa, jak i odbiór tekstu (Dunin, 1982).

Prezentowany szkic mieści się w tym właśnie nurcie badań. Jego celem jest przedstawienie dziejów edytorskich twórczości Mniszkówny w latach 1909–1989, a więc od pojawienia się na rynku księgarskim pierwszej edycji *Trędowatej* po symboliczny koniec Polski Ludowej. Interesowały mnie wydania książkowe⁵ z obszaru Polski w jej granicach historycznych, a także z Kijowa, gdyż tam ukazały się pierwsze utwory pisarki.

Opiszę wielkość oferty w całym okresie i wydzielonych podokresach (w epoce zaborów, w II Rzeczypospolitej i w Polsce Ludowej) oraz chronologię i geografie wydań (zwracając uwagę zwłaszcza na ich nakładców). Scharakteryzuję też formalne cechy poszczególnych edycji i ich stronę graficzną (głównie okładki oraz materiał ilustracyjny)⁶.

Podczas kwerendy natrafiłam na informacje o 84 książkowych publikacjach utworów Mniszkówny z badanego okresu⁷. Być może nieliczne wydania mogą się jeszcze znajdować w zbiorach mniejszych bibliotek lub u kolekcjonerów⁸.

Dorobek Mniszkówny składa się z 20⁹ tytułów książek wydanych po raz pierwszy w latach 1909 (*Trędowata*) – 1993 (*Słońce*). Były to głównie powie-

⁴ W odniesieniu do polskiej literatury popularnej na szerszą skalę podejście takie zaprezentował Dunin (1974). Znajduje ono zastosowanie także w stosunku do literatury „wysokiej”. Zob. znakomicie udokumentowane prace Małgorzaty Rowickiej (2014, zwł. s. 20–121; 2013, s. 45–76).

⁵ Pomiędzy edycje zagraniczne (ukazywały się głównie w Stanach Zjednoczonych), publikacje prasowe, tłumaczenia na języki obce oraz wszelkie adaptacje (radiowe, filmowe i teatralne). Interesowała mnie więc oferta książkowa kierowana na rynek miejscowy.

⁶ Ze względu na ograniczoną objętość artykułu pominię problem reakcji prasowych na kolejne książki Mniszkówny pojawiające się na rynku. Ten obszerny materiał omówię w osobnej publikacji.

⁷ Wykaz źródeł zamieszczono na końcu pracy przed *Bibliografią książek Heleny Mniszek wydanych w Polsce w latach 1909–1989*.

⁸ Przykładem mogą być *Księżęta boru* z 1912 r. Drugiego wydania nie zanotowało żadne z wykorzystanych źródeł, trzecie pojawiło się w 1922 r., a czwarte – w 1924 r.

⁹ Powieść *Smak miłości*, pisana rzekomo w latach 1938–1939, a ukończona w 1941 r. (Helena Mniszkówna, 2016), opublikowana w 1992 r. pod nazwiskiem pisarki przez Dom Księgarski i Wydawniczy Fundacji Polonia, a w 2013 r. przez Wydawnictwo Edipresse, nie jest jej autorstwa. Nie wspominają o tym utworze ani Barbara Wachowicz (1976, s. 489), ani Kalita (1993), ani Zygmunt Szweykowski i Jarosław Maciejewski (oprac., 1977, s. 83–84). Informację ostatecznie zdementowała Maria Darkiewicz (1993, s. 12), pisząc: „[...] poczytność [utworów] zapewne sprawiła, że pośród „autentyków” znalazł się *Smak miłości*, której to książki Babcia nigdy nie napisała”.

ści (12), nowele (7)¹⁰, a także dramat (1). Wykaz pierwodruków zawiera zestawienie 1. Zdecydowaną większość publikacji jej autorstwa (76%) stanowiły jednak wznowienia.

Dość regularnie pisarka tworzyła nieco dłużej niż przez dwie dekady, wydając najczęściej jedną nową książkę rocznie. Wyjątek stanowiły: rok 1912 (na rynek trafiły wówczas aż trzy pierwodruki), a następnie lata 1919, 1922 i 1927 (po dwa). Najdłuższa przerwa przypadła na okres I wojny światowej i trwała cztery lata. Po 1930 r. ukazywały się już tylko kolejne edycje tekstów wcześniejszych. Wówczas to Mniszkówna owdowiała po raz drugi i cała odpowiedzialność za utrzymanie rodziny spadła na nią. Z obowiązków wywiązywała się jednak nie najlepiej. Zdaniem córki „była okropnie niepraktyczna” (Darkiewicz, 1993, s. 10): nie miała głowy ani do gospodarstwa, ani do interesów (nie zadbała np. o prawa autorskie do swych utworów), co spowodowało, że – według Kality (1993, s. 102–103) – „w księdze wieczystej jest długa lista pożyczek, zobowiązań hipotecznych, kredytów pod zastaw, itp.” Borykała się też z problemami zdrowotnymi (pierwszego wylewu dostała na wieść o tragicznej śmierci w 1935 r. królowej Belgów Astrydy Bernadotte) (Pawlak, 2010, s. 225). Zmarła w 1943 r. w wieku 65 lat.

1. Dzieje edycji

Sławę przyniosły Mniszkównie utwory opublikowane jeszcze w okresie zaborów, zwłaszcza debiutancka *Trędowata* i jej kontynuacja *Ordynat Michorowski*, a także *Panicz* i *Gehenna*. W momencie odzyskania przez Polskę niepodległości (a więc po 10 latach aktywności pisarskiej) miała ona na swym koncie już osiem pierwodruków oraz liczne wznowienia, głównie dwóch pierwszych tytułów (po sześć wydań każdego) – łącznie 20 edycji. Najbardziej owocne były lata do wybuchu I wojny światowej, kiedy to niemal co roku pojawiały się nowe tytuły lub wznowienia, przy czym apogeum stanowił rok 1912 (aż trzy nowości) – w sumie 13 publikacji. W okresie wojny ukazały się tylko dwa nowe tytuły: *Gehenna* (1914) i *Czciociele szatana* (1918) oraz wznowienia – łącznie siedem książek. Trudno jednak powiedzieć, czy można to wiązać z ogólnym regresem produkcji edytorskiej w tamtych latach (Kuszłejko, 1993, s. 36–37).

¹⁰ Dwie książki (*Prymicja* 1912 i *Z ziemi też i krwi* ca. 1920) zawierały pojedyncze utwory tego typu, pięć – ich zbiory (*Zaszumiły pióra* 1911; *Książęta boru* 1912; *Czciociele szatana* 1918; *Prawa ludzi* 1922; *Kwiat magnolji* 1928), przy czym dwa pierwsze miały aż po trzy wydania. Najliczniejszymi zbiorami były *Zaszumiły pióra* (14 tekstów) oraz *Prawa ludzi* (8). Zestawy tekstów ulegały niewielkim zmianom. W wyd. 2. i 3. *Zaszumiły pióra* zamiast *Głosu ziemi* opublikowano *Ideal i pieniądz*, a z wyd. 3. *Książęta boru* usunięto *Za późno*. Utwory te weszły za to w skład *Praw ludzi*, podobnie jak opublikowana wcześniej samodzielnie nowela *Z ziemi też i krwi*. Także w *Kwiecie magnolji* znalazł się utwór wydany wcześniej osobno, a mianowicie *Prymicja*.

Wydawaniem książek Mniszkówny w latach 1909–1918 zajmowały się trzy firmy (poza tym jedna publikacja ukazała się nakładem prywatnym): Księgarnia Leona Idzikowskiego w Kijowie (13 wydań), Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego w Poznaniu (5) oraz Biblioteka Nowości (1).

Zestawienie 1. Pierwodruki książkowe utworów Heleny Mniszkówny¹¹

Data	Tytuł i gatunek utworu
1909	<i>Trędowata</i> (powieść)
1910	<i>Ordynat Michorowski</i> (powieść)
1911	<i>Zaszumiały pióra</i> (zbiór nowel)
1912	<i>Książęta boru</i> (zbiór nowel)
1912	<i>Panicz</i> (powieść)
1912	<i>Prymicja</i> (nowela)
1914	<i>Gehenna</i> (powieść)
1918	<i>Czczyciele szatana</i> (zbiór nowel)
1919	<i>Pluton i Persefona. Baśń fantastyczna na tle mitologicznem</i> (dramat)
1919	<i>Pustelnik</i> (powieść)
1921	<i>Verte</i> (powieść)
1922	<i>Prawa ludzi</i> (zbiór nowel)
1922	<i>Sfinks</i> (powieść)
1925	<i>Królowa Gizella</i> (powieść)
1927	<i>Dziedzictwo</i> (powieść)
1927	<i>Z ziemi łez i krwi</i> (nowela)
1928	<i>Kwiat magnolji</i> (zbiór nowel)
1929	<i>Powojenni</i> (powieść)
1930	<i>Magnesy serc</i> (powieść)
1993	<i>Słońce</i> (powieść) – edycja pośmiertna

¹¹ Klasyfikacja gatunkowa na podstawie: (Szwejkowski, Maciejewski, oprac., 1977, s. 83–86) oraz Bujnicka (2006, s. 386–387). W innych opracowaniach pojawiają się odmienne określenia lub w przypadku niektórych utworów (np. *Czczycieli szatana*) w ogóle się je pomija.

Dominacja Księgarni Leona Idzikowskiego w Kijowie była prawdopodobnie spowodowana tym, że pisarka mieszkała na Kresach Wschodnich, a firma ta należała do najlepiej prosperujących ówczesnie na tamtych terenach (Kuszlejko, 1993, s. 9). Nakłady utworów Mniszkówny podejmowane przez Idzikowskiego rozprawdzała nie tylko księgarnia w Kijowie (ul. Kreszczatik 29), ale także jej warszawska filia na Marszałkowskiej. Wybuch wojny spowodował jednak zmianę profilu wydawniczego oficyny. Ograniczono lub całkowicie zaniechano edycji niektórych typów druków, w tym m.in. „lekkich” powieści oraz kalendarzy (Kuszlejko, 1993, s. 117). Tak więc od 1917 r. utwory Mniszkówny publikowało głównie poznańskie wydawnictwo Karola Rzepeckiego (tylko w latach 1917–1918 aż pięć edycji), wydające przede wszystkim prozę polską, zbiory poezji, dzieła z zakresu historii oraz popularnych autorów rodzimych, głównie drugorzędnych (Albrecht-Szymanowska, Olszewski, 1983, s. 641), przy czym w przypadku tych ostatnich robiło to w sposób niestaranny oraz na papierze złej jakości (Wysocka, 1990, s. 92).

W druk utworów Mniszkówny w latach 1909–1918 zaangażowanych było pięć różnych instytucji. Wydawnictwo Leona Idzikowskiego współpracowało z Drukarnią Jana Czokołowa oraz Polską w Kijowie, oficyna Karola Rzepeckiego z Drukarnią „Pracy” oraz Ludwika Kapeli w Poznaniu. Dwie pozostałe publikacje wykonała Drukarnia Piotra Laskauera w Warszawie.

Książki pisarki rozprawdzali nie tylko ich nakładcy, ale także firmy, które przyjmowały książki innych edytorów na skład główny: największa ówczesnie instytucja na ziemiach polskich – Księgarnia Gebethnera i Wolffa w Warszawie, która dystrybuowała je do własnych i obcych księgarni w kraju oraz za granicą (Wojsz, 2003, s. 10) (dwie edycje) oraz krakowska księgarnia S.A. Krzyżanowskiego (jedną).

W II Rzeczypospolitej, a właściwie w ciągu jej pierwszych 11 lat (1919–1930) Mniszkówna opublikowała 11 nowych tekstów lub ich zbiorów (w tym w latach 1919, 1922 i 1927 po dwa). W całym okresie ukazało się aż 56 wydań jej utworów. Przeważały wznowienia utworów napisanych jeszcze w okresie zaborów (34). Najwięcej razy opublikowano *Trędowatą* i *Ordynata Michorowskiego* (po 10 edycji), a następnie *Gehennę* (sześć) i *Panicza* (pięć). Z utworów nowych największą popularnością cieszyły się *Pustelnik* (pięć wydań) *Verte* (cztery) oraz *Królowa Gizella* i *Dziedzictwo* (po trzy).

Monopolistą okazało się poznańskie wydawnictwo Karola Rzepeckiego (49 edycji). Poznań był ówczesnie ważnym ośrodkiem wydawniczo-księgarskim, ale głównie o zasięgu regionalnym. Jak twierdzi Barbara Wysocka (1990, s. 108), „nakładcy wielkopolscy, preferując literaturę popularną, ulegali naporowi licznej, słabo wykształconej, a pełnej snobistycznych aspiracji nowej publiczności – nadającej ton inteligencji zawodowej, tzn. drobnomieszczaństwu przekształconemu w biurokrację” (według diagnozy recenzenta „Kuriera Poznańskiego”)¹².

¹² Nakładcy poznańscy przyciągnęli do współpracy zaledwie kilku znanych autorów, m.in. Ferdynanda Antoniego Ossendowskiego, Marię Rodziewiczównę oraz właśnie Mniszkównę (Wysocka, 1990, s. 103).

Utwory Mniszkówny (w większości pierwodruki) publikowały poza tym następujące instytucje: Gebethner i Wolff (*Pluton i Persefona*, 1919); „Straż Kresowa”, działająca przy towarzystwie o tej samej nazwie, wspierającym projekty, które dotyczyły Kresów Wschodnich (Zielińska, Zieliński, 2003, s. 63–79) (*Z ziemi łez i krwi*, 1920), Wydawnictwo Kazimierza Kotlarskiego w Lublinie (*Prawa ludzi*, 1922), Stowarzyszenie Pracowników Księgarskich (*Sfinks*, 1922), preżne Towarzystwo Wydawnicze „Rój”¹³ (1971, szp. 2546–2547; „Rój”, b. r.) (*Magnesy serc*, 1931), a także Wydawnictwo M. Arcta (wznowienia *Trędowatej* oraz *Ordynata Michorowskiego*, 1937).

Drukiem utworów Mniszkówny w latach 1919–1937 zajmowało się aż 19 różnych drukarni. Wydawnictwo Karola Rzepeckiego współpracowało z zakładami miejscowymi: Drukarnią Ludwika Kapeli (osiem edycji); Drukarnią Dziennika Poznańskiego i Drukarnią Polską T.A. (po siedem); Drukarnią „Concordia” oraz Poznańską Drukarnią i Zakładem Nakładowym (po pięć); Drukarnią Katolicką (cztery); Drukarnią Zjednoczenia Młodzieży i Drukarnią „Poradnika Gospodarskiego” (po trzy); Drukarnią Nakładową, Drukarnią J. Hoffmana, Drukarnią Przemysławą, Drukarnią „Ostoja”, Drukarnią Robotników Chrześcijańskich (po jednej)¹⁴.

Gebethner i Wolff zlecił druk książki Mniszkówny firmie Piotra Laskauera z Warszawy. „Straż Kresowa” – Drukarni A. Rozdoby w Lublinie, oficyna Kazimierza Kotlarskiego – Zakładom Graficznym J. Pietrzykowskiego w Lublinie, Stowarzyszenie Pracowników Księgarskich – Zakładowi Graficzno-Wydawniczemu „Książka” z Warszawy¹⁵, oficyna Melchiora Wańkowicza – Drukarni Narodowej w Krakowie, a M. Arct wykorzystał własną firmę – Drukarnię Zakładów Wydawniczych M. Arct.

Na kolejne edycje utworów Mniszkówny trzeba było czekać aż do początku lat 70. XX w. Tak długa przerwa miała wiele przyczyn. W czasie II wojny światowej oficjalna produkcja wydawnicza niemal zamarła¹⁶, a w Polsce Ludowej władze ściśle nadzorowały wszelkie informacje, które miały trafić do odbiorców. W tym celu w 1945 r. powołano Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Stosowano dwa rodzaje cenzury: prewencyjną i represyjną. Pierwsza polegała na kontroli tekstów przed ich publikacją, druga – na wyszukaniu tych egzemplarzy, które tej cenzury uniknęły. Nie dopuszczano

¹³ TW „Rój” publikowało miesięcznie ok. 30 książek, ale jego produkcja odznaczała się niskim poziomem szaty graficznej oraz redakcji, była za to tania.

¹⁴ W przypadku sześciu publikacji dwutomowych (*Panicz*, 1912; *Gehenna*, 1919; *Trędowata*, 1921, 1922, 1925 wyd. 12) Rzepecki korzystał z usług dwóch drukarni jednocześnie. Także zrab główny i okładka *Królowej Gizelli* (1925) były dziełem różnych zakładów. Ze zrozumiałych względów nie ustaliłam oficyn drukarskich, które wyprodukowały osiem (z 11) edycji znanych tylko z zachowanych opisów bibliograficznych.

¹⁵ W przypadku *Sfinksa* z 1922 r. wiadomo nawet, że kierownikiem wydawniczym był Jan Gniewkowski, za tłoczenie odpowiadał Stanisław Grzybowski, a składem zajmował się W. Adamczyk.

¹⁶ Poza tym Niemcy ogłosili drukiem cztery listy publikacji, które należało usunąć ze zbiorów bibliotecznych. Zawierały one 3224 tytuły autorów polskich, w tym cały dorobek 68 literatów.

do obiegu książek zawierających treści uznane za sprzeczne z programem nowej władzy, a także eliminowano piśmiennictwo tego typu, które pojawiło się w latach wcześniejszych. W 1945 r. do bibliotek na terenie całego kraju Ministerstwo Oświaty rozesłało rejestr książek, które należało wycofać ze zbiorów szkolnych oraz uczelnianych. Po kilku latach (1951–1953) „czystki” przeprowadzono także w bibliotekach publicznych, usuwając publikacje, które podejmowały wątki patriotyzmu, rewolucji, zwycięskich walk z Rosjanami, a także utraconych Kresów. Władza była też przekonana, że taki typ utworów, jakim były „powieści lekkie”, „zaśmiewał wyobraźnię czytelników, pobudzał najgorsze instynkty, wywoływał zamęt w umysłach i przeszkadzał w zrozumieniu dokonujących się przeobrażeń społecznych i politycznych” (Kondek, 1999, s. 139). W *Wykazie książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu nr 1* z 1 października 1951 r., wydanym przez Centralny Zarząd Bibliotek, znalazł się w związku z tym m.in. cały dorobek literacki Mniszkówny¹⁷ (Cenzura PRL, 2002, s. 28, 77–79).

Należy pamiętać, że cenzura stanowiła system, który ciągle się zmieniał w zależności m.in. od aktualnej sytuacji politycznej. Pierwsze zliberalizowanie cenzury państwowej nastąpiło w 1955 r., kolejne w 1971 r. Niemniej urzędnik miał wpływ nie tylko na niedopuszczenie tekstu do druku, ale także na wielkość nakładu czy nawet miejsce druku. Maszynopis trafiał do lokalnego cenzora, który sporządzał z niego referat (zawierał on np. propozycje ingerencji), który później akceptował bądź nie naczelnik. W pierwszym przypadku „Na pierwszej stronie ocenzonego tekstu przybijano pieczęcie (zgoda na druk, zgoda na rozpowszechnianie), wpisywano informacje o dopuszczonym nakładzie oraz zaznaczano liczbę dokonanych ingerencji i ich miejsce w tekście” (Pawlicki, 2001, s. 105–106), w drugim – tekst podlegał ponownemu przejrzeniu przez nowego cenzora.

Konsekwencją zapotrzebowania czytelniczego na utwory Mniszkówny oraz zliberalizowania przepisów cenzury było opublikowanie w latach 1972–1989 ośmiu wznowień czterech tekstów pisarki, z czego sześciu w 1989 r. Tym razem monopolistą okazało się Wydawnictwo Literackie z Krakowa, które czterokrotnie (w latach 1972, 1988 i 1989) wydało *Trędowatą* (za każdym razem podstawę stanowiło kijowskie trzecie wydanie powieści z 1911 r.) i dwukrotnie (w 1989 r.) *Ordynata Michorowskiego* (źródłem tekstu także było kijowskie wydanie oficyny Leona Idzikowskiego z 1911 r.). W posłowniu dołączanym do wszystkich edycji *Trędowatej* Teresa Walas, starając się dociec przyczyn poczytności utworu, zwróciła uwagę na kilka jego cech, o których nie wspominali wcześniej krytycy i teoretycy literatury oraz oceniła utwór z perspektywy literaturoznawcy¹⁸.

¹⁷ Polityka ta spowodowała powstanie tzw. III obiegu. Poczytne i zakazane publikacje przepisywano ręcznie do zeszytów i sprzedawano lub wymieniano na inne pożądane piśmiennictwo. Wśród czytelniczek krążyły np. liczne rękopiśmienne kopie *Trędowatej* (Dunin, 1992, s. 160).

¹⁸ Inni badacze literatury, którzy zajmowali się utworami Mniszkówny, nie zgadzali się ze wszystkimi jej wnioskami, głównie ze stwierdzeniem, iż *Trędowata* „przeszła w stan spoczyn-

W tym samym roku oficyna Promotor SA z Warszawy w serii „Retro: Lektury naszych dziadków i rodziców” wydała *Gehennę, czyli dzieje nie-szczęśliwej miłości* (tekst oparto na szóstym wydaniu powieści z 1923 r.), do której posłowie (*Prawdziwa i prawdopodobna biografia Heleny Mniszek*) napisała Maria Bujnicka¹⁹, a wydawnictwo „Artus” z Łodzi – *Verte* (podstawą było poznańskie wydanie piąte z 1927 r.).

Wymienione książki drukowano w czterech instytucjach. Nakłady Wydawnictwa Literackiego wykonywały Prasowe Zakłady Graficzne RSW „Prasa” przy ulicy Wielopole 1 w Krakowie (*Trędowata* z 1972 r.) oraz Drukarnia Wydawnicza im. W.L. Ancyzyca przy ulicy Wadowickiej 8 (wszystkie pozostałe). Wydawnictwo „Artus” druk swej publikacji powierzyło Drukarni Oświatowej im. St. Staszica w Łodzi przy ulicy Kominiarskiej 1, a oficyna Promotor SA – Zakładom Graficznym w Katowicach przy ul. Armii Czerwonej 138.

Dzięki metryczkom zamieszczonym we wszystkich omawianych książkach, dysponujemy wieloma szczegółowymi danymi na temat procesu drukowania, choć nie zawsze były one tego samego typu:

– *Trędowata* (1972 r.) – data oddania tekstu do składania (24 XI 1971), zatwierdzenie druku (luty 1972), ukończenie druku (maj 1972), numer zamówienia 2592/71,

– *Trędowata* (1988 r.) – data oddania tekstu do składania (3 września 1987), zgoda na druk (czerwiec 1988), numer zamówienia (3389/87), symbol cenzora (M-13-7 i M-13-8),

– *Gehenna* (1989 r.) – numer zamówienia (1252/4123/9), symbol cenzora (R-10),

– *Ordynat Michorowski* (1989 r.; wyd. 1 + dodruk) – data oddania tekstu do składu (13 I 1989), zgoda na druk (wrzesień 1989), numer zamówienia (wydanie 1: 7607/89, a dodruk: 9386/89), symbol cenzora (w obu przypadkach: O-11-101),

– *Trędowata* (1989 r.; wyd. 3) – numer zamówienia (t. 1: 7024/88; t. 2: 7027/88), symbol cenzora (w obu tomach: M-11-159),

– *Trędowata* (1989 r.; wyd. 4) – numer zamówienia (t. 1: 7025/88; t. 2: 7028/88), symbol cenzora (M-11-159),

– *Verte* (1989 r.) – numer zamówienia (321/ko), symbol cenzora (D-3).

Zwraca uwagę, że tylko w pierwszej publikacji nie podano symbolu identyfikującego cenzora, niemniej żadne fragmenty edycji Wydawnictwa Literackiego nie zostały usunięte bądź zmienione. Długi czas od momentu złożenia tekstu do druku a jego wydrukowaniem (widoczny w przypadku *Trędowatej* z lat 1972 i 1988) był spowodowany m.in. przetrzymywaniem

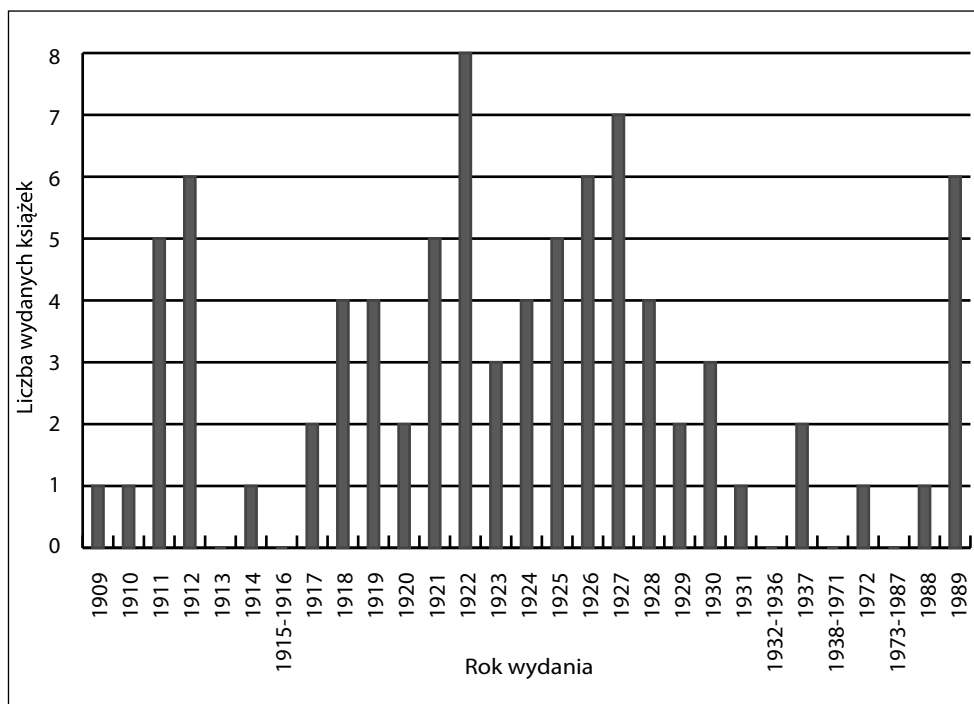
ku”. Twierdzili oni, że powieść wciąż żyje, m.in. dzięki adaptacjom scenicznym i telewizyjnym, parodiom itd. (Zieliński, 1972, s. 28; Siekierski, 2010, s. 166).

¹⁹ Autorce wstępu zarzucono potem, iż nie sprawdziła wszystkich informacji i zasugerowała się plotkami, które wymyślili m.in. parodyści literatki. Chodziło głównie o fikcyjny romans Mniszkówny, którego owocem było nieślubne dziecko, Waldemar – pierwowzór jednej z głównych postaci *Trędowatej* (Pawlak, 2010, s. 215).

maszynopisu przez cenzurę, niewywiązywaniem się z terminów przez drukarnie oraz poprawkami redaktorów, które wprowadzano tuż przed oddaniem tekstu do działu technicznego, co utrudniało mu pracę (konieczność zmiany rozkładu zrębu głównego) (Kurz, 2015).

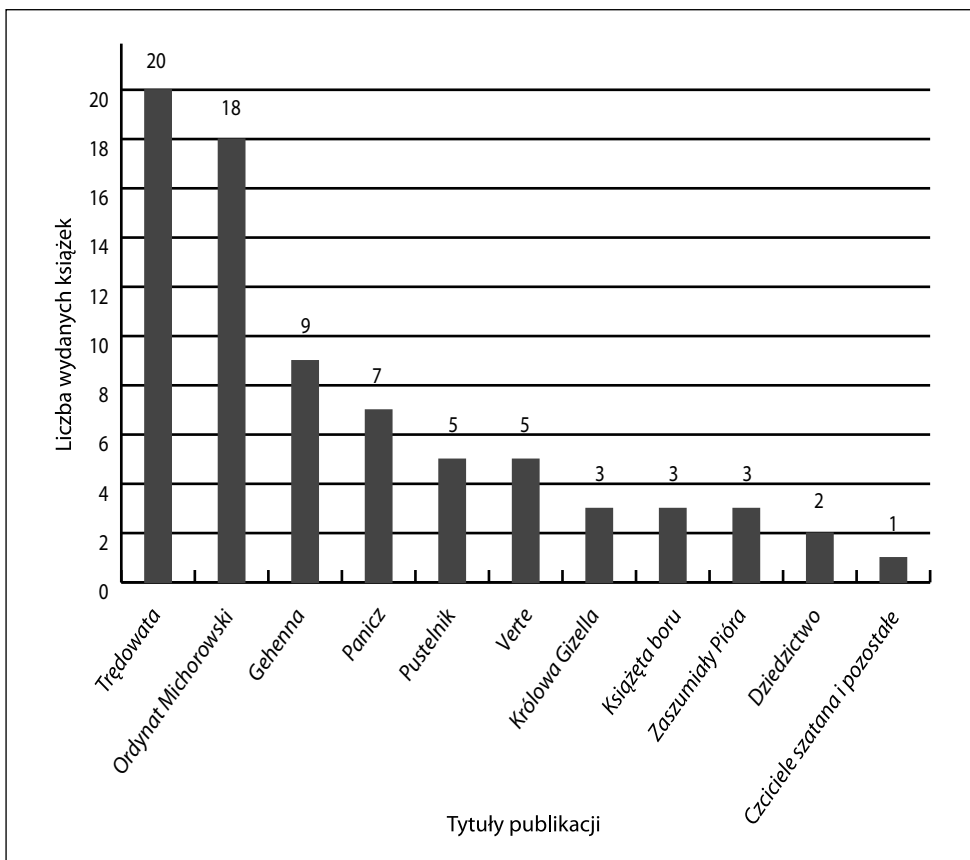
Spośród 84 edycji utworów Mniszkówny, które trafiły na rynek w ciągu ponad 80 lat, większość ukazała się w okresie II Rzeczypospolitej (56), następnie w dobie zaborów (20), najmniej zaś w Polsce Ludowej (osiem). Najwięcej książek opublikowano w latach 1922 (osiem) i 1927 (siedem), a następnie 1912, 1926 oraz 1989 (po sześć). Z kolei tylko po jednym wydaniu zanotowano w latach 1909, 1910, 1914, 1931, 1972 oraz 1988. Były też okresy (lata 1913, 1915–1916, 1932–1936, 1938–1971, 1973–1987), gdy nie opublikowano ani jednej książki pisarki. Przebieg tego procesu ilustruje wykres 1.

Najczęściej wydawano *Trędowatą* (20 edycji) oraz *Ordynata Michorowskiego* (18), a następnie: *Gehennę* (dziewięć), *Panicza* (siedem) oraz *Pustel-*

Wykres 1. Liczba edycji utworów Mniszkówny opublikowanych w poszczególnych latach. Źródło: opracowanie własne

nika i Verte (po pięć). Wznowień nie doczekała się mniej niż połowa książek pisarki (dziewięć): *Czcciele szatana*, *Kwiat magnolji*, *Magnesy serc*, *Pluton i Persefona*, *Powojenni*, *Prawa ludzi*, *Prymicja*, *Sfinks* oraz *Z ziemi łez i krwi*. Popularność poszczególnych utworów lub zbiorów pokazuje wykres 2.

Wykres 2. Liczba edycji poszczególnych książek Mniszkówny w latach 1909–1989. Źródło: opracowanie własne

W poszczególnych okresach publikacje utworów Mniszkówny zmonopolizowały trzy wydawnictwa: Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego (37 książek, w tym 32 w okresie II Rzeczypospolitej), Księgarnia Leona Idzikowskiego (13 do 1918 r.) oraz Wydawnictwo Literackie (sześć w PRL-u). Łącznie opublikowały one 2/3 wszystkich edycji.

Poszczególne oficyny zazwyczaj współpracowały z drukarniami miejscowymi: Rzepecki z kilkoma zakładami poznańskimi, Idzikowski głównie

z Drukarnią Polską oraz Jana Czokołowa w Kijowie, a Wydawnictwo Literackie z drukarnią W.L. Anczyca w Krakowie.

2. Formalne cechy edycji, materiały pomocnicze

We wszystkich podokresach poszczególne utwory Mniszkówny lub ich zbiory publikowano zazwyczaj w jednym lub – w przypadku, gdy miały większą objętość – w dwóch woluminach²⁰. Sporadycznie zdarzało się, że kilka tomów/części drukowano jako jedną całość²¹. Na objętość poszczególnych woluminów wpływała zarówno wielkość zastosowanej czcionki, jak i architektura składu (w niektórych edycjach tekst złożono w jednym ciągu, w innych – po kolejnych rozdziałach jest dużo światła). Tylko M. Arct zastosował w swych edycjach *Trędowatej* i *Ordynata Michorowskiego* druk dwukolumnowy. *Plutona i Persefonę* złożono zgodnie z zasadami charakterystycznymi dla dramatu, a *Dziedzictwo* – w formie pamiętnika. W niektórych zbiorach opowiadań – *Zaszumiały pióra* (1911, 1912) oraz *Księżęta boru* (1912) – każdy tekst poprzedzono stroną z jego tytułem. W *Gehennie* z 1989 r. pojawiły się też tytuły rozdziałów. Najczęściej na końcu tomu pierwszego umieszczano informację sygnalizującą istnienie kolejnego („Koniec pierwszego tomu”), a na końcu drugiego lub w wypadku tekstu opublikowanego w jednym woluminie napis „Koniec”.

We wszystkich edycjach stosowano bieżącą paginację arabską, a w *Kwiecie magnolji* z 1928 r. oraz *Powojennych* z 1929 r. dodatkowo użyto paginacji żywej. Ponadto w *Księżętach boru* i w *Zaszumiały pióra* z 1922 r. oraz w *Kwiecie magnolji* z 1928 r. zamieszczono spis treści. Erratę dołączono do *Pustelnika* z 1919 r. oraz do *Królowej Gizelli* z 1925 r.

Poszczególne oficyny publikowały książki Mniszkówny w różnych formatach. Debiut miał wymiary 20 cm x 12 cm, edycje Leona Idzikowskiego – 19 cm x 12 cm, Karola Rzepeckiego – m.in. 22 cm x 17 cm, 16 cm x 12 cm, 21 cm x 14 cm, Wydawnictwa Literackiego (oprócz wydania z 1972 r.) – 20 cm x 13 cm. Edycja „Artusa” ukazała się w formacie 21 cm x 15 cm, a Wydawnictwa Promotor w największym i jednocześnie najbardziej nieporęcznym – 24 cm x 17 cm.

Oprócz tekstu głównego poszczególne edycje zawierały jeszcze rozmaite teksty o charakterze pomocniczym. Były to np. – zamieszczane pod utworem – informacje dotyczące czasu i miejsca ukończenia procesu twórczego. W okresie zaborów zdarzyło się tak trzykrotnie (*Prymicia* – 14 VI 1911 r., *Czciociele szatana* – jesień 1917 r., *Jej zatrata gdyby...* – 24 grudnia 1917 r.,

²⁰ W trzech tomach opublikowano jedynie *Trędowatą* (wyd. „filmowe”, 1926); ten sam utwór w 1937 r. ukazał się w czterech tomach (a właściwie w poszytach?).

²¹ Tak było w przypadku *Verte* (1921, 1923, 1926, 1927, 1989; po części pierwszej pojawiła się informacja „Część II”), *Panicza* (1922, 1926, 1928) i *Gehenny* (1989; po tomie I pojawia się informacja o t. II).

Rogale). W II Rzeczypospolitej praktykę taką stosowano w większości edycji. W PRL-u informacje tego typu znalazły się tylko w *Verte* z 1989 r.

Dedykacje spotkać można było tylko w pięciu wydaniach sprzed wybuchu II wojny światowej. W *Zaszumiały pióra* (1911) znalazła się dedykacja autorki dla siostry Ziuty. *Plutona i Persefonę* poświęciła Mniszkówna Józefowi Mniszek-Tchórznickiemu, *Pustelnika* – Edwardowi Słońskiemu²², *Sfinksa* – „Wszystkim pogrążonym w mrokach Umberry”, a *Verte* – „Oskarowi Hors: Granvi Howard”. Druga dedykacja była podziękowaniem pisarki dla wuja, który odegrał ważną rolę przy jej debiucie, trzecia dla pisarza i poety, z którym się przyjaźniła i który również miał wpływ na publikację *Trędowatej* (Kalita, 1993, s. 75). Czwarta odnosiła się do politycznego charakteru utworu: „Autorka nazywa siedzibę głowy państwa jaskinią Umberty (od łacińskiej umbry – cień?), co oznaczać musiało bezwład duchowy i otchłań niemocy. Polska zaś miała by się znajdować w szponach tej Umberty” (Kalita, 1993, s. 114). Adresowała ją do tych, którzy tkwią w marazmie, bierności i nie mają chęci do działania. Trudno rozszyfrować, kto jest adresatem ostatniej. Być może jest to osoba, która w jakiś sposób wpłynęła na życie pisarki. Może to być także odniesienie do postaci Oskara Horskiego z *Gehenny* (Kalita, 1993, s. 81).

Przypisy tłumaczące znaczenie słów obcojęzycznych użytych w tekście znalazły się w edycjach Wydawnictwa Literackiego oraz oficyny Promotor.

W latach 1912–1914 na odwrocie karty tytułowej Idzikowski zamieszczał informację o zastrzeżeniu praw przez wydawcę. W II Rzeczypospolitej w ośmiu edycjach (*Książęta boru* 1922; *Panicz* 1920, 1922, 1926 i 1928; *Królowa Gizella* 1925 i 1926, 1927) zabieg ten zastosował także Rzepecki.

W 1914 r. w *Gehennie* znalazła się adnotacja, że powieść wydano za pozwoleniem cenzury. Wynikało to z tego, że na podstawie ustawy o cenzurze wojennej 20 lipca tego roku wznowiono kontrolę prewencyjną i każdy tekst przed wydrukowaniem musiał zostać zaakceptowany przez lokalny komitet cenzury (Kuszlejko, 1993, s. 49).

Częstą praktyką było zamieszczanie w poszczególnych książkach reklam innych publikacji²³. Początkowo robił to wyłącznie Idzikowski. Najczęściej przed stroną tytułową pojawiał się spis dotychczas wydanych utworów Mniszkówny, a po zrzębie głównym rekomendacja innych tytułów opublikowanych przez oficynę. Powodowało to, że utwór twórcy nieznanego być może czytelnikowi zyskiwał szansę, by kojarzyć go z innymi, bardziej znanymi zjawiskami literackimi (Dunin, 1982, s. 41). Także w II Rzeczypospolitej przed kartami tytułowymi zamieszczano listę dotychczasowych wydań utworów autorki, po zrzębie głównym zaś – polecano inne publikacje, podając ich krótką charakterystykę oraz cenę. W PRL-u reklamę wydawniczą zamieszczono tylko w 1989 r. w *Ordynacie Michorowskim* (i jego dodruku)

²² Edward Słoński – poeta oraz pisarz (1872–1926) (Masłoń, 2009).

²³ Przed 1919 r. nie pojawiły się one tylko w trzech wydaniach (*Książęta boru*, 1912; *Prymitywizm*, 1912; *Gehenna*, 1914).

oraz w *Verte*. W pierwszym wypadku był to krótki tekst na czwartej stronie okładki, że jest to kontynuacja bestsellera (co miało zachęcić czytelników do lektury), w drugim – informacja o planach wydawniczych oficyny.

3. Szata graficzna

Większość egzemplarzy książek Mniszkówny z okresu sprzed II wojny światowej dostępnych w bibliotekach ma obecnie oprawy introligatorskie, poza tym do kilku publikacji nie udało się dotrzeć. Jeśli chodzi o okres zaborów, to tylko w trzech publikacjach (*Ordynat Michorowski* 1910, *Zaszumiwały pióra* 1911, *Gehenna* 1918) zachowały się pierwsze strony opraw wydawniczych, ale widnieją na nich jedynie podstawowe dane o edycji. Zdecydowana większość (z wyjątkiem wydań *Ordynata Michorowskiego* z lat 1910, 1917 i 1918) zawierała jednak elementy dekoracyjne na stronach tytułowych oraz w zrubie głównym, tj. winiety w postaci en tête (na początku rozdziałów) bądź finalików (wieńczących rozdziały bądź całą książkę). Poza tym w dwóch wydaniach (*Panicza* z 1912 r. oraz *Trędowatej* z 1917 r.) zamieszczono frontyspis – wizerunek popiersia pisarki oraz jej odręcznego podpisu. Praktykę tę stosowano od dawna, ale głównie w książkach pisarzy wybitnych. Dopiero w wieku XX swoje podobizny zaczęli zamieszczać nawet autorzy początkujący, którzy dzięki temu przestawali być anonimowi. W przypadku Mniszkówny chodziło być może także o promocję, podkreślenie jej przynależności do środowiska literackiego (Dunin, 1982, s. 43).

Całą okładką dysponowałam tylko w przypadku niemal bibliofilskiego wydania *Prymici* z 1912 r., opublikowanego przez księgarnię Leona Idzikowskiego²⁴. Umieszczono na niej ilustrację odwołującą się do treści utworu, przedstawiającą postać zamyślnego kleryka. Dane pisarki i tytuł wytłoczono. Edycja ma ozdobny frontyspis: karta przedtytułowa zawiera skrócony tytuł dzieła (umieszczony w winiecie ramkowej), a strona tytułowa – dane autorki, tytuł pełny oraz adres wydawniczy (także w winiecie ram-

²⁴ Przywołując typologię Stefana Żółkiewskiego (1973, s. 438–444), wykorzystywaną przez innych autorów do opisu mechanizmów funkcjonowania piśmiennictwa w XIX i XX w., można powiedzieć, iż twórczość Mniszkówny stanowi przykład literatury z tzw. obiegu trywialnego, charakteryzującej się m.in.: preferowaniem przez autorów (i wydawców) określonych gatunków (melodramatów, powieści sentymentalnych, romansów itd.) i w związku z tym powtarzalnych schematów fabularnych, a także adresowanie owych seryjnych „produktów” do odbiorców o relatywnie niskich kompetencjach lekturowych. Dunin (1982, s. 6–7) zwraca jednak uwagę, że na przyporządkowanie tytułu do poszczególnych obieguów wpływa także typ druku, co sprawia, że ich granice nie są sztywne. W przypadku *Prymici* z 1912 r. zastosowanie m.in. papieru czerpanego, bordiury, dekoracyjnego frontyspisu czy inicjału spowodowało zapewne przesunięcie noweli do obiegu wysokoartystycznego, co wpłynęło na zainteresowanie utworem innych odbiorców i skłoniło ich do nowego sposobu interpretacji tekstu. Taki proces jest możliwy, gdy powstały „produkt” staje się dla odbiorcy wiarygodny, a więc zachowana jest harmonia między formą a zawartością tekstu.

kowej). W całej książce zastosowano bordiurę – dekoracyjną ramkę na każdej stronie kodeksu. Ma ona charakter ornamentacyjny: użyto elementów roślinnych w kolorze różowym. Na początku tekstu znajduje się ozdobny czerwony inicjał z elementami roślinnymi. Całość wykonano bardzo starannie. Autorem okładki był S. Fidanza, a winietę wewnętrzną zaprojektował znany później malarz i grafik Tadeusz Marczewski (1879–1963) (Białnicka-Birula, 1974, s. 612–613).

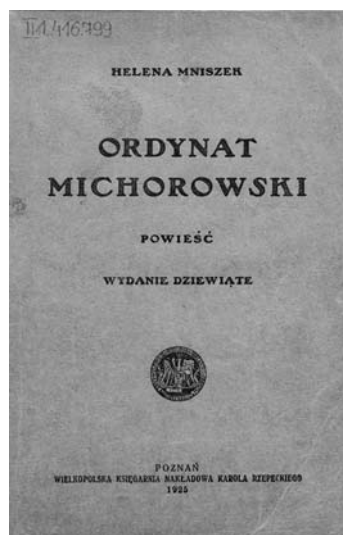
II. 1. I strona okładki oraz dekoracyjny inicjał i bordiura w noweli *Prymicja* z 1912 r. (<http://polona.pl/item/14089666/10/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

W przypadku edycji z okresu II Rzeczypospolitej dysponowałam fragmentami opraw 15 książek. Dominowały dwa typy okładek: pierwsza miała prosty schemat, zawierała podstawowe informacje o wydaniu, pozbawiona była elementów dekoracyjnych i ilustracji (np. w *Ordynacie Michorowskim*, 1925), na drugiej pojawiały się rysunki nawiązujące do treści utworu (np. w *Plutonie i Persefonie*, 1919). Według Dunina, dla tego okresu charakterystyczne były okładki „spartańskie” i właściwie jeszcze w 1930 r. ilustracja na nich umieszczona stanowiła novum. Początkowo rysunkami okładowymi ozdabiano książki dla dzieci, powieści sensacyjne oraz właśnie romanse (Dunin, 1982, s. 124–126).

Jeśli chodzi o okładki czarno-białe, to wyróżnia się zwłaszcza okładka tomu trzeciego wydania „filmowego” *Trędowatej* z 1926 r., na której umiesz-

II. 2. I strona okładki *Książąt boru*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1922 (<http://polona.pl/item/14089422/4/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 3. I strona okładki *Ordynata Michorowskiego*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1925 (<http://polona.pl/item/14089437/4/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 4. I strona okładki *Z ziemi łąz i krwi...*, „Straż Kresowa”, 1920 (<http://polona.pl/item/14172038/6/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 5. I strona okładki *Trędowatej*, T. III, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, wydanie „filmowe”, 1926 (<http://polona.pl/item/14172013/4/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 6. I strona okładki *Trędowatej*, wyd. 14, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1927 (<http://polona.pl/item/14171960/6/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 7. I strona okładki *Ordynata Michorowskiego*, wyd. 12, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1928 (<http://polona.pl/item/14089430/4/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 8. I strona okładki *Pustelnika*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1930 (<http://polona.pl/item/14089671/0/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

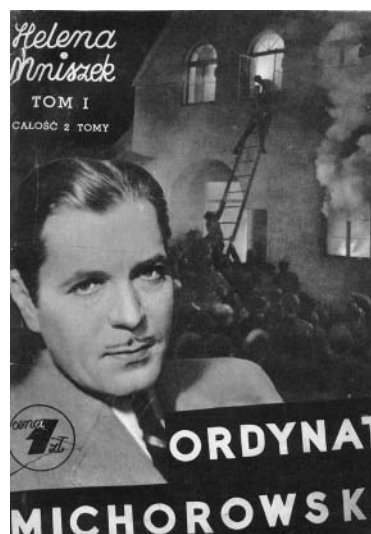
II. 9. I strona okładki *Plutona i Persefony: baśni fantastycznej...*, Gebethner i Wolff, 1919 (<http://polona.pl/item/14089664/8/>, ostatni dostęp: 22.02.2015 r.)

II. 10. I strona okładki *Kwiatu magnolii*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1928 (<http://polona.pl/item/14089426/4/>, ostatni dostęp 23.02.2015 r.)

II. 11. I strona okładki *Ordynata Michorowskiego*, M. Arct, 1937 (zdjęcie własne, ze zbiorów Biblioteki Śląskiej)

II. 12. I strona okładki *Ordynata Michorowskiego*, T. 1, M. Arct, 1937, wydanie „filmowe” (<http://polona.pl/item/14089444/4/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

czono kadr z ekranizacji powieści z tego samego roku, przedstawiający Stefcie (Jadwigę Smosarską) stojącą przy fortepianie. W edycji tego utworu z 1927 r. na pierwszej stronie okładki widoczny jest okazały dwór, prawdopodobnie Michorowskich. Z kolei okładka *Ordynata Michorowskiego* z 1928 r. przedstawia tytułowego bohatera leżącego w łóżku (najpewniej w trakcie choroby, na którą zapadł po wizycie w swoim majątku w Białoczerkas) oraz klęczącą przy nim Lucię; w tle widoczne są sylwetki kilku mężczyzn. Aż dwa rodzaje okładek: „filmową” oraz rysunkową (w kolorze) zastosowano w wydaniu *Ordynata Michorowskiego* z 1937 r. W pierwszym wypadku na I stronie okładki tomu pierwszego widnieje odtwórca głównej roli, Franciszek Brodniewicz na tle palącego się zabudowania gospodarskiego, a na pozostałych okładkach obu tomów – inni odtwórcy głównych postaci w scenach z ekranizacji. Interesujące są także okładki wydania *Pustelnika* z lat 1927 i 1930, przedstawiające księżnę Bożennę odwiedzającą swojego przyjaciela, pustelnika – prof. Hrudę. W kolorowe okładki, oprócz *Plutona i Persefony* z 1919 r. (Hades na rydwanie trzymający w objęciach Korę), wyposażono też wydanie *Kwiatu magnolji* z 1928 r. (profil czarnoskórej dziewczyny – prawdopodobnie tej, za którą podążał Konrad przebywający w Indiach i która doprowadziła go do filozofa, a także kwiat magnolii) oraz wspomnianego wyżej *Ordynata Michorowskiego* z 1937 r. (rysunek nawiązuje do rozruchów chłopskich; postacią centralną jest tytułowy bohater siedzący na koniu, w tle widoczne są palące się zabudowania gospodarskie oraz rozwścieczony tłum ludzi. W tym wypadku niewątpliwie ważna jest także kolorystyka – odcienie czerwieni, pomarańczy i żółci symbolizują i niejako zapowiadają czytelnikowi jeden z wątków powieści).

Tylko trzy edycje zawierały ilustracje nawiązujące do treści utworów (*Pluton i Persefona* z 1919²⁵, *Trędowata* z 1927²⁶ i *Panicz* z 1928 r.²⁷). W pierwszym i trzecim wypadku (zwłaszcza jednak zamieszczone w dramacie) pełniły one głównie funkcję estetyczną, w drugim są ważne ze względu na rolę dokumentacyjno-informacyjną (są to kadry z filmu *Trędowata* z 1926 r., który nie przetrwał do naszych czasów).

²⁵ W każdym z czterech aktów – na osobnej, nienumerowanej karcie, nieco mniejszej niż rozmiar stronicy – zamieszczono niepodpisaną, czarno-białą ilustrację, nawiązującą do treści danego fragmentu. Pierwsza przedstawia Hadesa siedzącego na tronie w Tartarze oraz osoby, z którymi rozmawia; druga – Zeusa, który przybył do Kory by wyznać jej miłość, w tle widoczny jest Hades na rydwanie, który prawdopodobnie podjął już decyzję o porwaniu ukochanej; trzeci – Persefonę i Hadesa w Tartarze tkwiących w miłosnym uścisku; czwarty – sąd na Olimpie nad Korą i władcą podziemia.

²⁶ Były to fotografie w różnych odcieniach szarości (w t. I – 12, w II – 8), zamieszczone na oddzielnych stronach. 16 z nich podpisano odpowiednimi cytatami podając stronę, z której pochodziły.

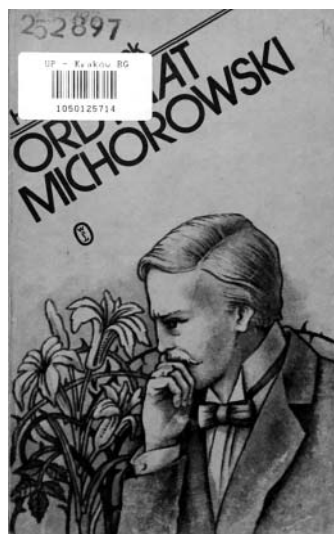
²⁷ Na osobnych stronach umieszczono osiem ilustracji w różnych odcieniach szarości. Wszystkie podpisano cytatami, podając stronę, z której pochodziły.

W większości publikacji pojawiły się ozdobne elementy graficzne oraz logo oficyny, głównie na stronie tytułowej, finaliki na końcu rozdziałów bądź całego tytułu. En tête możemy zauważyć w czterech edycjach (*Verte* z lat 1921, 1923, 1926 i 1927), dodatkowo w pierwszym wydaniu tekst rozpoczyna zdobiony inicjał. Szczególnie liczne i bogate są ozdobniki w jedy-nym napisanym przez Mniszkównę dramacie²⁸.

O autorach szaty graficznej edycji w latach II Rzeczypospolitej wiemy bardzo mało. Wiadomo tylko, że ilustracje do *Plutona i Persefony* z 1919 r. przygotował Bogdan Nowakowski (informacja ta widnieje na okładce) oraz że fotografię pisarki, umieszczoną we frontyspisie *Panicza* z 1928 r. wyko-nał Stanisław Drzewiński, którego zakład mieścił się w Warszawie przy ulicy Nowy Świat 15 (Niewiadomski, 2011).

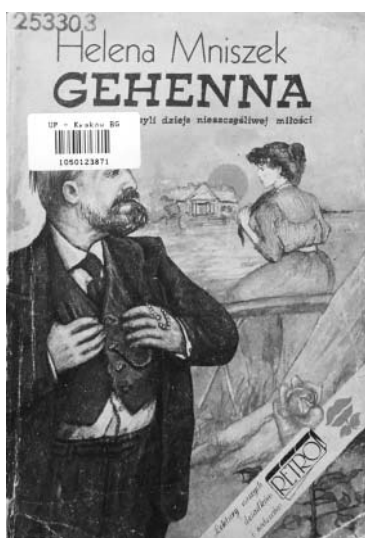
II. 13. I strona okładki *Trędowatej*, T. 1–2, Wydawnictwo Literackie, 1972 (zdjęcie własne, ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie)

II. 14. I strona okładki *Ordynata Michorowskiego*, Wydawnictwo Literackie, Wyd. 1, 1989 (zdjęcie własne, ze zbiorów Biblioteki UP w Krakowie)

²⁸ Ozdobniki w tekście występowały na początku i końcu każdego aktu. Cztery z nich (czarno-białe i umieszczone w ramkach) nawiązują do tematyki dramatu. Dwa pierwsze rysunki przedstawiają Hadesa na tronie w otoczeniu innych mieszkańców krainy umarłych oraz władcę podziemia na rydwanie. Dwa kolejne – Hadesa wraz z Korą na rydwanie oraz Demeter rozmawiającą z córką. Na następnych dwóch widzimy najprawdopodobniej postać Erosa (nawiązanie do miłości, która połączyła Persefonę i Hadesa), a na ostatnich – postacie kilku bogów na sądzie odbywającym się na Olimpie oraz parę zakochanych.

W okresie Polski Ludowej Wydawnictwo Literackie (podobnie jak większość innych) stosowało wypracowany, prosty schemat graficzny publikowanych książek. We wszystkich edycjach *Trędowatej* z lat 1972–1989 wykorzystano ten sam rysunek (twarz kobiecą), tyle że na różnym tle kolorystycznym, a na pierwszej stronie okładki *Ordynata Michorowskiego* z 1989 r. umieszczono ilustrację zamyślonego mężczyzny (tytułowego bohatera) na tle kwiatów. Żadna książka nie była ilustrowana, co wynikało ze słabego wyposażenia działu poligraficznego (brak specjalistycznych maszyn oraz słabej jakości papier powodował, że rysunki bardzo często były rozmazane, a ich kolorystyka odmienna od projektu) (Kurz, 2015). W podobnej konwencji zaprojektowano okładki edycji firmowanych przez pozostałe oficyny: na okładce *Gehenny* z 1989 r. widnieje starszy mężczyzna wpatrzony w piękną i młodą pasierbicę, Anię Tarłównę, a na okładce *Verte* z tegoż roku – elegancko ubrana kobieta. Wszystkie te ilustracje nawiązywały do treści utworów, a Wydawnictwo Literackie zadbało także, by w widocznym miejscu znalazły się na nich logo i nazwa ich firmy. W dwóch wypadkach na czwartej stronie okładki zamieszczono informacje bądź o treści utworu (*Ordynat Michorowski*, 1989), bądź na temat autorki (*Verte*, 1989).

II. 15. I strona okładki *Gehenny, czyli dziejeów nieszczęśliwej miłości*, Promotor SA, 1989 (zdjęcie własne, ze zbiorów Biblioteki UP w Krakowie)

II. 16. I strona okładki *Verte*, Wydawnictwo „Artus”, 1989 (zdjęcie własne, ze zbiorów Biblioteki UP w Krakowie)

Wiadomo o trzech osobach zaangażowanych w opracowanie graficzne poszczególnych edycji. Byli to: Janusz Wysocki²⁹ (*Trędowata*, 1988), Kazimierz Wiśniak³⁰ (*Ordynat Michorowski*, 1989) oraz Mariusz Łukawski³¹ (*Verte*, 1989).

4. Nakłady i ceny

O nakładach książek Mniszkwówny – zwłaszcza opublikowanych przed II wojną światową – wiadomo bardzo mało. Tylko w *Prymijz* z 1912 r. pojawia się adnotacja, że był on niewielki. W ograniczonej liczbie egzemplarzy ukazała się także *Gehenna* z 1918 r.³² Jeśli chodzi o okres II Rzeczypospolitej, to jedyna informacja dotyczy edycji *Trędowatej* z 1926 r., w której podano, że tomy 1–2 ukazały się w nakładzie 22 tys. egzemplarzy, a tom 3 – w 15 tys. Nakłady w PRL były o rząd wielkości wyższe. O ile w 1972 r. *Trędowatą* opublikowano jeszcze w liczbie 40 tys. (+350) egz.³³ (Zychowiczowa, Skręt, 1973, s. 272), co nie zaspokoiło zapotrzebowania (aby nabyć powieść trzeba było mieć znajomości w księgarni, a ponadto książka rzadko trafiała do bibliotek publicznych), o tyle w 1988 r. już w 200 tys. egz., co przyniosło ogromne zyski nie tylko Wydawnictwu Literackiemu i legalnie prosperującym księgarzom, ale przyczyniło się też do zintensyfikowania działalności bukinistów (Siekierski, 2010, s. 166–168). Kolejne edycje *Trędowatej* miały nakłady po 100 tys. W 1989 r. *Ordynata Michorowskiego* wspomniana oficyna wydała w liczbie ponad 200 tys. egz. (łącznie z dodrukiem). Najwyższy nakład jednorazowy osiągnęło jednak *Verte*, wydane przez oficynę „Artus” w 650 tys. egz.

Równie mało wiadomo o cenach książek Mniszkwówny. Dunin słusznie zwraca uwagę, iż w XIX i pierwszej połowie XX w. informacji takich na egzemplarzu książki nie umieszczano. Można ją było za to odnaleźć w reklamach drukowanych w innych tytułach danego wydawnictwa (Dunin, 1982, s. 89). Właśnie z nich możemy się dowiedzieć, że opublikowane przez Idzikowskiego *Trędowata* oraz *Zaszumiąły pióra* kosztowały

²⁹ Wybitny grafik i malarz, urodzony w 1937 r. we Lwowie. Ukończył Liceum im. Jana Smoleńca w Bytomiu, w latach 1957–1963 studiował w krakowskiej ASP. Także w Krakowie prowadził pracownię, w której wystawiał własne dzieła (1976–1989). Wciąż współpracuje z wydawnictwami (*Galeria ESTA – Galeria Sztuki Współczesnej; Janusz Wysocki*).

³⁰ Znany grafik i rysownik, urodzony w 1931 r. w Łodzi. Studiował w ASP w Krakowie, jeden ze współzałożycieli Piwnicy pod Baranami, autor licznych scenografii, które przeszły do historii teatru. Współpracował także z wydawnictwami (Mokrzycka-Pokora, 2016).

³¹ Grafik urodzony w 1950 r. w Zakopanem. Studiował w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych (1969–1974) w Łodzi, potem podjął pracę na uczelni. Współpracuje m.in. z Muzeum Sztuki w Łodzi oraz Miejską Galerią Sztuki (Mariusz Łukawski).

³² W *Ordynacie Michorowskiej* z 1917 r. po zrebie głównym widnieje następująca informacja na jej temat: „Niewielki jej nakład, spowodowany brakiem papieru, zaleca natychmiastowe zamówienie, które przyjmuje każda polska księgarnia”, ale może to być tylko chwyt reklamowy.

³³ Na IV stronie okładki widnieje informacja, że nakład miał wynieść 100 tys. egz. W tym okresie papier był jednak reglamentowany i wydawnictwo nie otrzymało odpowiedniej jego ilości (Kurz, 2015).

po 2,50 rubla, a *Ordynat Michorowski* 1,60. Na trzytomowej *Trędowatej* z 1926 r. oraz dwutomowym *Ordynacie Michorowskim* z 1937 r. podano, że całość kosztuje 1 zł. Znane są za to ceny książek wydawanych w PRL-u (umieszczano je na IV s. okładki). *Trędowata* (1972) kosztowała 80 zł; *Trędowata* (1988, t. 1–2) – 1800 zł; *Gehenna...* (1989) – 10 000 zł; *Ordynat Michorowski* (1989), wyd. I – 2900 zł, dodruk – 3700 zł; *Trędowata* (1989), wyd. 3 (t. 1–2) – 2100 zł; *Trędowata* (1989), wyd. 4 (t. 1–2) – 4400 zł³⁴; *Verte* (1989) – 3500 zł. Ze względu na różne waluty i inflację bezpośrednie porównywanie przytoczonych wielkości nie ma sensu i wymagałoby zestawianie ich np. z aktualnym kosztykiem usług czy popularnych towarów.

Niemal wszystkie książki Mniszkówny miały oprawy miękkie (broszurowe), bez obwoluty. Choć narażało to je na szybsze zniszczenie, były one jednocześnie lekkie, poręczne, co sprzyjało ich upowszechnieniu i czytelnictwu (Dunin, 1982, s. 132–133). Z racji tego, że utwory autorki zaliczano do literatury popularnej, masowej, do ich produkcji wykorzystywano papier gorszej jakości³⁵ (Kurz, 2015).

Niewątpliwie omawiane publikacje zaliczyć można do użytkowych, bo albo nie miały dekoracyjnych okładek (i w zdecydowanej większości także materiału ilustracyjnego wewnątrz), albo ilustracje te pełniły przede wszystkim funkcje ekspresywną, tj. miały wzmocnić wymowę utworów, nawiązując bezpośrednio do ich treści. W edycjach przedwojennych używano rozmaitych elementów graficznych (m.in. finalików na końcu rozdziałów czy zrębów głównych, przy czym przeważały motywy kwiatowe i figuralne), na ogół powtarzalnych, które pełniły wyłącznie funkcje dekoracyjne (Ilustracja, 1971, szp. 951–953). Nieprzywiązywanie zbytnej uwagi do szaty graficznej (czego świadectwem może być to, że rzadko zamieszczano informacje o osobach odpowiedzialnych za wygląd książek) wynikało nie tylko z oszczędności, ale także z tego, że po teksty pisarki sięgali przede wszystkim ludzie o niezbyt wysokich kompetencjach, dla których mniej ważna była estetyka druku, a liczyła się przede wszystkim niska cena.

W książkach sprzed 1937 r. brakowało metryk drukarskich, a zatem informacji odnośnie nakładu, ceny i objętości. Dane te pojawiły się dopiero w publikacjach z okresu PRL-u.

³⁴ Nie ulega wątpliwości, że wydawanie powieści Mniszkówny, podobnie jak prozy iberoamerykańskiej oraz dzieł Sławomira Mrożka, spowodowało, że Wydawnictwo Literackie nie tylko przestało borykać się z problemami finansowymi, ale stało się jednym z największych i najlepiej prosperujących oficyn w kraju (Kurz, 2015).

³⁵ Tylko *Prymicję* z 1912 r. wydrukowano na papierze czerpanym, pochodzącym z Fabryki Papieru Dąbrowicy. Informacja na końcu książki o użyciu papieru holenderskiego, przygotowywanego ręcznie, wskazywała niewątpliwie na elitarność wydania (Dunin, 1982, s. 90).

Popularność pisarki trwa nadal. Świadectwem są liczne edycje jej utworów po przewrocie ustrojowym (w latach 1990–2014 co najmniej 51) (Ruch Wydawniczy w Liczbach, 2014). Przez krytyków i inteligentów wyśmiana, przez resztę zaczytywana i utożsamiana z kładką prowadzącą do innej rzeczywistości, a nawet traktowana jako „Królowa polskiej prozy”. Ponieważ mówi się, że książka żyje, o ile jest czytana, zatem: „Dniało. Wstawał świt...”.

5. Bibliografia książek Heleny Mniszek wydanych w Polsce w latach 1909–1989

Spis liczy 84 opisów o drugim stopniu szczegółowości (norma PN-82/N-01152/01 *Opis bibliograficzny książki* oraz zmiana PN-97/N-01152/0/A1). Zastosowałam układ chronologiczny, a w obrębie lat – najpierw alfabetyczny według tytułów, a następnie według kolejności ich wydań. Symbolem „*” oznaczałam 11 opisów przejętych ze źródeł. Zdecydowaną większość (73) sporządziłam z autopsji.

Wykorzystałam: katalogi centralne (NUKAT i KARO); katalogi bibliotek (Narodowej, Instytutu Badań Literackich PAN, Jagiellońskiej i Śląskiej); bazy („Przewodnika Bibliograficznego”, „Polskiej Bibliografii Literackiej”); kartotekę „Bibliografii polskiej 1901–1939” przechowywaną w BN; drukowane opracowania bibliograficzne: *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*. T. 3. *Mia–R*, [koordynacja całości R. Loth], Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2002; *Literatura Pozytywizmu i Młodej Polski. Hasła osobowe M–Ś*, oprac. zespół pod kier. Z. Szwejkowskiego i J. Maciejewskiego, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977; „Polska Bibliografia Literacka” za poszczególne lata.

1909

1. [1] *Trędowata* : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Warszawa : [nakł. prywatny] ; skł. gł. Księgarnia Gebethnera i Wolffa ; Kraków : G. Gebethner i S-ka, 1909. – 2 t. (508 ; 395 s.) ; 20 cm

1910

1. [2] *Ordynat Michorowski* : powieść / Helena Mniszek. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1910. – 370 s. ; 19 cm

1911

1. [3] *Ordynat Michorowski* : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 2. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1911. – 368 s. ; 19 cm

2. [4] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 3. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1911. – 368 s. ; 19 cm
3. [5] *Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 2. – Kijów : Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1911. – 2 t. (508 ; 395 s.) ; 18 cm
4. [6] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 3. – Kijów : Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1911. – 2 t. (508 ; 395 s.) ; 18 cm
5. [7] Zaszumiały pióra / Helena Mniszek. – Kijów : Leon Idzikowski, 1911. – 311, [2] s. ; 20 cm
Zawartość: Zaszumiały pióra; Tragiedja Cesi; Połączeni; Zaczytana; W przedziale I klasy; „Panem et circenses”; Idea; Skarga jesiona; Legenda o przeznaczeniu; Ona odchodzi; In pleno; Nenufar; Zielona bryczka; Głos ziemi.

1912

1. [8] Książęta boru / Helena Mniszek. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego ; Warszawa : Leon Idzikowski ; Kraków : S.A. Krzyżanowski, 1912. – [4], 317, [2] s. ; 18 cm
Zawartość: Za późno; Książęta boru; Fedotka; Krzyże; Miesiące.
2. [9] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 4. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego ; Warszawa : Leon Idzikowski ; Kraków : S.A. Krzyżanowski, 1912. – 352 s. ; 19 cm
3. [10] Panicz : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego ; Warszawa : Leon Idzikowski ; Kraków : S. A. Krzyżanowski, 1912. – 2 t. (323, [1] k. tabl. ; 304, [16] s.) ; 19 cm. – Na k. tyt. brak oznaczenia tomu³⁶
4. [11] Prymicja : nowella / Helena Mniszek. – Kijów : Leon Idzikowski, 1912. – 57, [2] s. ; 20 cm
5. [12] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 4. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego ; Warszawa : Leon Idzikowski ; Kraków : S. A. Krzyżanowski, 1912. – 2 t. (424, [1] ; 325, [1] s.) ; 18 cm
6. [13] Zaszumiały pióra / Helena Mniszek. – Wyd. 2. – Kijów : Leon Idzikowski, 1912. – 311, [9] s. ; 19 cm
Zawartość: Zaszumiały pióra; Tragedja Cesi; Połączeni; Zaczytana; W przedziale I klasy; „Panem et circenses”; Idea; Skarga jesiona; Legenda o przeznaczeniu; Ona odchodzi; In pleno; Nenufar; Zielona bryczka; Ideał i pieniądz.

³⁶ W katalogach bibliotek odnaleźć można taki sam opis bibliograficzny tej publikacji, ale z adnotacją, że na stronie tytułowej umieszczono oznaczenie tomu. Na podstawie autopsji nie stwierdziłam innych różnic, dlatego też tego drugiego opisu nie uwzględniłam w bibliografii, a jedynie informuję, że takowy istnieje.

1914

1. [14] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego ; Warszawa : Leon Idzikowski; Kraków : S. A. Krzyżanowski, 1914. – 2 t. ([4], 495 ; [4], 522 s.) ; 19 cm

1917

1. [15] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : nakł. Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1917. – 171 s. ; 22 cm
2. [16] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : nakł. Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1917. – 2 t. (320, [1] k. tabl. : il. ; 320 s.) ; 21 cm. – Wyd. za zezwoleniem Księgarni Leona Idzikowskiego w Warszawie

1918

1. [17] Czyciele szatana / Helena Mniszek. – Warszawa : nakł. Biblioteka Nowości ; skł. gł. Księgarnia Gebethner i Wolff, 1918. – 125 s. ; 16 cm
Zawartość: Obrazek I–VI; Jej zatrata gdyby.
2. [18] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : nakł. Wielkopolska Księgarnia Karola Rzepeckiego, 1918. – 2 t. (311 ; 348 s.) ; 21 cm
3. [19] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : nakł. Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1918. – 200 s. ; 19 cm
4. [20] *Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań: Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1918. – 2 t. (320 ; 320 s.) ; 21 cm

1919

1. [21] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1919. – 2 t. (243 ; 275 s.) ; 20 cm
2. [22] Pluton i Persefona : baśń fantastyczna na tle mitologicznem / Helena Mniszek. – Warszawa : skł. gł. Gebethner i Wolff ; Warszawa ; Lublin ; Łódź ; Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1919. – [8], 172 s. ; 24 cm
3. [23] Pustelnik : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1919. – 191, [3] s. ; 20 cm
4. [24] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : nakł. Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1919. – 175 s. ; 19 cm

1920

1. [25] Panicz : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1920. – 2 t. (224 ; 214, [1] s.) ; 20 cm

2. [26] Z ziemi łez i krwi : z autentycznych źródeł czerpane / Helena Mniszek. – Lublin : „Straż Kresowa”, [ca 1920]. – 24 s. ; 20 cm

1921

1. [27] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1921. – 2 t. (260 ; 291 s.) ; 24 cm
2. [28] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1921. – 179, [1] s. ; 19 cm
3. [29] Pustelnik : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1921. – 168 s. ; 20 cm
4. [30] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1921. – 2 t. w 1 wol. (253 ; 237 s.) ; 22 cm
5. [31] Verte : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1921. – 2 t. w 1 wol. (175 ; 130 s.) ; 21 cm

1922

1. [32] Książęta boru : nowele / Helena Mniszek. – Wyd. 3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 188, [2] s. ; 20 cm
Zawartość: Książęta boru; Fedotka; Krzyże; Miesiące.
2. [33] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 7. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 179, [1] s. ; 23 cm³⁷
3. [34] Panicz : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 5. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 2 t. w 1 wol. (167, [1] ; 144 s.) ; 23 cm
4. [35] Pustelnik : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 135 s. ; 20 cm
5. [36] Prawa ludzi / Helena Mniszek. – Lublin : nakł. Kazimierz Kotlarski, 1922. – 143, [1] s. ; 18 cm
Zawartość: Prawa ludzi; Za późno; Głos ziemi; Za wiarę (z autentycznych źródeł); Z ziemi łez i krwi (z autentycznych źródeł); W Sośnince; Orle pióro; Trzy nowele z życia Kościuszki (I. Nad Hudsonem, II. Przysięga Kościuszki, III. Szarża kosynierów).
6. [37] Sfinks / Helena Mniszek. – Warszawa : nakł. Stowarzyszenia Pracowników Księgarskich, 1922. – 285, [1] s. : err. ; 21 cm
7. [38] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 10. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 2 t. (278, [1] ; 205 s.) ; 23 cm

³⁷ Pierwsza z dwóch edycji oznaczonych jako wyd. 7 – druga pochodzi z 1923 r.

8. [39] Zaszumiały pióra / Helena Mniszek. – Wyd. 3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 191, [1] s. ; 23 cm

Zawartość: Zaszumiały pióra; Tragedja Cesi; Połączeni; Zaczytana; W przedziale I klasy; „Panem et circenses”; Idea; Skarga jesiona; Legenda o przeznaczeniu; Ona odchodzi; In pleno; Nenufar; Zielona bryczka; Ideał i pieniądź.

1923

1. [40] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 6. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1923. – 2 t. (224 ; 250 s.) ; 22 cm

2. [41] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 7. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1923. – 179 s. ; 23 cm³⁸

3. [42] Verte : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1923. – 2 t. w 1 wol. (171, [1] ; [2], 175 – 299 s.) ; 23 cm

1924

1. [43] *Książęta boru / Helena Mniszek. – Wyd. 4. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1924.

2. [44] *Ordynat Michorowski / Helena Mniszek. – Wyd. 8. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1924. – 179, [1] s.

3. [45] *Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1924. – 2 t. (219 ; 168, [1] s.)

4. [46] *Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 13. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Karola Rzepeckiego, 1924. – 2 t. (231, [1] ; 184 s.) ; 18 cm

1925

1. [47] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 7. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1925. – 2 t. (224 ; 250 s.) ; 22 cm

2. [48] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 9. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1925. – 179 s. ; 24 cm

3. [49] Królowa Gizella : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1925. – 473, [7] s. ; 23 cm

4. [50] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 12. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1925. – 2 t. (231, [1] ; 184) ; 22 cm

³⁸ Druga z dwóch edycji oznaczonych jako wyd. 7. – pierwsza pochodzi z 1922 r.

5. [51] * Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 13. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1925. – 2 t. (232 ; 184 s.) ; 22 cm³⁹

1926

1. [52] *Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 8. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 2 t. (224 ; 250 s.) ; 21 cm⁴⁰

2. [53] Królowa Gizella : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 2 t. (213, [1] ; 171 s.) ; 23 cm

3. [54] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 10. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 179 s. ; 22 cm

4. [55] Panicz : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 6. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 2 t. w 1 wol. (149; [3], 154–286) ; 23 cm

5. [56] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 3 t. (125, [1] ; 127, [1] ; 121, [1] s.) ; 17 cm. – Wyd. filmowe

6. [57] Verte : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 4. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 2 t. w 1 wol. (171 ; [2], 175 – 299 s.) ; 23 cm

1927

1. [58] Dziedzictwo : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 359, [1] s. ; 20 cm

2. [59] Dziedzictwo : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 359, [1] s. ; 20 cm

3. [60] Królowa Gizella : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 2 t. (164 ; 131, [5] s.) ; 23 cm

4. [61] Pustelnik : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 4. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 135 s. ; 23 cm

5. [62] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 14. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 2 t. (231, [1], 12 k. tabl. ; 184, 8 k. tabl. s.) ; 20 cm

6. [63] Verte : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 5. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 2 t. w 1 wol. (295 s.) ; 23 cm

³⁹ Z autopsji opisałam tylko t. 1.

⁴⁰ Z autopsji opisałam tylko t. 2.

7. [64] *Gehenna : powieść / Helena Mniszkówna. T. 1–2. – Wyd. 9. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 2 t. (224 ; 250 s.) ; 23 cm

1928

1. [65] Kwiat magnolji / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1928. – 164, [1] ; 20 cm

Zawartość: Kwiat Magnolji; Ajudzi Sadio Oktohamu; Prymicja; Zwid nocy śnieżnej.

2. [66] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 12. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1928. – 179 s. ; 23 cm

3. [67] Panicz : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 7. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1928. – 2 t. w 1 wol. (287 s.) ; 23 cm

4. [68] *Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 15. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1928.

1929

1. [69] *Panicz : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1929. – 2 t. (205, [1] ; 239 s.) ; 18 cm

2. [70] Powojenni / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1929. – 2 t. w 1 wol. (206 ; 239) ; 18 cm

1930

1. [71] Dziedzictwo : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1930. – 359 s. ; 20 cm

2. [72] *Ordynat Michorowski / Helena Mniszek. – Wyd. 13. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1930. – 179 s.

3. [73] Pustelnik : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1930. – 135 s. ; 24 cm

1931

1. [74] Magnesy serc / Helena Mniszek. – Warszawa : Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, 1931. – 232, [1], 10, [1] s. ; 21 cm

1937

1. [75] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Warszawa : Wydawnictwo Michała Arcta, 1937. – 2 t. w 1 wol. (79, [1] ; [2], 83–150 s.) ; 24 cm⁴¹

⁴¹ Być może ze względu na to, że jak sygnalizowano w pracy, edycję tę wyposażono w dwie zupełnie różne rodzaje okładek, były to jednak dwa osobne wydania.

2. [76] *Trędowata : powieść* / Helena Mniszek. T. 1–4. – Warszawa: Wydawnictwo Michała Arcta, 1937. – 4 t. w 1 wol. [?] (109, [3] ; 113–220, [2] ; 225–335 ; 337–432, [1] s.) ; 22 cm. – Współopr.⁴²

1972

1. [77] *Trędowata : powieść* / Helena Mniszek ; posł. T. Walas. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1972. – 463, [4] s. ; 24 cm. – Tekst wg wyd. 3, Kijów : Leon Idzikowski, 1911

1988

1. [78] *Trędowata : powieść* / Helena Mniszek ; [posł. T. Walas]. T. 1–2. – Wyd. 2. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1988. – 2 t. (399, [1] ; 317, [2] s.) ; 21 cm. – Bibliogr. w t. 2 s. 319. – Tekst wg wyd. 3, Kijów : Leon Idzikowski, 1911

1989

1. [79] *Gehenna, czyli dzieje nieszczęśliwej miłości* / Helena Mniszek. – Warszawa : Promotor, 1989. – 483, [1] s. ; 24 cm. – (Retro: Lektury naszych dziadków i rodziców). – Tekst wg Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1923

2. [80] *Ordynat Michorowski : powieść* / Helena Mniszek. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 223, [1] s. ; 20 cm. – Tekst wg Kijów : Leon Idzikowski, 1911. – ISBN 8308020216

3. [81] *Ordynat Michorowski : powieść* / Helena Mniszek. – [Wyd. 1 dodr.]. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1898. – 223, [1] s. ; 20 cm. – Tekst wg Kijów : Leon Idzikowski, 1911. – ISBN 8308020216

4. [82] *Trędowata : powieść* / Helena Mniszek ; [posł. T. Walas]. T. 1–2. – Wyd. 3. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 2 t. (399, [1] ; 317, [2] s.) ; 21 cm. – Tekst wg wyd. 3, Kijów : Leon Idzikowski, 1911. – ISBN 8308021956

5. [83] *Trędowata : powieść* / Helena Mniszek ; [posł. T. Walas]. T. 1–2. – Wyd. 4. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 2 t. (399, [1] ; 317, [2] s.) ; 21 cm. – Tekst wg wyd. 3, Kijów : Leon Idzikowski, 1911. – ISBN 0308021956

6. [84] *Verte* / Helena Mniszek [Mniszkówna]. – Łódź : Wydawnictwo „Artus”, 1989. – 380 s. ; 21 cm. – Tekst wg wyd. 5, Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1921.

⁴² W katalogu BN znajdują się też trzy opisy tego wydania z adnotacją „Powiel.” (1. *Trędowata : powieść*. T. 1. / Helena Mniszek. – Warszawa: M. Arct, 1937. – 109, [3] s. ; 22 cm. – Powiel. 2. *Trędowata : powieść*. T. 2. / Helena Mniszek. – Warszawa: M. Arct, 1937. – s. [2], 115–220, [1] ; 25 cm. – Współopr. z 1, 3. – Powiel. 3. *Trędowata : powieść*. T. 3. / Helena Mniszek. – Warszawa: M. Arct, 1937. – s. [2], 227 – 431, [1] ; 25 cm. – Współopr. z 1–2. – Powiel.). Są to odbitki kserograficzne *Trędowatej* z 1937 r. w formacie A4. Oryginały mają akcesję „St. z.” (stary zasób), natomiast kopia – „1970 R.2”, co oznacza, iż wykonano ją w latach 70. jako formę zabezpieczenia oryginału.

Bibliografia

- Albrecht-Szymanowska W., Olszewski, M. (1983). Karol Rzepecki. W: A. Gąsiorowski (red.), *Wielkopolski słownik biograficzny* ([wyd. 2], s. 641). Warszawa, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Białynicka-Birula, J. (1974). Tadeusz Marczewski. W: E. Rostworowski (red.), *Polski słownik biograficzny* (t. 19 z. 4 [og. zb.] 84, s. 612–613). Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Bujnicka, M. (1998). Feministki czytają „Gehennę” Heleny Mniszkówny. *Ruch Literacki*, 1, 55–64.
- Bujnicka, M. (2006). Mniszkówna Helena. W: T. Żabski (red.), *Słownik literatury popularnej* (wyd. 2 popr. i uzupeł., s. 386–387). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Bujnicka, M. (1988). Romans popularny – „Trędowata”. Propozycja lektury. *Literatura Ludowa*, 2, 21–39.
- Cenzura PRL. (2002). *Wykaz książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu 1 X 1951 r.* (posł. Z. Żmigrodzki). Wrocław: Wydawnictwo „Nortom”.
- Darkiewicz, M. (1993). Moja babcia – Helena Mniszek. W: H. Mniszek, *Słońce* (s. 7–12). Warszawa: Wydawnictwo „Dar”.
- Dunin, J. (1992). *Odpis jako forma rozpowszechniania tekstów*. W: J. Kostecki, A. Brodzka (red.), *Piśmiennictwo – systemy kontroli – obiegi alternatywne* (t. 2, s. 151–162). Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Dunin, J. (1974). *Papierowy bandyta. Książka kramarska i brukowa w Polsce*. Łódź: Wyd. Łódzkie.
- Dunin, J. (1982). *Rozwój cech wydawniczych polskiej książki literackiej*. Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- Galeria ESTA – Galeria Sztuki Współczesnej. (b. r.). Pobrane 16 listopada 2014, z: <http://www.galeria-esta.pl/artysta.php?id=27>
- Helena Mniszkówna. (2016). W: *Wikipedia*. Pobrane 15 stycznia 2017, z: http://pl.wikipedia.org/wiki/Helena_Mniszk%C3%B3wna
- Ilustracja* (1971). W: A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski (red.), *Encyklopedia wiedzy o książce* (szp. 951–953). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Janusz Wysocki. W: *Facebook* [Fan page]. (b. r.). Pobrane 16 listopada 2014, z: <https://www.facebook.com/janusz.wysocki.9/about>
- Kalita, T. (1993). *Mniszkówna*. Londyn–Warszawa: Usługi Wydawnicze UNICORN.
- Kondek, S.A. (1999). *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948–1955*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Kostecki, J. (2008). Czytelnik w świecie wartości. W: M. Skalska-Zlat, A. Żbikowska-Migoń (red.), *Dokument, książka i biblioteka w badaniach naukowych i nauczaniu uniwersyteckim*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kurz, A. (2015). Wywiad z Andrzejem Kurzem – dyrektorem Wydawnictwa Literackiego w latach 1971/81 oraz 1982/1990 przeprowadzony przez autorkę 5 czerwca 2015 r.

- Kuszejko, J. (1993). *Książka polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Lewczuk, J. (2003). *Dama polskiego romansu. (Rekonstrukcja biografii Heleny Mniszek w świetle jej utworów)*. Zembrów: Nakł. Autorki.
- Mariusz Łukawski. (b. r.). Pobrane 24 kwietnia 2015, z: https://www.asp.lodz.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=213:mariusz-lukawski&catid=122:l&Itemid=209
- Masłoń, K. (2009). Ogniw Edwarda Słońskiego. W: Rp.pl. Pobrane 8 czerwca 2015, z: <http://www.rp.pl/artykul/298322.html>
- Mokrzycka-Pokora, M. (2016). Kazimierz Wiśniak – życie i twórczość. W: *Culture.pl*. Pobrane 16 listopada 2014, z: <http://culture.pl/pl/tworca/kazimierz-wisniak>
- Mrowczyk, E. (1996). Romans popularny na pograniczu parodii. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Literatura i Kultura Popularna*, 5, 57–65.
- Niewiadomski, P. (2011). Leksykon fotografów warszawskich 1845–1945. [Post na blogu]. Pobrane 15 stycznia 2017, z: <http://atelierwarszawskie.blogspot.com/2011/08/drzewinski-stanisaw.html>
- Pawlak, E. (2010). „A co lepsze: czy świat złudzeń, czy świat marzeń, czy świat rzeczywistości?...” – szkic biograficzny Heleny Mniszek. W: A. Szaniawska, C. Miazek, G. Osiał (red.), *Helena Mniszkówna. Materiały z sesji zorganizowanej z okazji setnej rocznicy przybycia pisarki na Ziemię Łukowską, 26 maja 2010* (s. 214–227). Łuków: Tow. Przyjaźni Ziemi Łukowskiej.
- Pawlicki, A. (2001). *Kompletna szarość. Cenzura w latach 1965–1972. Instytucje i ludzie*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Rowicka, M. (2014). *Wydawnicze i cenzuralne losy twórczości Adama Mickiewicza w okresie zaborów*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Rowicka, M. (2013). Wydawnicze losy twórczości Juliusza Słowackiego w latach 1830–1914. *Roczniki Biblioteczne*, 57, 45–76.
- Rój, Towarzystwo Wydawnicze „R”. (b. r.). Pobrane 24 kwietnia 2015 z: <http://www.eduteka.pl/doc/roj-towarzystwo-wydawnicze-r>
- Ruch Wydawniczy w Liczbach* (t. 60). (2014). Warszawa: Biblioteka Narodowa. Pobrane 15 kwietnia 2016, z: <http://ksiegarnia.bn.org.pl/pdf/RWwL.pdf>
- Siekierski, S. (2010). Próba antropologicznej analizy poczytności „Trędowatej”. W: A. Szaniawska, C. Miazek, G. Osiał (red.), *Helena Mniszkówna. Materiały z sesji zorganizowanej z okazji setnej rocznicy przybycia pisarki na Ziemię Łukowską, 26 maja 2010* (s. 158–168). Łuków: Tow. Przyjaźni Ziemi Łukowskiej.
- Stępnik K., Gabryś, M. (red.). (2009). *Helena Mniszkówna*. Lublin: Wydawn. UMCS.
- Szaniawska A., Miazek C., Osiał, G. (red.). (2010). *Helena Mniszkówna. Materiały z sesji zorganizowanej z okazji setnej rocznicy przybycia pisarki na Ziemię Łukowską, 26 maja 2010*. Łuków: Tow. Przyjaźni Ziemi Łukowskiej.
- Szweykowski Z., Maciejewski, J. (oprac.). (1977). *Literatura Pozytywizmu i Młodej Polski. Hasła osobowe M–Ś*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Towarzystwo Wydawnicze „Rój” (1971). W: A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski (red.), *Encyklopedia wiedzy o książce* (szp. 2546–2547). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wachowicz, B. (1976). Mniszkówna Helena. W: E. Rostworowski (red.), *Polski słownik biograficzny* (t. 21 z. 3 [og.zb.] 90 s. 489). Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Wojasz, I. (2003). Gebethner i Wolff – największa polska firma księgarsko-wydawnicza drugiej połowy XIX i pierwszej XX w. W: J. Myszkowska (red.), *Warszawscy wydawcy* (s. 7–19). Warszawa: Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy, Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego.
- Wysocka, B. (1990). *Kultura literacka Wielkopolski w latach 1919–1939*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza.
- Zielińska N., Zieliński, K. (2003). Prasowe inicjatywy wydawnicze Towarzystwa Straży Kresowej w latach 1918–1922. *Studia Bibliologiczne Akademii Świętokrzyskiej*, 7, 63–79.
- Zieliński, S. (1972). Trędowata! Trędowata! *Nowe Książki*, 21, 28.
- Zychowiczowa S., Skręt, R. (1973). *Bibliografia publikacji Wydawnictwa Literackiego [19]53–72*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Żabski, T. (2006). Literatura popularna. W: T. Żabski (red.), *Słownik literatury popularnej* (wyd. 2 popr. i uzupeł., s. 310–316). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Żółkiewski, S. (1973). *Kultura literacka 1918–1932*. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Barbara Wąsik

Helena Mniszkówna's works – history of publishing in the years 1909–1989

Abstract

The aim of this article is to present the history of editorship done upon the works of Helena Mniszkówna (the emblematic writer of Polish popular literature addressed to women) in the years 1909–1989, that is from the first edition of *Trędowata* to the symbolic end of Polish People's Republic. The research materials constitute of paper editions from Poland in its historical borders and Kiev because that is where the first works of the writer were published. The issues that were characterized include: book range during the whole period and in selected subperiods (i.e. during the time of partitions, Second Republic of Poland and Polish People's Republic), chronology and geography of specific issues, participation of particular companies in making the work of Mniszkówna available to readers, the formal qualities of each issue and their artwork (mainly the covers and illustrative material). The appendix is composed of bibliographic collation of Mniszkówna's books from the given period.

Key words: Helena Mniszek (Mniszkówna), frequency of issues, chronology of issues, geography of editing, book market and publishing analysis, first printings, Second Polish Republic, Polish People's Republic, formal qualities of editorial work, co-creators of a book

OD SZALONEGO GRZESIA DO SZNINKLA. KRÓTKA HISTORIA SAMOISTNYCH PUBLIKACJI KOMIKSOWYCH W POLSCE DO ROKU 1989

Już za trzy lata miłośnicy rodzimych opowieści rysunkowych będą mieli okazję do świętowania, zapowiada się bowiem niezwykle jubileusz: sto lat wcześniej, w 1920 r., ukazała się niewielka książeczka zawierająca dosyć długą opowiastkę obrazkową zatytułowaną *Ogniem i mieczem, czyli Przygody szalonego Grzesia*, którą można uznać za pierwszy na rynku polskim albumik komiksowy. Naturalnie, już w drugiej połowie XIX w. drukowano na ziemiach polskich książki dla dzieci, w których rysunki nie tyle ilustrowały, ile uzupełniały (rymowany najczęściej) tekst zamieszczony obok. Było tak np. w anonimowym utworze *Pani Dulska, jej kotka i piesek*, wydanym w Warszawie w 1860 r. i później wielokrotnie wznawianym² (Dunin, 1975) czy w *Gwiazdce Kazia* (Władysława Bełzy z rysunkami W. Witwickiego, Lwów 1883). W *Przygodach szalonego Grzesia* nowatorska była wszakże forma: na każdej stronie książeczki zamieszczano regularnie po cztery dynamiczne rysunki jednakowego formatu ujęte w ramki, towarzyszące im rymowane podpisy były zaś niezwykle lakoniczne i nie sposób było pojąć całości fabuły z samej ich treści. Dla jej zrozumienia konieczny był ogląd rycin. Mamy tu więc do czynienia z historią opowiedzianą „za pomocą sekwencji obrazków, [...] uzupełnionych tekstami słownymi” (Szyłak, 2006, s. 262), czyli właśnie z komiksem, tak brzmi bowiem najkrótsza definicja tego gatunku.

W niniejszym tekście prezentuję w syntetycznym ujęciu dzieje komiksu w naszym kraju do upadku PRL-u w 1989 r. Ograniczam się przy tym do przedstawienia książeczek, albumów i zeszytów z opowieściami obrazkowymi, chociaż, jak wiadomo, przez wiele lat komiks pozostawał gatunkiem ściśle związanym z prasą i to przeważnie na jej łamach ukazywały

¹ Biblioteka Narodowa w Warszawie.

² *Pani Dulska...* stanowi adaptację brytyjskiego druku Roberta Branstona *The Comical Cat* z 1818 r.

się początkowo humorystyczne seriale rysunkowe. Szeroka publiczność zwracała jednak uwagę głównie na wydawnictwa samoistne, dostępne na terenie całego kraju, nie zaś na – bardzo często lokalne – publikacje prasowe. *Ogniem i mieczem, czyli Przygody szalonego Grzesia* (autorstwa rysownika Kamila Mackiewicza i literata Stanisława Wasylewskiego) drukowano początkowo w odcinkach w tygodniku satyrycznym „Szczutek”, ale podejrzewam, że ogólnopolską popularność przyniosła utworowi dopiero publikacja książkowa.

1. Lata 1920–1939. Początki

W Polsce przedwrześniowej wydawanych osobno opowieści obrazkowych nie opublikowano wiele, przy czym niemal wszystkie z nich przypominały formą pionierskie *Przygody szalonego Grzesia*, gdyż sekwencjom obrazków towarzyszyły umieszczone niżej rymowane komentarze. Różniły się więc one znacznie od coraz bardziej powszechnych wówczas w Europie komiksów wykorzystujących „dymki”. Dużą część owych wydawnictw stanowiły (także podobnie jak *Przygody...*) antologie seriali drukowanych w prasie. Tak więc w latach 1934–1935 łódzki koncern prasowy Republika wprowadził na rynek aż 10 zeszytów z wyborem – zaczerpniętych z „Expressu Ilustrowanego” – obrazkowych przygód Pata i Patachona, tandemu niebieskich ptaków, wzorowanych na niezmiernie wówczas popularnych postaciach duńskich aktorów komediowych: Carlu Schenströmie i Haraldzie Madsenie. Komiksy z Patem i Patachonem były od 1931 r. wielką atrakcją łódzkiej południówki. Sprowadzano je początkowo z Danii, potem zaś wymyślał je i rysował (naśladując oryginały) pracujący w Republice grafik i dziennikarz Wacław Drozdowski. W zbiorach, zawierających po „16 arcy-komicznych seryj [odcinków]”, ukazywały się zarówno produkcje duńskie, jak i plansze Drozdowskiego. Republikę naśladowała należąca do Wojciecha Korfantego oficyna Polonia, wydając w latach 1935–1936 trzy albumy z przedrukami *Przygód Bezrobotnego Froncka*, serialu drukowanego codziennie z wielkim sukcesem w sensacyjnych „Siedmiu Groszach”. Jego autorem był rysownik-samouk Franciszek Struzik. Froncek – niezbyt mądry, ale sprytny śląski pocziwiec – bawił czytelników gazety aż do wybuchu wojny, jednak po 1936 r. serii przedruków nie kontynuowano. Najwyraźniej osiągnięte zyski (zeszyty miały nakład 5–10 tys. egzemplarzy, cena jednego wynosiła 30 groszy) były niższe od oczekiwanych.

Zbiorczych wydań doczekały się nie tylko cykle kierowane do czytelników młodych i niewyrafinowanych dorosłych, lecz także krótsze i mniej znane, adresowane do odbiorców najmłodszych. W końcu 1925 r. nakładem „Płomyka” wydano *„Ku-ku-ryku” i inne wesołe historyjki w obrazkach* – książeczkę zawierającą ilustrowane opowiadania (m.in. znanego grafika Bogdana Nowakowskiego) – drukowane uprzednio w tym dziecięcym

periodyku, w 1937 r. zaś ukazały się na rynku *Przygody Fucinki* Stefanii Bańdo – wybór kilkudziesięciu odcinków serii publikowanej przez kilka lat w „Małym Gościu”, dwutygodniowym dodatku dziecięcym do katolickiego „Gościa Niedzielnego”.

Drugą kategorię samodzielnych wydawnictw komiksowych stanowiły w tym okresie rodzime utwory oryginalne przeznaczone dla dzieci. Najbardziej znane z nich stworzyli Kornel Makuszyński (tekst) i Marian Walentynowicz (rysunki). Wydane w oficynie Gebethnera i Wolffa cztery kolorowe podłużne książeczki poświęcone niezwykłym i zabawnym przygodom niezbyt mądrego, lecz przedsiębiorczego kozła o złotym sercu (*120 przygód Koziołka Matołka* i następne „księgi”, opublikowane w latach 1932–1934)³, poszukującego po całym świecie Pacanowa oraz (w księdze czwartej) odwiedzającego Afrykę, uznawane są dzisiaj za klasykę rodzimej literatury dziecięcej i symbol krajowego komiksu przedwojennego. Wielkie powodzenie czytelnicze zawdzięczają zarówno dowcipnej, wypełnionej akcją treści, jak i naśladowanym stylizację disneyowską rysunkom Walentynowicza. Zachęceni sukcesem autorzy wydali następnie, utrzymane w identycznej stylistyce *Awantury i wybryki małej małpki Fiki Miki* (1935) oraz ich dwuczęściową kontynuację (1936), a w latach następnych dwie książeczki z własnymi wersjami znanych legend krakowskich o smoku wawelskim i królowie Wandzie.

Formę albumów tandemu Makuszyński – Walentynowicz naśladowało Wydawnictwo Salonu Malarzy Polskich w Krakowie, które w 1938 r. opublikowało cztery książeczki z „bardzo śmiesznymi historyjkami” opowiedzianymi wierszem przez Konstantego Krumłowskiego (używającego pseudonimu Wujcio Kostuś) i z nieudolnymi rysunkami M. Barańskiego⁴. Znacznie bardziej udanym artystycznie wydawnictwem był wielkoformatowy album Anny Gramatyki-Ostrowskiej pt. *Smyk i Urwis: dziwne przygody wesołej czwórki* (Lwów 1932)⁵. Na 24 całostronicowych obrazkach (z napisami w kadrach) toczyła się naiwna opowiadanka o przygodach dwóch chłopców, którzy wraz ze swymi domowymi zwierzętami postanowili uciec do Afryki, trafili jednak do... cyrku.

Obok tego rodzaju książeczek dostępne były również druczki reklamowe utrzymane w stylu dziecięcych opowiadań obrazkowych. Celowała w nich zwłaszcza warszawska firma Plutos produkująca czekoladę (liczne broszurki Jerzego Gura z ilustracjami Stanisława Dobrzyńskiego i Stanisława Kellera) oraz stołeczna Elektrownia Miejska (składająca się z trzech zeszytów seria „elektrycznych bajeczek” autorstwa Janusza Odrowąża i Walentynowicza).

³ Wydanie *120 przygód Koziołka Matołka* (Warszawa 1933) postdatowano o rok.

⁴ Były to: *Jak zbierały guzy dwa małe łobuzy*; *Przedziwne, przeróżne przygody podróżnego chłopca, co dla psotek zwany był „Włazkotek”*; *Jak osioł i ciele mieli przygód wiele*; *Historja kotki i pieska, które chowała Cicia Tereska*.

⁵ Tę książkę również postdatowano o rok.

Ostatnią kategorię historii obrazkowych publikowanych samodzielnie tworzyły przed wojną importowane wydawnictwa komiksowe, ukazujące się w latach 1937–1939. Wtedy to Republika wprowadziła na rynek cztery zeszyty z serialami amerykańskimi (kolejno: *Tim i Tom*; *Sokole Oko, myśliwiec nieustraszony*; *Diamenty z Krainy Llonga*; *Wesołe przygody Brysia Żartownisia*, *Mruczka Ostrowszka i Marabuta Filuta* – były to jedyne w tym okresie broszury obrazkowe, w których teksty słowne zamieszczano w „dymkach”), a firma J. Przeworski wydała siedem „filmówek”: małoformatowych, grubych książeczek wykorzystujących kadry komiksowe z seriali amerykańskich jako ilustracje tekstu zamieszczonego na sąsiedniej stronie⁶. W ten sposób polskie dzieci zapoznały się z adaptacjami komiksów o Mysze Miki (*Miki pilot pocztowy*; *Miki żegluje na Wyspę Skarbów*), sierżancie Kingu z Kanadyjskiej Królewskiej Policji Konnej (*Skarb Północy*, *Państwo jednego człowieka*, *Brylant Kobe*), Flashu Gordona (*Błysk Gordon i królowa Błękitnej Magii*) oraz afrykańskich przygodach dzielnego skauta (*Tim Tyler z zastępu „Kłów Słoniowych”*. *Tajemniczy domek*).

2. Lata 1945–1955. Gatunek podejrzany

Podczas wojny publikowane w okupowanej Polsce w wydawnictwach koncesjonowanych przez hitlerowców książeczki z historiami obrazkowymi były nieliczne, na obczyźnie zaś wznawiano jedynie utwory spółki Maku-szyński – Walentynowicz (m.in. trzy pierwsze księgi tetralogii o Koziółku Matołku i pierwszą część przygód Fiki Miki). W Kanadzie wydano ponadto *Przygody Walentego Pompki* (1941) – fragment humorystycznej serii rysunkowej Walentynowicza i Ryszarda Kiersnowskiego (tekst) o przygodach wojennych polskiego żołnierza samochwały, zamieszczanej wcześniej w tygodniku „Odsiecz. Polska Walcząca w Ameryce”. Na łamy gazet, a niekiedy też – choć znacznie rzadziej – na półki księgarń opowieści obrazkowe powróciły po zakończeniu wojny. Były to jednak – z powodów ideologicznych (niechęć nowych władz do zachodniej kultury masowej) i ekonomicznych (trudności z pozyskiwaniem dewiz) – historie niemal wyłącznie proveniencji rodzimej. Przez kilkadziesiąt lat jedynym wydawnictwem z komiksami zachodnimi opublikowanym w Polsce była broszurka pt. *Zatroskanym na pociechę – o człowieku z wielkim pechem* (Częstochowa 1945), zawierająca kilkanaście odcinków niezmiernie niegdyś w Polsce popularnej niemej serii szwedzkiej *Adamson*. W tej sytuacji niektórych znanych przed wojną bohaterów komiksowych z Zachodu polscy rysownicy bez żenady „polonizowali”. W ten właśnie sposób Drozdowski postąpił z Patem i Patachonem, zmieniając im imiona na Wicka i Wacka. Para łódzkich huncwotów występowała

⁶ Były to odpowiedniki tomików amerykańskiej serii BLB (Big Little Books, potem Better Little Books).

przez wiele lat na łamach odrodzonego „Expressu Ilustrowanego”, a niektóre ich przygody okupacyjne, opatrzone nowymi czterowierszami Adama Ochockiego, ukazały się nakładem macierzystej gazety w albumie *Wicek i Wacek. Ucieszne przygody dwóch wisusów w czasie okupacji, na ich cześć wierszem opisane* [Łódź 1948]. Rozszedł się on w nakładzie ćwierć miliona egzemplarzy i bez wątpienia był najpopularniejszym utworem obrazkowym tego okresu. Z kolei krakowskie wydawnictwo Reklama serię broszur obrazkowych (znaną jako Biblioteczka dla Dzieci) zainaugurowało przedrukami komiksowych cykli z „Echa Krakowa”, wykorzystujących bohaterów Disneya⁷. Biblioteczka dla Dzieci liczyła jednak 18 pozycji i wiele z nich było opowiastkami premierowymi. Ukazywała się jedynie w latach 1947–1948, ponieważ dalsze jej istnienie uniemożliwiły zmiany państwowej polityki kulturalnej (uznanie, że twórczość Makuszyńskiego jest nieodpowiednia dla dzieci, spowodowało np., iż Gebethner i Wolff zdążył wznowić w 1947 r. tylko *120 przygód Koziółka Matołka*). Kulturę dla mas wprężnięto w służbę ideologii i miała ona odtąd propagować treści wspierające zachodzące w Polsce przemiany społeczne i polityczne. Nic więc dziwnego, że na skutek wzmożonej w mediach ze względów politycznych kampanii antyamerykańskiej, komiksy – uważane za typowy produkt popkultury amerykańskiej – stały się obiektem zacieklej krytyki. Toteż wszystkie, bardzo już nieliczne, utwory obrazkowe wydane w latach 1949–1955 miały charakter wyraźnie propagandowy. Przykładowo, tytułowy bohater *Przygód mistrza wielu fachów Grzegorza Idziego Wazonika*⁸, syn małorolnych chłopów w przedwojennej Polsce⁹, po młodzieńczej tułaczce w poszukiwaniu pracy, harówce ponad siły i bohaterskiej walce z okupantem niemieckim, awansu społecznego doczekał się dopiero w Polsce Ludowej.

Opowieści obrazkowe znikły nie tylko z rynku księgarskiego; w wyniku czystek przeprowadzanych kilkakrotnie w latach 1949–1953 z półek bibliotek usunięto wiele tytułów, w tym m.in. międzywojenne „filmówki” i wszystkie utwory Makuszyńskiego.

3. Lata 1956–1967. Odwilż i okres „małej stabilizacji”

Przemiany polityczne w Polsce w 1956 r. spowodowały wiele zmian na rynku prasowym i wydawnictw książkowych. W obszarze kultury masowej nastąpił zwrot ku treściom popularnym, tak lubianym przez przeciętnego

⁷ Były to: B. Brzeziński, C. Szczerbiński: *Miki i Mimi – poszukiwacze złota* (Kraków 1947); J. Lovell, A. Bezeg: *Miki jedzie na Księżyc* (Kraków 1948).

⁸ J. Kolka, M. Nowak, J. Karcz: *Przygody mistrza wielu fachów Grzegorza Idziego Wazonika*. Warszawa 1950 (wyd. postdatowane).

⁹ Choć postać Mistrza Wazonika zaczerpnięto z historii obrazkowych drukowanych w „Życiu Warszawy” i „Rolniku Polskim”, opowieść książeczkowa nie miała nic wspólnego z gazetowymi paskami.

odbiorcę, odwrót zaś od wszechobecnej, nachalnej i zideologizowanej propagandy politycznej. Nie oznaczało to bynajmniej, jak podkreślała Antonina Kłoskowska, „rezygnacji z propagandowo-dydaktycznych zadań”; w sferze kultury masowej funkcje ideologiczno-dydaktyczne dominowały nadal, nastąpiły natomiast istotne przemiany stylu: „Działalności informacyjnej i oświatowej postawiono jednak postulat, aby była interesująca; [...] dokonano rehabilitacji popularnej rozrywki” (Kłoskowska, 1980, s. 436). W działalności oficyn wydawniczych przywrócono wagę rachunkowi ekonomicznemu, sięgały więc one po gatunki dochodowe. Wśród pojawiających się w kioskach i księgarniach wydawnictw książkowych z opowieściami obrazkowymi były zarówno wznowienia – narysowanych jednak od nowa – książeczek przedwojennych (tetralogia przygód Koziółka Matołka oraz inne utwory tandemu Makuszyński i Walentynowicz), antologie niedawnych publikacji prasowych (*Prof. Filutek* – pierwszy albumik z wyborem „przekrojowych” pasków Zbigniewa Lengrena¹⁰, *40 niezwykłych przygód Kubusia*, bohatera komiksowego „Przeglądu Sportowego” autorstwa Edwarda Ałaszewskiego), jak też opowieści premierowe: wykonana przez Szymona Kobylińskiego adaptacja noweli kryminalnej Andrzeja Piwowarczyka *Stary zegar*, serie: *Nauka – fantazja – sensacja* (1959, trzy zeszyty) i *Przygody Michasia Pogody* (1957–1958, osiem broszurek, autorzy: Bogdan Brzeziński i Jerzy Karolak). Szczególną aktywnością na tym polu wykazał się nakładca dwóch wspomnianych cykli, krakowski oddział Wydawnictwa Artystyczno-Graficznego¹¹. Większość z wymienionych publikacji stanowiły typowe „powieści obrazkowe” (ryciny z towarzyszeniem wierszowanego tekstu), dwie (*Prof. Filutek*, *40 niezwykłych przygód...*) były historyjkami niemymi¹², a tylko w kilku (*Stary zegar*, zeszyty serii *Nauka – fantazja – sensacja*) zastosowano, realizowaną w różny sposób, narrację komiksową. W 1957 r. krakowski oddział Wydawnictwa Artystyczno-Graficznego rozpoczął również edycję Biblioteczki obrazkowej WAG. Ukazały się trzy grube (liczące ponad 200 stron) albumy małego formatu poświęcone humo-

¹⁰ Pierwsza publikacja krajowa, ponieważ dwa lata wcześniej (w 1955 r.) tomik humoresek z Filutkiem ukazał się w NRD.

¹¹ Krakowski oddział stołecznego wydawnictwa działał od 1956 r. i od początku prowadził własną politykę wydawniczą. Jak wspominał Zdzisław Dudzik (1966, s. 3), „Były też w tym okresie komiksy, były i pocztówki, o których mówiono, że są naprawdę artystyczne – ale lepiej do tych czasów nie wracać”.

¹² Aż do lat 90. XX w. humorystyczne historyjki nieme (zwane historyjkami rysunkowymi, albo seryjkami) zarówno dziennikarze, jak i czytelnicy uznawali za odmianę żartu rysunkowego, gatunek odrębny od komiksu. Jak pisał Marian Eile (1957, s. 5–6), „[...] są one jakby króciutkimi, streszczonymi w kilku obrazkach filmami. [...] Istnieją wprawdzie historyjki z tekstami, tak zwane comiksy [sic!], ale te bywają przeważnie niehumorystyczne i w ogóle należą do innej rodziny obrazkowej”. Krzysztof Teodor Toeplitz (1963, s. 42–45) pisał zaś, że „Prasa polska po wojnie nie nawiązała do tradycji comicsów, nie ciesząc się zbyt dobrą sławą wśród bardziej wyrobionej publiczności na Zachodzie”, a rubrykę Lengrena o Profesorze Filutku zaliczył do kategorii rysunku prasowego.

rowi rysunkowemu artystów amerykańskich, francuskich i polskich: *Humor dla analfabetów* (książeczka zawierająca dowcipy rysunkowe bez podpisów), *Historyjki dla analfabetów* (pojedyncze humorystyczne historyjki nieme) oraz Sławomira Mrożka narysowana na nowo (publikowana wcześniej w „Przekroju”) satyra *Polska w obrazach*. Wyboru materiału do dwóch pierwszych antologii dokonał i opatrzył je wstępem Marian Eile (jako Bracia Rojek).

Liberalizacja w dziedzinie kultury trwała krótko. Przykładowo, wice-minister kultury i sztuki Kazimierz Rusinek (1959, s. 4) deklarował pryncypialnie: „Polityka kulturalna w państwie budującym socjalizm musi [...] być odbiciem rzeczywistości społeczno-gospodarczej, musi postawić sobie za główny cel kształtowanie świadomości socjalistycznej odpowiadającej tym przemianom” i zapowiadał „walkę ideologiczną z tymi przejawami w dziedzinie twórczości, które są antysocjalistyczne, a więc tym samym antyhumanistyczne”. Samoistnych wydawnictw obrazkowych w latach 1960–1967 ukazywało się jeszcze mniej niż w drugiej połowie lat 50. (opublikowano jedynie kolejne wznowienia albumów Makuszyńskiego i Walentynowicza o przygodach Koziółka Matołka i małpki Fiki Miki, a także poświęconego legendom krakowskim oraz dalsze dwa tomiki drukowanych wcześniej w „Przekroju” przygód Prof. Filutka), ale to właśnie wtedy zapoczątkowano pierwszą krajową serię, w której narrację obrazkową uzupełniono tekstami w „dymkach” (nie zaś rymowankami, komentarzem prozatorskim czy – jak np. w cyklu *Nauka – fantazja – sensacja* – tekstami z wypowiedziami bohaterów umieszczonymi obok kadrów). Ponieważ dzięki temu forma cyklu *Tytus, Romek i A'Tomek* (pierwszą książeczkę, wydaną w maju 1966 r., wznowiono już w grudniu tego samego roku, następna ukazała się w 1967 r.) niepokojąco upodobiła się do potępianych produktów z USA, Wydawnictwo Harcerskie zaleciło autorowi, Henrykowi Chmielewskiemu, by unikał przynajmniej onomatopei i jaskrawych kolorów¹³. Prawdopodobnie nie bez powodu też podłużny, albumowy format książeczek serii i ich nazewnictwo („księgi”) nawiązywały do kolejnych części *Przygód Koziółka Matołka*, cyklu powszechnie już wówczas zaakceptowanego i uznawanego za arcypolski.

Poważniejsze były jednak zmiany treści, którym – podczas przekształcania w komiksowy album – poddano istniejący już od lat serial gazetowy ze „Świata Młodych”. Chmielewski (2006) wspominał, że

W czasach przedksiążeczkowych, »światomłodowych«, chodziło tylko o wesołe historyjki z pewnymi akcentami światopoglądowymi. Jednak kiedy Wydawnictwo Harcerskie zwróciło się do mnie o narysowanie pierwszej książeczki, zaczęło się narzucanie tematów.

¹³ „Oprócz tego zalecono, żeby [wydawnictwo] nie było takie jaskrawe, [oraz] bez tych »Bęc!«, »Bum!«, »Fiuuuuuuuut!«, »Łubudu!«, żeby to nie wyglądało na takie zachodnie” (Chmielewski, 1991, s. 16–17).

Ponieważ Wydawnictwo było oficyną harcerską i miało drukować przede wszystkim literaturę „organizacyjną”, ogólnie ustalono zarówno problematykę naczelną książeczki z Tytusem, Romkiem i A*Tomkiem (inicjację harcerską Tytusa), jak też zagadnienia szczegółowe, które mają się w niej znaleźć (Chmielewski, 2007, s. 218). Inwencja autora scenariusza i zarazem rysownika ograniczała się więc do wymyślenia atrakcyjnej fabuły prezentującej narzucone mu cele. Wydawca – w trosce o dobre kontakty z Komendą Główną Milicji Obywatelskiej – wymógł również na twórcy tematykę drugiej „księgi” (popularyzacja przepisów ruchu drogowego) i dokonywał licznych ingerencji w scenariuszu¹⁴. Jego recenzentem był także wysoki oficer z KG MO. Dzieci zaakceptowały jednak bez zastrzeżeń treść książeczek, ich nakłady błyskawicznie wyprzedano, a popularność serii – i tak olbrzymia wśród odbiorców „Świata Młodych” – jeszcze wzrosła.

4. Lata 1968–1981. „Złoty wiek”

Jak pisze Andrzej Paczkowski (1998, s. 377–378) o sytuacji w tym okresie,

„Socjalistyczna kultura masowa” była [...] zlepkiem rzeczywistych preferencji szerszej publiczności i nieśmiałych prób powstrzymywania napływu amerykańskich czy zachodnioeuropejskich wzorów. [...] Pragmatyczna chęć pozyskania młodzieży stawiała nieraz w sprzeczności z ideowymi pryncypiami [...].

Publikowanie pierwszych albumowych serii komiksowych w Polsce nie było jednak wcale przejawem uległości/oporu wobec traktowanej nieufnie zagranicznej formy. Usiłowano raczej przystosować ją do pożądanych celów, tzn. zaspokoić preferencje publiczności utworami skrojonymi wprawdzie według wzorów obcych, ale o prawidłowym, zgodnym z ideowymi pryncypiami przekazie. Mimo wszystko jednak to, że decyzje o powstaniu drugiego z pionierskich seriali komiksowych nie zapadły ostatecznie w firmie wydawniczej, ale w KG MO, było przejawem patologii systemu. Zeszyty serii kryminalnej z kapitanem Milicji Obywatelskiej Janem Żbikiem w roli głównej przypominały formą komiksy amerykańskie. Stąd dla niezorientowanych obserwatorów ukazanie się pierwszego zeszytu *Kapitana Żbika* oznaczało po prostu początek wydawania komiksów w naszym kraju. Jak pisał Adam Bromberg (1973, s. 202),

¹⁴ W liście redakcji „Horyzontów” do autora można przeczytać m.in.: „[...] ale w końcu robimy to [album komiksowy] z myślą o MO i z ich pomocą, a więc chyba to i owo należałoby dodać. Całość zyskałaby na walorach poznawczych, co zastąpiłoby brak jakichś treści wychowawczych, które w pierwszej książeczce były. W końcu tym ma się różnić nasz komiks od zachodnich. [...] a nie byłoby źle w pozostałe przygody wpleść coś fajnego a harcerskiego. To przecież nasze główne alibi na wydawanie tej serii – b. ważne!” (Chmielewski, 2007, s. 240–242).

W Polsce wśród licznych jubileuszów nie zapomniano o pięcioleciu pierwszego autentycznego komiksu, wzorowanego na najbardziej obrzydliwej sztampie komercyjnej Zachodu: w roku 1968 wydawnictwo Sport i Turystyka, produkująca od kilkunastu lat komiksy po szwedzku jako dyskretny eksport usług drukarskich, wydrukowało w 150.000 egzemplarzach pierwszy zeszyt opiewający bohaterstwo porucznika [sic!] Milicji Obywatelskiej Żbika.

Do powstania cyklu przyczyniły się zarówno propagandowe potrzeby Milicji (KG MO opracowało koncepcję serii: tematykę, sposób pokazywania instytucji, postać głównego bohatera), jak i nadzieje wydawnictwa na znaczne korzyści finansowe. Ponieważ głównym celem *Kapitana Żbika*¹⁵ było wzbudzenie zaufania młodzieży do milicji, bohaterem zbiorowym serii zostali pracownicy tej instytucji, trudzący się nad rozwiązywaniem kolejnych zagadek kryminalnych i służący pomocą młodemu pokoleniu. Treści dydaktyczne i propagandowe występowały nie tylko w fabule utworów, ale również w dodatkowych tekstach publicystycznych zamieszczanych na okładkach „kolorowych zeszytów” (tak wydawnictwo oficjalnie nazywało serię, gdyż określenie „komiks” uznawano jeszcze wówczas za niestosowne). Pomysłodawcą i głównym scenarzystą długiego (53 zeszyty) cyklu (zainaugurowanego w końcu 1968 r., a zakończonego dopiero w 1982 r.) był pułkownik MO Władysław Krupka, najwięcej odcinków (24) narysował Jerzy Wróblewski – bydgoski grafik z długim doświadczeniem w tworzeniu komiksów prasowych, wcześniej jednak pracowało przy nim kilku innych artystów. Dla dwóch z nich: Grzegorza Rosińskiego i Bogusława Polcha był to błyskotliwy początek kariery.

Ogromne powodzenie *Kapitana Żbika* skłoniło Sport i Turystykę do edycji następnych samoistnych serii komiksowych: *Podziemny front* (1970–1972, dziewięć zeszytów) i *Kapitan Kloss* (1971–1973, 20 zeszytów). Obie oparto na popularnych serialach telewizyjnych, rozgrywających się podczas II wojny światowej, w obu też jej obraz ukształtowano zgodnie z obowiązującą wykładnią historyczną, legitymizującą istniejący system władzy. Podkreślano więc rolę, jaką w walce z okupantem odegrały oddziały (w istocie nieliczne) związane z partią komunistyczną, minimalizowano zaś dokonania wielokroć potężniejszych organizacji innych orientacji politycznych. Podobną wymowę miał cykl *Przygody czterech pancernych oraz psa Szarika oraz innych dzielnych żołnierzy – rysunkami opowiadane* (1970–1971, trzy albumy; Wydawnictwo Harcerskie „Horyzonty”), także wykorzystujący olbrzymią popularność serialu telewizyjnego. Najciekawszym graficznie utworem z tego okresu był jednak dynamicznie narysowany i psychode-

¹⁵ Seria oficjalnie nie miała tytułu, jej wyróżnikiem graficznym była milicyjna „lilijka” na okładce; tak jednak nazwali ją odbiorcy.

licznie pokolorowany *Janosik* (z ilustracjami Jerzego Skarżyńskiego do scenariuszy Tadeusza Kwiatkowskiego; 1974, RSW Prasa-Książka-Ruch i Krajowa Agencja Wydawnicza) – cykl składający się z sześciu albumów, zrealizowany „przy okazji” wyprodukowania serialu telewizyjnego (komiksowy Janosik ma nawet rysy Marka Perepeczki – aktora obsadzonego w roli szlachetnego zbójnika). I w nim bez trudu można odnaleźć propagandowy przekaz o walce ludu z magnackim uciskiem. W tym samym roku rozpoczęto też produkcję liczącego 10 zeszytów serialu *Pilot śmigłowca* (scenariusz: Witold Jarkowski, rys.: Rosiński, Mirosław Kurzawa, Marek Szyszek), który miał propagować wśród młodych odbiorców służbę wojskową.

Wolne od bezpośrednich treści propagandowych, ale niewolne od dydaktyzmu były cykle dla najmłodszych: *Gapiszon* (sześć broszurek), *Kwapiszon* (osiem) Bohdana Butenki oraz *Gucio i Cezar* (14; rysowany przez Butenkę do scenariuszy Krystyny Boglar; KAW 1968–1980). Zarówno *Gapiszon*, jak też *Gucio i Cezar* wywodziły się z prasy dziecięcej. Natomiast seria Sportu i Turystyki *Legendarna historia Polski* (trzy zeszyty z rysunkami Rosińskiego), dotycząca znanych legend z okresu formowania się państwa polskiego, miała w zamyśle wydawcy służyć do nauki języków obcych: ukazywała się w czterech dwujęzycznych wersjach językowych (angielsko-, francusko-, niemiecko- i rosyjsko-polskiej), zaopatrzonych w słowniczki. Jej współwydawcą była amerykańska Fundacja Kościuszkowska. Naturalnie, Wydawnictwo Literackie nadal wznawiało w wielkich nakładach wszystkie obrazkowe utwory duetu Makuszyński – Walentynowicz.

Ten okres wzmożonego rozwoju komiksu krajowego miał niewątpliwie związek z dojściem do władzy nowej ekipy politycznej Edwarda Gierka, bardziej niż poprzednie otwartej na świat i aktualne trendy kultury masowej. W latach 1976–1981 ukazywał się nawet (bardzo, co prawda, nieregularnie) magazyn komiksowy „Relax”, w którym swe prace zamieszczali czołowi polscy (a niekiedy także zagraniczni) twórcy. I to właśnie zamknięcie „Relaxu” wyznacza schyłek „złotego okresu”, który był „złoty” wyłącznie w porównaniu z mizérią lat wcześniejszych. W wymiarze liczbowym rozwój gatunku nie był oszałamiający: w najlepszych latach (1971–1978) rocznie ukazywało się 12–18 nowych tytułów komiksowych (wraz ze wznowieniami dawało to co najwyżej 26 tytułów). Mimo astronomicznych, sięgających blisko 400 tys. egzemplarzy nakładów (np. zeszyty *Kwapiszona*), w porównaniu z produkcją literatury pięknej był to rynek mikroskopijny i względnie izolowany, rzadko dostrzegany przez „poważnych” recenzentów literackich, dziennikarzy oraz znakomitą większość publiczności czytelniczej.

5. Lata 1982–1989. Erozja systemu

Lata 80. były okresem przewlekłego kryzysu społecznego i gospodarczego. Trudności ekonomiczne spowodowały początkowo spadek liczby nowo

wydawanych zeszytów komiksowych (1982 r. – 13 tytułów, 1983 r. – siedem), jednak następnie ich liczba zaczęła szybko wzrastać (1984 r. – 18, 1985 r. – 23, 1987 r. – 25, 1988 r. – 27 tytułów). W 1988 r., łącznie ze wznowieniami, ukazało się w naszym kraju 58 albumów komiksowych w łącznym nakładzie ponad 11 mln egzemplarzy, w 1989 r. zaś – 65 w nakładzie 11,3 mln.

Walka polityczna ekipy generała Wojciecha Jaruzelskiego ze zdelegalizowaną „Solidarnością” nie przyczyniła się jednak wcale do wzrostu liczby komiksów ideologicznie zaangażowanych. Przeciwnie – było ich nieco mniej. Treści perswazyjne zawierały przede wszystkim dwa seriele przygodowe dziejące się podczas II wojny światowej (*Tajemnica Złotej Maczety*, 1985–1986, sześć zeszytów; *Dziesięciu z Wielkiej Ziemi*, 1987, cztery zeszyty), autorstwa Krupki (scenariusz) i Wróblewskiego (rysunki). Faktami historycznymi manipulowano również w albumie Janusza Maruszewskiego i Wróblewskiego *Cena wolności* (1988), opowiadającym o odradzaniu się niepodległej Rzeczypospolitej w 1918 r. (opracowano go na podstawie scenariusza filmu *Polonia Restituta*, wyreżyserowanego przez Bogdana Porębę; album zawierał też naukowe przypisy i komentarze konsultantów, co „miało nobilitować niepoważny do tej pory i »obcy ideologicznie« gatunek”; Marciniak, 1992). Z kolei w serii fantasy o dzielnym i krzepkim Słowianinie Domanie, osadzonej w czasach przedpiastowskich (*Doman*, 1986, siedem broszur) i toczącym się w czasie wielkiej wojny Polski z zakonem krzyżackim w XV w. cyklu *Dwa miecze* (1989, cztery zeszyty) średniowieczni Niemcy wystąpili w tradycyjnych rolach zaciekle wrogów Słowian. Oba cykle narysował Andrzej Nowakowski dla Wydawnictwa Interpress.

Tematyka publikowanych wówczas albumów komiksowych była bardzo zróżnicowana. Najliczniejszą grupę tworzyły wszakże historyjki humorystyczno-przygodowe, drukowane wcześniej w prasie (przeważnie w „Świecie Młodych”). Wydano wówczas w olbrzymich nakładach (zdarzało się, że nawet 400-tysięcznych) kilkanaście albumów Janusza Christy (z cykli: *Kajtek i Koko* oraz *Kajko i Kokosz*), liczne utwory Szarlotty Pawel (cykl *Przygody Jonki, Jonka i Kleksa*) i Tadeusza Baranowskiego. Autorzy ci (a także wspomniani wcześniej Szyszko i Nowakowski) dołączyli do od dawna obecnych na rynku wydawniczym Chmielewskiego, Butenki i Wróblewskiego.

Wiele publikowanych w tym okresie książeczek kierowanych do młodzieży realizowało cele edukacyjne, co stanowiło niekiedy dla wydawcy wygodne alibi, by drukować intratny finansowo gatunek. Firma Sport i Turystyka kontynuowała więc serię dwujęzyczną (zatytułowaną obecnie *Początki państwa polskiego*, ponieważ traktowała już o historycznych władcach piastowskich), planowała też opracowanie kilku serii, które miałyby zachęcić odbiorców do sięgnięcia po poważne lektury o innej tematyce. Cykle poświęcone niewyjaśnionym faktom z dziejów świata (*Hipotezy*), mitologii antycznej (*Mity Greckie*) czy światowej klasyce przygodowej (*Klasyka przygodowa*) nie spotkały się jednak z zainteresowaniem, wskutek

czego przerwano je po opublikowaniu dwóch–trzech albumów. Jedynie seria poświęcona dziewiętnastowiecznym podróżnikom polskim, narysowana przez Szyszkę i Wróblewskiego do scenariuszy Stefana Weinfelda, wyszła aż w pięciu zeszytach (*Polscy podróżnicy*, 1987–1988).

Znacznie więcej komiksowych adaptacji klasycznych dzieł literatury światowej pojawiło się na krajowym rynku dzięki autorom węgierskim: KAW nawiązała współpracę ze scenarzystą Tiborem Cs. Horváthem, czołową postacią na węgierskim rynku komiksowym (na którym funkcjonowały wyłącznie adaptacje utworów literackich) i w latach 1983–1989 wydrukowała w olbrzymich nakładach – w wydawnictwach łączonych i samodzielnych – 12 opowieści obrazkowych opartych na utworach m.in. Karola Maya, Bolesława Prusa, Rudyarda Kiplinga i Marka Twaina. Wszystkie scenariusze napisał Horváth, rysunki były zaś dziełem kilku znanych grafików węgierskich.

Jednak najbardziej charakterystyczne dla lat 80. były komiksy o tematyce fantastycznonaukowej. To wówczas na łamach magazynu „Fantastyka” święcił tryumfy *Funky Koval* – kierowany do nieco starszych czytelników serial science-fiction o przygodach międzygwiazdowego detektywa, a w księgarniach można się było zaopatrzyć w siedmioalbumowy cykl *Według Ericha von Dänikena* – zrealizowany przez Polcha do scenariuszy Arnolda Mostowicza. Tytuł dobitnie wskazywał na źródło inspiracji scenarzysty – bardzo niegdyś głośne teorie szwajcarskiego pisarza o pozaziemskim pochodzeniu cywilizacji ludzkich. Albumy te powstały na zamówienie wydawcy zachodniemieckiego i w Polsce ukazywały się w latach 1982–1990, po zakończeniu edycji w RFN (jednak wskutek finansowego kryzysu KAW, końcowej, ósmej części cyklu nie zdążono już u nas wydrukować). Inne utwory s.f. opublikowane w tym okresie (np. *Gość z kosmosu* i dwuczęściowi *Bogowie z gwiazdozbioru Aquarius* opracowani przez Zbigniewa Kasprzaka czy również dwuczęściowa *Ostatnia przystań* Szyszki) wydano mniej starannie, ale ich nakłady i tak osiągały 200 tys. egzemplarzy.

W latach 80. krajowi czytelnicy komiksów mogli wreszcie zapoznać się z produktami zagranicznymi, gdyż do wspomnianych utworów węgierskich czy przerysowywanych w Polsce – amerykańskich (np. *Fistaszki* w cyklu *Literatura na Świecie dla dzieci i młodzieży*, 1984), dołączyły w końcu dekady historie rodem z Europy Zachodniej. Początkowo były to publikowane w Belgii albumy rysowane przez Rosińskiego do scenariuszy Jeana Van Hamme’a. W 1988 r. Krajowa Agencja Wydawnicza wydrukowała dwie pierwsze części *Thorgala* – słynnego cyklu fantasy obu tych autorów o przygodach wikinga, przybysza z gwiazd¹⁶, natomiast rok później nowo powstała oficyna Orbita wydała w nakładzie 250 tys. egzemplarzy *Szninkla* – inspirowany *Biblią* utwór twórców *Thorgala*, uznany wkrótce za arcydzieło gatunku. Orbita,

¹⁶ Znacznie wcześniej (w drugiej połowie 1978 r.) początkowe fragmenty *Thorgala* pojawiły się w kilku numerach magazynu „Relax”.

która przejęła wkrótce od KAW rozchwytywaną serię *Thorgal*, była tzw. przedsiębiorstwem joint-venture, firmą z udziałem kapitału zagranicznego (w tym wypadku kapitał obcy pochodził ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich), co stanowiło nowość w ówczesnej gospodarce polskiej. Wkrótce wprowadziła ona na rynek dalsze serie frankońskie (nie rysowane już przez naszych grafików), a różne krótko istniejące spółki zaczęły (oba- wiam się, że bez poszanowania praw autorskich) wydawać komiksy ame- rykańskie (*Indiana Jones: Ostatnia krucjata*, *Elektra*, zeszyty z serii *Conan*, *Superman*). Nowych oficyn powstawało wiele, ponieważ zdobycie koncesji na działalność wydawniczą z Ministerstwa Kultury i Sztuki nie przedstawiało już żadnych problemów, a w styczniu 1990 r. zaprzestano reglamentowa- nia papieru. Ożywiona działalność wydawnicza trwała jednak zaledwie dwa lata, po czym na rynku utworów komiksowych nastąpiła kilkuletnia zapaść. Ku zaskoczeniu wielu wydawców okazało się niespodziewanie, że zbiorowość wielbicieli tego gatunku jest bardzo ograniczona¹⁷.

Bibliografia

- Bromberg, A. (1974). Komiksowy galimatias. *Kultura*, 1–2, 202–207.
- [Chmielewski, H.J.] (1991). O początkach Tytusa mówi Jego Kolorowa Paletność Papcio Chmiel. *Fantazja*, 3, 16–17.
- Chmielewski, H.J. (2006). Tytus będzie zlustrowany. Z Henrykiem J. Chmielewskim, „Papciem Chmielem”, rozmawia Krzysztof Lubczyński. *Trybuna*, 99, 8.
- Chmielewski, H.J. (2007). *Tytus zlustrowany*. Opole: Młodzieżowy Dom Kultury w Opolu.
- Dudzik, Z. (1966). Dziesięciolecie w krótkich spodenkach. *Dziennik Polski*, 67, 3.
- Dunin, J. (1975). Pocziwa stara pani Dul- ska. W: L. Pijanowski (red.), *OKO: oby- czaje, kultura, osobliwości* (s. 117–124). Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- [Eile, M.] (1957). *Historyjki dla analfabe- tów* (oprac. Bracia Rojek). Kraków: WAG RSW „Prasa”.
- Kłoskowska, A. (1980). *Kultura masowa. Krytyka i obrona* (wyd. 2). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Marciniak, T. (1992). Komiksy i pokora, czyli cena rysowania w PRL. *CDN*, 1, 30.
- Paczkowski, A. (1998). *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989* [wyd. 3]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rusek, A. (2009). Krótka historia opo- wieści obrazkowych w Polsce Ludowej. W: 45–89. *Comics behind the Iron Cur- tain. Komiks za żelazną kurtyną* (s. 31–41). Poznań: Centrala. Central Europe Comics Art.
- Rusinek, M. (1959). Wywiady noworocz- ne. *Kultura* (rozmawiał J. Czuliński). *Żołnierz Wolności*, 307, 4.

¹⁷ W prezentowanym artykule autor wykorzystał fragmenty własnego tekstu (Rusek, 2009).

- Szyłak, J. (2006). Komiks. W: T. Żabski (red.), *Słownik literatury popularnej* (wyd. 2 popr. i uzup., s. 262–266). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Toeplitz, K.T. (1963). Lengren i Flisak. *Polska*, 11, 42–45.

Adam Rusek

From Crazy Gregor to Chninkel. The short history of polish comic books from the beginning to 1989

Abstract

The article presents a history of autonomous polish comic books published before 1989. It began in 1920 with the volume *Ogniem i mieczem, czyli przygody szalonego Grzesia* (*With Fire and Sword. The Adventures of Crazy Gregor*) written by Stanisław Wasylewski and illustrated by Kamil Mackiewicz. Most comics created during the Second Polish Republic took the form of illustrations accompanied by rhymed commentaries. Many of these were anthologies of strips that first appeared in the press, but wholly original titles were also created – the most popular of these was *Koziołek Matolek* (*Matolek the Billy-Goat*) written by Kornel Makuszyński, illustrated by Marian Walentynowicz. After World War II the socialist government opposed comic books, viewing them as a product of imperialist politics. All the while mass culture was forced to serve the communists' ideology. The situation changed for the better in 1956, but it wasn't until over a dozen years later that longer series of comic books started to appear on the market. The most popular were *Kapitan Żbik* (*Captain Żbik*), *Podziemny front* (*Underground Front*), *Kapitan Kloss* (*Captain Kloss*) and *Janosik*. Although more and more comic book titles (both domestic and foreign) were being published in Poland every year, the sum total of these was never very high. However, some editions reached as many as an impressive amount of 400.000 copies.

Key words: Polish comic books, popular culture, polish publishers

DZIEJE RYNKU KSIĄŻKI W CZECHACH W ŚWIEŁIE NAJNOWSZEJ PUBLIKACJI ZDENKA ŠIMEČKA I JIŘÍHO TRÁVNÍČKA²

Czeska nauka o książce systematycznie wzbogaca się o ambitne syn-tezy. Wciąż robią wrażenie – wydana na progu nowej epoki – *Česká kniha v proměnách staletí* (Bohatcová i in., 1990) i dwie edycje *Encyklopedii książki* Petra Voita (2008; 2006), intrygują kolejne analizy czytelnictwa (Trávníček, 2008; 2011; 2014; Prázová, Homolová, Landová, Richter, 2014). Powodem uzasadnionej zazdrości ze strony badaczy z innych państw mogą być także: opracowanie historii czechosłowackich wydawnictw literackich w latach 1949–1989 (Příbáň i in., 2014) oraz monumentalne (1661 stron) dzieje cenzury (Wögerbauer, Piša, Šámal, Janáček, 2015).

Autorami pracy, której tytuł w języku polskim brzmiałby „Kupowanie książek... Dzieje rynku książki na ziemiach czeskich”, są Zdeněk Šimeček i Jiří Trávníček – przedstawiciele dwóch różnych pokoleń i odmiennych specjalności naukowych. Pierwszy (ur. 1929) jest archiwistą, historykiem oraz bibliografem, autorem licznych prac z zakresu historii prasy, książki i dyplomatyki³; drugi zaś (ur. 1960) – filologiem, bohemistą⁴, od kilku lat specjalizującym się w badaniach czytelnictwa⁵.

¹ Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie.

² Niniejszy tekst poświęcony jest głównie książce – Zdeněk Šimeček, Jiří Trávníček, *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*, Praha: Akademia 2014, ISBN 978-80-200-2404-6, aczkolwiek odwołuje się także do kilku innych tytułów wydanych ostatnio w Czechach.

³ M.in.: Z. Šimeček, *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích (do devadesátých let 18. století)*, Brno 2011; M. Kudělka, Z. Šimeček, R. Večerka, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*, Praha 1995; Z. Šimeček, *Knížní obchod v Brně od sklonku 15. do konce 18. století*, Brno 2011; Z. Šimeček übersetzt von A. Hetze, *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*, Wiesbaden 2002; J. Kubiček, Z. Šimeček, *Bibliografie města Brna*, t. 2 : *Brněnské noviny a časopisy od doby nejstarší až do roku 1975*, Brno 1976.

⁴ M.in. *Poezie poslední možnosti*, Praha 1996; *Příběh je mrtev? Schizmata a dilemata moderní prózy*, Brno 2003. Przy jego udziale powstała też antologia polskiej teorii literatury *Od poetyki k diskursu. Výbor z polské literární teorie 70.–90. let XX. století*, sestavil J. Trávníček; [přel. M. Havráňková, J. Trávníček a P. Vidlák], Brno 2002.

⁵ Jest autorem nie tylko trzech przywołanych wcześniej książek, ale realizuje też szeroko

Omawiana książka to znacznie rozszerzona wersja, ogłoszonej w 2002 r. w języku niemieckim, pracy Šimečka: rozdziały dotyczące okresu do 1918 r. napisał on sam, lat 1918–1989 – obaj autorzy, a czasów współczesnych – Trávníček. Publikacja zawiera wiele tabel i kilkadziesiąt ilustracji, zaopatrzone ją także w obszerną bibliografię, słowniczek pojęć i indeks osobowy.

Autorzy zaznaczyli na początku, że postrzegają opisywane zjawiska w szerokim kontekście, szkoda jednak, że nie zdefiniowali precyzyjnie, co rozumieją pod pojęciem rynku książki. Charakteryzując społeczny obieg książki w kolejnych epokach i szukając odpowiedzi na pytania: „co się czytało i kupowało, w jakim wymiarze i w jakich warstwach, jakimi kanałami odbywała się dystrybucja książki” (s. 12)⁶, analizowali dzieje kultury i oświaty, literatury, cenzury i bibliotek, stąd też ich monografia jest niezwykle bogata faktograficznie. Jeśli chodzi o terytorialny zakres pracy, to – ze względów historycznych – wykracza ona znacznie poza granice obecnej Republiki Czeskiej. Ziemie czeskie składają się z Czech, Moraw i części Śląska; przez kilka wieków wchodziły w skład monarchii habsburskiej, bez mała zaś przez 70 lat (1918–1939 i 1945–1992) Czesi współtworzyli jedno państwo ze Słowakami – Czechosłowację – z którymi zresztą zarówno przedtem, jak i potem utrzymywali i utrzymują bardzo bliskie kontakty. Swoista

zakrojony projekt badawczy i zbiera życiorysy czytelnicze Czechów. Ogłosił do tej pory tom pt. *Knihy a jejich lidé. Čtenářské životopisy*, Brno 2013.

⁶ Numery stron w nawiasach odsyłają do omawianej książki Šimečka i Trávníčka.

jest również periodyzacja kultury czeskiej. Jej początki sięgają IX w., a za przełomową epokę – mimo rozmaitych prób rewizji – uznaje się Czeskie Odrodzenie Narodowe (1781–1848), obejmujące oświecenie, sentymentalizm i romantyzm⁷. W ciągu wieków zmieniał się też w sposób istotny terytorialny i społeczny zasięg języka czeskiego, jak również pełnione przezeń funkcje (Lubaś, 2009, s. 467–470).

Powstanie i rozwój piśmiennictwa oraz książki na ziemiach czeskich (najpierw w językach staro-cerkiewno-słowiańskim i łacińskim, później także w czeskim) wiąza się w oczywisty sposób z dziejami administracji państwa czeskiego oraz Kościoła. Powstające instytucje zakładały i pomnażały swe księgozbiory, a dzięki rozbudowie szkolnictwa znajomość pisanie i czytania wykroczyła z czasem poza duchowieństwo i szlachtę, obejmując także mieszczaństwo. Rosnący popyt wpływał zarówno na rozwój miejscowej produkcji rękopisów (głównie liturgicznych) oraz ich iluminacji i opraw, jak też importu publikacji z Włoch, Francji oraz krajów niemieckich. Stopniowo zmieniała się struktura oferty. Na skutek rewolucji husyckiej na początku XV w. kryzys dotknął miejscowy rynek piśmiennictwa katolickiego: wiele ksiąg liturgicznych przestało być potrzebne, wiele padło łupem Taborytów, którzy księgi te niszczyli lub sprzedawali, głównie odbiorcom indywidualnym. Na skutek przewagi podaży nad popytem ceny tych publikacji jednak spadały, „nadwyżki” sprzedawano więc zagranicę. W epoce odrodzenia i reformacji dogodne warunki do rozwoju znalazło za to piśmiennictwo świeckie.

Pojawienie się książki drukowanej nie oznaczało bynajmniej końca kodeksów rękopiśmiennych. Tej formy utrwalania tekstu używano zresztą z różnych względów (s. 32) – estetycznych (kaligrafia), religijnych, użytecznych (przepisywanie tekstów naukowych, poradników, podręczników, notatki), a także politycznych (by uniknąć cenzury) – jeszcze w XIX w. Pojawienie się książki drukowanej wytworzyło jednak zupełnie nową sytuację: na ziemiach czeskich (podobnie jak i w Polsce) pojawili się ze swoją produkcją drukarze niemieccy, m.in. Petr Drach ze Spiry, który miał swoje składy w Pradze, Moście, Kutnej Horze, Jihlawie, Brnie i w Ołomuńcu. Kolebką drukarstwa czeskiego było jednak Pilzno (stamtąd pochodzi pierwszy czeski druk z 1476 r.). O ile jednak drukarnie w Czechach zaspokajały głównie popyt wewnętrzny (druki pilzneńskie, praskie i kutnohorskie zachowały się przede wszystkim w zbiorach czeskich), o tyle nieco później – oficyny morawskie produkowały także na rynek zewnętrzny (ich dorobek znajdziemy m.in. w bibliotekach austriackich, węgierskich i polskich; s. 42–43). Skomplikowana sytuacja polityczna i religijna, mały zasięg alfa-

⁷ Wciąż aktualne pozostaje popularne opracowanie Mariana Szyjkowskiego (1948), najnowszym zaś polskim ujęciem problemu jest fragment monografii Zofii Tarajło-Lipowskiej (2010, s. 89–132). Z licznych czeskich prac na ten temat trzeba zwrócić uwagę na książkę Vladimira Macury (1983), wznowioną ostatnio jako pierwszy tom wyboru pism uczonego i pisarza (2015).

betyzacji oraz niewielka siła nabywcza społeczeństwa powodowały jednak, że znaczne części nakładów przez lata nie znajdowały nabywców (po zmarłym drukarzu ołomunieckim pozostało np. 540 egzemplarzy *Zrcadla slavného Markrabí moravského* Bartosza Paprockiego z 1593 r.; s. 50).

Mimo przeszkód, w XV i XVI stuleciu kultura i literatura czeska systematycznie się rozwijały, formował się również czeski czytelnik. Z myślą o nim nie tylko tworzone i publikowano dzieła oryginalne, ale także tłumaczenia, np. Jiří Melantrich z Awentynu i jego zięć Daniel Adam z Veleslavína przełożyli i wydali całość Biblii (*Bible Česká*, 1549) oraz dzieła wielkich humanistów (m.in. Erazma z Rotterdamu). Wciąż jednak ważną rolę odgrywały druki łacińskie, a zwłaszcza niemieckie⁸, tym bardziej, że były one przedmiotem obrotu międzynarodowego, ich produkcja była zatem opłacalna. Firmy praskie od początku, a więc od drugiej połowy XVI w., brały aktywny udział w targach księgarskich we Frankfurcie nad Menem, a później w Lipsku (Leipziger Frühlingsmesse i Michaelismesse)⁹. Ofertę swą – zdominowaną przez wydawnictwa religijne i dydaktyczne (tabela na s. 54) – adresowały one z oczywistych względów do elit społecznych i kulturalnych.

Choć sytuacja narodowościowa i przede wszystkim religijna sprawiała, że „społeczeństwo dzieliła szkoła i książka” (s. 65), choć obowiązywała cenzura, w XVI w. ukazało się w Czechach sześć tysięcy tytułów w łącznym nakładzie około miliona egzemplarzy. Poza tym kwitł przemysł i czarny rynek dzieł zakazanych, kacerskich, które często drukowano w innych krajach monarchii lub zagranicą (s. 61, 78). Książka drukowana stała się towarem. Ówczesny rynek wydawniczy był jednak rozdrobniony i silnie zróżnicowany zarówno pod względem gatunkowym, jak też regionalnie i wyznaniowo (s. 59). W Pradze i w innych miastach przeważały drukarnie i księgarnie niemieckie oraz także niemieckie zakłady introligatorskie, które zajmowały się również handlem książkami. Ponieważ jednak – jak już wspominałem – w ofercie przybywało druków czeskich, stąd rodzimi wydawcy-drukarze coraz większą wagę przywiązywali do rozwoju własnej sieci dystrybucji, w tym niestacjonarnej (handel jarmarczny, kolportaż). Dzięki temu oprócz klasztornych i szlacheckich rosły także – zróżnicowane tematycznie i językowo – księgozbiory mieszczańskie. Szacuje się, że posiadało je 25–32% spośród nich. Przybywało prywatnych kolekcji fachowych (prawniczych, medycznych), biblioteka – w połączeniu z obrazami i grafiką – stanowiła coraz częściej integralny element wnętrza domu mieszczańskiego (s. 67–69). Sprzyjało to upowszechnieniu się czytelnictwa, gdyż księgozbiór taki służył zazwyczaj także rodzinie i przyjaciołom (s. 70).

⁸ Najstarszy znany, pochodzący z 1567 r. spis książek dopuszczonych do sprzedaży przez biskupa ołomunieckiego obejmował 155 tytułów czeskich oraz 224 łacińskie i niemieckie, głównie pochodzące z drukarni praskich i brneńskich (s. 64).

⁹ Targi frankfurckie i lipskie odbywają się do dzisiaj. Szerzej w: (Weidhaas, Gossage, Wright, 2007).

Nacisk Niemców we wszystkich dziedzinach życia społecznego wywoływał coraz większy opór Czechów, którzy wystąpili zbrojnie w obronie swoich praw. Liga Katolicka zdławiła jednak czeskie powstanie, a po przegranej bitwie pod Białą Górą 8 XI 1620 r. przystąpiono do bezwzględnej germanizacji i katolicyzacji kraju. Znakomitą większość czeskich elit wymordowano lub zmuszono do emigracji, zastępując ich głównie Niemcami. Królestwo Czeskie straciło wszelką autonomię, stając się dziedziczną prowincją Habsburgów, osłabioną przez zniszczenia i straty wojenne. Zagrożone były istniejące zasoby książek, którymi skrupulatnie zajęła się cenzura, aczkolwiek „stare przedbialogórskie książki kacerskie były dobrze ukrywane, co świadczy o często emocjonalnym stosunku do książki odziedziczonej po przodkach i chętnie czytanej” (s. 79). Trwała też nielegalna dystrybucja nowych druków ewangelickich.

Zdecydowanie zmalała jednak liczba publikowanych książek czeskich, a przez następne dwa stulecia rugowano stopniowo czeszczyznę z obiegu wysokiego. Na początku XVIII w. pisano w niej jedynie dla nielicznych miłośników tego języka oraz dla ludu wiejskiego (mówiącego po czesku). Rynek książki i w konsekwencji organizacja dystrybucji były rozdzielone na „dwie sfery, niezależne od siebie, określone językiem i ceną, przy czym obie były względnie ustabilizowane” (s. 90). W okresie tym – poza modlitewnikami i drukami urzędowymi – rocznie ukazywało się zaledwie około dwudziestu dzieł w języku czeskim, potem było jeszcze gorzej, dopiero w latach 70. i 80. doszło do zauważalnego ożywienia w tym zakresie (s. 89).

Językiem literackim, oficjalnym był niemiecki i to on cieszył się prestiżem społecznym (s. 149). Rynek miejscowy zdominowali więc coraz liczniejsi wydawcy i księgarze niemieccy: był on terenem ekspansji oficyn z krajów niemieckich i Austrii, ale miał też pewne możliwości eksportowe. W XVIII w. poszerzał się zasięg książki, nakłady były coraz wyższe, pojawiło się zainteresowanie powieściami francuskimi oraz bogato ilustrowanymi edycjami niderlandzkimi. Rozpowszechnianie publikacji w języku niemieckim wspierała rozwinięta już w tym czasie informacja bibliograficzna i prasa oraz liczne i profesjonalne katalogi. Na ich korzyść działały również: bogactwo oferty, jej różnorodność tematyczna i formalna, jakość wykonania.

Zepchnięcie kultury czeskiej do niższych warstw społecznych – chłopów i drobnego mieszczaństwa – nie oznaczało jednak jej końca; przeciwnie, to także dzięki emancypacji tych grup, możliwej przede wszystkim dzięki lekturze i samokształceniu, nastąpił okres zwany Czeskim Odrodzeniem Narodowym. Dużą rolę w tym procesie odegrała literatura kramarska, eksploatująca zarówno motywy religijne, jak i świeckie, znana w Europie od XVI w.¹⁰, która na ziemiach czeskich rozwinęła się gwałtownie w połowie

¹⁰ Fenomen i bogactwo tego rodzaju piśmiennictwa opisał przed laty Julian Krzyżanowski (1926; 1934; 1962). Oprócz tego wiele dzieł wydano w serii Biblioteka Pisarzy Polskich PAU. Na gruncie czeskim ich odpowiednikiem są: opracowanie Jaroslava Kolára (1960) oraz kilka-

XVIII stulecia. Funkcjonowało tam wówczas około 200 drukarni produkujących tego rodzaju wydawnictwa, rozsianych po miastach i miasteczkach, przy czym nakłady jednego tytułu dochodziły do tysiąca egzemplarzy, co ówczesnie było liczbą znaczącą. Druki, często bez adresu wydawniczego lub opatrzone zmyśloną datą i miejscem wydania, wymykały się kontroli, ich dystrybucja odbywała się w dużej mierze za pośrednictwem kolporterów, na targach i jarmarkach.

Upowszechnienie się pisma oraz oświaty (zwłaszcza w okresie panowania cesarza Józefa II) objęło również – choć w ograniczonym środowiskowo i formalnie zakresie – obszar języka czeskiego. Znaczący wzrost liczby szkół powszechnych i uczniów pod koniec XVIII w. (66 tys. uczniów w 1780 r.), pociągał za sobą zapotrzebowanie na podręczniki. Także Kościół przez cały czas starał się dostarczyć wiernym literaturę w ich języku ojczystym. Powstawały pierwsze czytelnie i wypożyczalnie oraz organizacje promujące czytelnictwo, głównie masońskie (s. 99–101), rosły księgozbiory prywatne. W ten sposób systematycznie i intensywnie powiększało się grono czytelników, poszerzały się też ich zainteresowania, rosły kompetencje (s. 97). Oprócz wspomnianych już drobnych i rozproszonych manufaktur produkujących literaturę popularną (jarmarczną) pojawili się prawdziwi potentaci w tym zakresie – Václav Matěj Kramerius (1753–1808) i jego syn Václav Radomil Kramerius (1792–1861). Česká expedice Václava Matěja wydawała religijne i rozrywkowe książki dla ludu, jak również pierwsze czasopismo czeskie „Krameriusovy c.k. vlastenecké Noviny”¹¹. Szczególnie ważne było w tym tytule słowo „vlastenecké”, gdyż „Vlastenec to dosłownie »patriota«, ale chodzi tu o określony sposób manifestowania tego patriotyzmu, stosowny do tamtejszych warunków historycznych, z grubsza rzecz biorąc, polegający na preferowaniu »swojskości«” (Tarajło-Lipowska, 2010, s. 91). Kolejne słowo, które nabierze nowego i właściwego czeskiej historii i kulturze znaczenia, to „buditel” – budzieli, „czynny uczestnik narodotwórczego procesu”. Oba te terminy „nie są na gruncie polskim przetłumaczalne, gdyż nie nazywały u nas żadnych zjawisk” (Tarajło-Lipowska, 2010, s. 90).

U podstaw czeskiego odrodzenia narodowego legły nie tylko idee oświecenia niemieckiego (Johann Gottfried Herder), których pokłosem było m.in. wspomniane upowszechnienie oświaty i rozwój nauki, ale także prądy sentymentalne, preromantyczne, które pobudzały zainteresowanie

naście edycji pojedynczych tekstów, w większości przeróbek lub przekładów fabuł znanych z literatury europejskiej. Spośród oryginałów, jeden – *Frantova práva* – ukazał się w Polsce (*Frantowe prawa*, 1968).

¹¹ Václav Matěj jest uznawany za pierwszego, profesjonalnego redaktora i dziennikarza czeskiego (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 72–76). Krameriusowie zajmują bardzo ważne miejsce w dziejach kultury czeskiej, poświęcono im wiele prac, powstało też sporo różnego rodzaju reedycji i antologii ich wydawnictw, m.in.: V.R. Kramerius, *Knížky lidového čtení*, Praha 1988.

rodzimą historią i kulturą. Przywiązanie do własnego języka i poczucie odrębności narodów monarchii opierających się germanizacji, okazało się bardzo silne. Istotnym wydarzeniem był tzw. patent tolerancyjny z 1781 r. znoszący wyłączność katolicyzmu, choć czeski protestantyzm nigdy już nie osiągnął rozmiarów sprzed 1620 r. Ograniczono cenzurę kościelną, można więc było swobodnie wrócić do czeskiego piśmiennictwa i dawnej książki. Urzędników zobligowano do poznania mowy miejscowych obywateli, w 1793 r. utworzono katedrę języka i literatury czeskiej na uniwersytecie praskim. Zniesienie poddaństwa osobistego umożliwiło z kolei przepływ czeskiej ludności wiejskiej do w większości zgermanizowanych miast. To ona wraz z drobnomiasteczkową elitą – kupcami i rzemieślnikami – stanowiła załazek inteligencji czeskiej i trzon „budzicieli”, choć trzeba pamiętać, że znalazło się wśród nich także wielu niemieckich lub zgermanizowanych urzędników, nauczycieli i kapłanów zainteresowanych dziejami oraz kulturą ziemi, na której przyszło im żyć i pracować. Odrodzenie miało też swój wymiar towarzyski, przejawiający się w kulcie wszelkiej rodzimości czeskiej i słowiańskiej, wręcz w modzie na bycie Czechem.

Spośród wielu zasłużonych instytucji z tamtego okresu wymienić należy Macierz Czeską (zał. 1831), która m.in. przejęła pierwsze czeskie pismo naukowe „Časopis Českého museum”, wydała *Slovník česko-německý* Josefa Jungmanna (1834–1839) i *Slovanské starožitnosti* Pavla Josefa Šafárika (1837–1865). Zanim powstała i okrzepła sieć księgarska i biblioteczna, promocja i dystrybucja wydawnictw odbywała się często wysiłkiem społeczników. Duże znaczenie miały czeskie stowarzyszenia i kółka czytelnicze oraz wypożyczalnie. Stabilizacji i wzmocnieniu rynku pomagały przedpłaty i subskrypcje. Najstarszy spis przedpłat na czeską książkę pochodzi z 1797 r. i zawiera 285 nazwisk; znakomitą większość subskrybentów stanowili studenci, mieszczenie i księża (s. 166).

Dla budzicieli kluczowe znaczenie miała historia i kultura Słowian, w związku z czym obficie korzystali oni z dorobku Polaków i Rosjan. Nie ograniczali się jednak do importu ich publikacji, ale podejmowali też liczne przedsięwzięcia naukowe i wydawnicze z tego zakresu, czego przykładem może być chociażby *O słowiańskiej wzajemności* Jana Kollara. Warto też wspomnieć o ogólnosłowiańskiej karierze literackich mistyfikacji Vaclava Hanki¹².

Dynamiczna i wszechstronna działalność budzicieli oraz rosnąca dla nich przychylność społeczeństwa zaczęły przynosić efekty – poszerzała się rodzima oferta kulturalna i grono jej odbiorców (świadectwem tego były coraz większe nakłady, np. liczba prenumeratorów „Časopisu Českého museum” wynosiła w 1829 r. – 140, w 1844 r. – 1500, a w 1848 r. – 3000), rosła też rentowność przedsięwzięć w tym zakresie, a pisanie i wydawanie dzieł czeskich zaczęło

¹² Ogłosił on w latach 1819 i 1822 teksty rzekomo odnalezionych rękopisów staroczeskich, które okazały się literackimi mistyfikacjami. Odegrały one jednak ważną rolę w procesie odrodzenia, a spór wokół nich toczył się jeszcze w połowie XX w.

się po prostu opłacać (s. 139). Dokonano rekonstrukcji czeskiego języka literackiego, opracowano i wydano liczne słowniki oraz gramatyki, a także podstawowe kompendia. Wokół czasopism, wydawnictw, księgarni, kawiarni, najróżniejszych formalnych i nieformalnych stowarzyszeń oraz grup skupiały się grona entuzjastów, w ciągu kilkudziesięciu zaledwie lat ukształtowała się nowoczesna i prężna elita narodu. Oprócz wciąż dominującej literatury popularnej i dewocyjnej pojawiały się coraz częściej dzieła większej wagi – naukowe, na łamach prasy kwitła publicystyka, rodziła się krytyka literacka. W latach 40. – inaczej niż wcześniej – nie witano już z entuzjazmem każdej nowej książki czeskiej bez względu na jej treść i poziom.

Rok 1848 otwiera nowy etap dziejów czeskich, w tym literatury i książki, który trwał do momentu rozpadu monarchii i powstania niepodległej Czechosłowacji. Rozdział czwarty omawianej publikacji nieprzypadkowo zatytułowano więc „Snaha o emancipaci českého knižního trhu. Období 1848–1918” (Snaha – wysiłki, dążenie). Uświadomieni, zorganizowani i posiadający już własne elity Czesi wzięli udział w Wiośnie Ludów, wysunęli postulat utworzenia osobnej prowincji z Czech, Moraw i Śląska Cieszyńskiego. Choć zryw zbrojny został stłumiony i doszło do niekorzystnych zmian ustrojowych, to uwłaszczenie chłopów w monarchii austriackiej spowodowało w konsekwencji, że Czechy stały się wkrótce najbardziej uprzemysłowionym krajem monarchii.

Na korzyść dalszego rozwoju rynku książki czeskiej działały wciąż: wzrost świadomości narodowej, postępująca alfabetyzacja społeczeństwa i umacnianie się pozycji języka czeskiego. W 1857 r. udział „obywateli języka czeskiego” wynosił: w Czechach 61%, na Morawach 72%, a na Śląsku 20% (s. 189). Konsekwentnie pracowano nad uzupełnieniem i uporządkowaniem terminologii fachowej¹³. Rozwijała się prasa – wśród 37 periodyków wydawanych w 1848 r. w Pradze aż 20 było czeskich, chociaż wciąż tylko niektóre z nich mogły się równać pod względem liczby czytelników z niemieckimi (s. 176). Rosły nakłady podręczników: o ile w 1847 r. wydrukowano ich 196 000, o tyle w 1858 r. – 373 035 (s. 181). Upowszechniła się czcionka łacińska, chociaż w drukach kramarskich i modlitewnikach szwabacha utrzymywała się jeszcze do lat 80. XIX w. (s. 178). Rozwijał się przemysł poligraficzny, a rozbudowa kolei usprawniła i potaniła koszty transportu oraz przesyłek pocztowych, co znacznie ożywiło dystrybucję; działały księgarnie dworcowe. Stale przybywało bibliotek, wypożyczalni, czytelni i towarzystw czytelniczych, rosły też ich zbiory (s. 191). Czeski asortyment zajmował coraz więcej miejsca w księgarniach. Choć większość z nich wciąż pozostawała w rękach niemieckich, to ich właściciele, zaczęli

¹³ M.in. w 1853 r. wydano *Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy. Od komise k ustanovení vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy*, opracowany przez Pavla Josefa Šafaříka.

dbać o to, aby wśród personelu były osoby znające język czeski (s. 184). Jeśli w dobie Odrodzenia Narodowego podstawą egzystencji rynku książki czeskiej był nabywca indywidualny, to w następnej epoce strategicznym odbiorcą zostały właśnie instytucje (s. 221).

Oferta książek stawiała się coraz bardziej atrakcyjna zarówno dzięki twórczości rodzimej, jak i przekładom z literatury obcej (s. 213). Jeszcze przed 1848 r. zadebiutowała Božena Němcová, autorka niezwykle ważnego dla Czechów utworu – powieści pt. *Babunia* (*Babička*, 1855), wkrótce też pojawili się inni poeci i prozaicy, którzy weszli do kanonu, m.in. Jan Neruda, Karolina Světlá, a przede wszystkim Alois Jirásek, którego znaczenie dla Czechów porównać można do Józefa I. Kraszewskiego i Henryka Sienkiewicza razem wziętych. W latach 1860–1874 publikowano pierwszą czeską encyklopedię – *Riegrův slovník naučný* (redaktor František Ladislav Rieger, 14 tomów), a w okresie 1888–1909, jak dotychczas najobszerniejszą, 28-tomową – *Ottův slovník naučný* (Wydawnictwo Jana Otty).

Zdecydowaną przewagę na miejscowym rynku książka czeska osiągnęła w latach 90. XIX w. – jej udział w ofercie sięgnął wówczas 2/3. W ciągu 50 lat liczba firm księgarskich wzrosła ponad pięciokrotnie: ze 131 w 1857 r. do 717 w 1909 r. (s. 199). Podobny trend charakteryzował rynek prasowy: systematycznie zwiększały się nakłady periodyków czeskich oraz czeskich mutacji tytułów ogólnokrajowych. Rosła rola Czechów w korporacjach i szkolnictwie księgarskim, a nowo tworzone organizacje branżowe przybierały charakter narodowy (s. 194–195).

W ofercie dominowała literatura piękna: na jedną książkę naukową przypadały cztery „zábavné” (s. 212). Oprócz wspomnianej wcześniej książki kramarskiej, pojawiła się literatura brukowa (braková literatura, literární brak, dosł. wybrakowana, tandetna) w tanich wydaniach zeszytowych, w tym „krvavý román” (krwawa powieść). Rozwijał się marketing i nowe formy sprzedaży książek: rosła liczba reklam i katalogów (s. 216), popularne były rabaty, upusty i zniżki dla stałych klientów. Szeroka i ogólnodostępna oferta czeskiej książki i prasy przyciągała uboższych odbiorców, w tym wiejskich (s. 210–211). Emigracja zarobkowa, głównie do USA, otwierała przed wydawcami czeskimi możliwości eksportu. Trwający kilkadziesiąt lat bój o czytelnika („boj o čtenáře”, s. 198) wygrali Czesi.

Ponieważ utworzona po I wojnie światowej niepodległa Czechosłowacja nie była państwem narodowym (współtworzyli je bowiem Czesi i Słowacy, a także liczna wciąż społeczność niemiecka oraz Polacy, Rusini i Żydzi), jej polityka kulturalna i oświatowa musiała, wciąż umacniając konsekwentnie zdobycze Odrodzenia Narodowego, uwzględniać także potrzeby „młodszych braci” (Słowaków) oraz mniejszości narodowych. Trzeba przy tym pamiętać, że w 1921 r. zasięg analfabetyzmu w Czechach, na Morawach i Śląsku wynosił 2,5–3,7%, na Słowacji – 15%, a na Rusi Podkarpackiej – ponad 50% (s. 241).

W pierwszych latach, mimo ogólnego niedostatku dobrej jakości papieru, znacznie wzrosła produkcja wydawnicza (zwłaszcza w zakresie wspomnień i druków okazjonalnych), co spowodowało rosnące zakupy klientów indywidualnych. Podobnie jak wcześniej, popyt na książkę czeską stymulowały też instytucje: uczelnie, szkoły, biblioteki publiczne¹⁴ (ok. 500 tys. egzemplarzy rocznie) i niepubliczne, związane z najrozmaitszymi stowarzyszeniami (w 1919 r. było ich na ziemiach czeskich 1133; s. 275). W warunkach wolnego rynku i demokracji funkcjonował nieźle segment literatury popularnej (w tym nawet pornograficznej)¹⁵. Starano się zatem świadomie kształtować zasoby bibliotek publicznych, wydając np. spisy tytułów zalecanych (s. 274).

Znaczne spowolnienie rozwoju czechosłowackiego rynku książki nastąpiło w okresie wielkiego kryzysu, zwłaszcza w latach 1932 i 1933, co odczuły przede wszystkim firmy prywatne. Obniżano nakłady, rezygnowano z wydawania niektórych, niskodochodowych tytułów, na skutek czego znacznie wzrósł udział inicjatyw autorskich (nakładów własnych): z 8% w 1929 r. do 14% w 1935 r. Ofiarą kryzysu padła między innymi jedna z zasłużonych oficyn – Aventinum Otakara Štoch-Mariena, założone w 1919 r., wydające m.in. dzieła Karela i Josefa Čapków (s. 259–262). Kryzys spowodował natężenie dyskusji na temat honorariów autorskich, prowizji księgarzy i zysków wydawców; coraz mocniej protestowano przeciw drożyznie (s. 263).

Kilka miesięcy okrojonej Czecho-Słowacji, wreszcie ponad sześć lat Protektoratu Czech i Moraw, czyli *de facto* okupacji niemieckiej, to dla czeskiej książki, literatury i nauki czas wyjątkowy, gdyż choć napotykały na wiele ograniczeń (Doležal, 1996) (cenzura¹⁶, prześladowania Żydów i lewicy, niedobory oraz reglamentacja papieru i usług poligraficznych¹⁷), miały „przezwyciężyć stan rezygnacji, która groziła po utracie suwerenności, tchnąć w społeczeństwo i wzmacniać świadomość narodową i wiarę w przyszłość” (s. 295). Niemcy tolerowali literaturę czeską, choć bacznie przyglądali się pracy instytucji i księgarni naukowych, w których dokonano dotkliwych czystek (s. 305–306). Naród podchwycił jednak hasło „Čtěte České knihy!”, które rzucili w 1939 r. wydawcy i księgarze czescy (Mikota, red., 1939,

¹⁴ 22 lipca 1919 r. z inicjatywy Tomasza Masaryka, w kilka miesięcy po proklamowaniu Republiki Czechosłowackiej, uchwalono Ustawę o bibliotekach publicznych (Zákono veřejných knihovných obecních), która nakładała na wszystkie gminy obowiązek zorganizowania i utrzymania biblioteki.

¹⁵ Czesi dysponują obszerną monografią i bibliografią powieści zeszytowej, zwanej tam „rodokapsem” (román do kapsy czyli powieść do kieszeni) (Janáček, Jareš, 2003).

¹⁶ Autorzy omawianej książki przytoczyli kilka zabawnych przykładów ingerencji cenzury (s. 304). M.in. w książce o mężu sławnej pisarki – Nemcovej w zdaniu go charakteryzującym „Josef Němec byl povahy kruté a despotické” (Józef Nemec był natury okrutnej i despotycznej), nazwisko „Nemec” zamieniono na „cizinec” (cudzoziemiec).

¹⁷ Intensywne naloty alianckie na miasta niemieckie doprowadziły do zniszczenia wielu drukarni, skutkiem tego Niemcy wykorzystywali dla swoich celów zakłady na terenie Protektoratu.

s. 10). Książka czeska stała się towarem poszukiwanym, kwitła spekulacja (s. 298). Szybko wyprzedano zapasy sprzed wojny, dzieła zabronione, które Niemcy przeznaczyli na przemiał, rozchodziły się na czarnym rynku, tam też można było nabyć deficytowy papier; nowe edycje nieraz antydątowno, a żydowskich autorów ukrywano pod pseudonimami (s. 307). Do 1943 r. rosły nakłady klasyki i wydawnictw naukowych. Kanoniczna *Babička* Nemcove osiągnęła w 1940 r. 70 000 nakładu, a *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě* Františka Palackiego – 18 000 (s. 297). W tym czasie wyszły też m.in. pomnikowe edycje: *Co daly naše země Evropě a lidstvu* (t. 1–2, red. Vilém Mathesius, Praha 1939–1940) i *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku* (t. 1–7, Praha 1936–1942)¹⁸. W 1940 r. wydano w Protektoracie 5559 tytułów, z czego 390 w języku okupanta, a w 1943 r. odpowiednio 4415 i 1228 (s. 297). Zanotowano wtedy także znaczny (269% i 240%) w porównaniu do 1938 r. wzrost liczby czytelników i wypożyczeń w bibliotekach publicznych (s. 305).

Zarówno pod względem etnicznym, politycznym, jak i ekonomicznym odtworzona po 1945 r. Czechosłowacja była już zupełnie innym państwem niż w latach 1918–1939. Rdzenne ziemie czeskie stały się obszarem w zasadzie jednolitym narodowościowo (93,8% Czechów w 1945 r.). Niemców praktycznie usunięto, a ich majątki skonfiskowano (tzw. Dekrety Benesza). Podobnie jak w Polsce i innych krajach, które znalazły się w strefie wpływów ZSRR, działała cenzura, stopniowo zlikwidowano niezależny ruch wydawniczy i prywatne księgarstwo (tutaj jednak łącznie z antykwariatami) oraz upaństwowiono poligrafię. Cały rynek książki podlegał od tej pory ścisłej kontroli (Fostová, 2013). Centralnie sterowana polityka kulturalna była silnie zideologizowana. W sposób szczególny promowano piśmiennictwo ZSRR i innych „bratnich krajów”, powstała nawet specjalna sieć księgarń „Sovětská kniha” (w tym największa na Placu Waława w Pradze), organizowano jej kiermasze itp. Dokonano czystek w bibliotekach, a sieć państwowych antykwariatów wylawiała z rynku zakazane publikacje z minionych epok (s. 344). Oprócz druków zabronionych z przyczyn politycznych, wycofywano z obiegu literaturę popularną¹⁹. Zresztą przez całą epokę była ona dobrem deficytowym, którym spekulowano (s. 344). Popularyzowano czytelnictwo, jednak „nowy czytelnik”, zgodnie z wzorami sowieckimi, miał sięgać przede wszystkim po literaturę propagandowo-polityczną i fachową. Beletrystyka – odpowiednio dobrana i preparowana – znajdowała się na dole listy proponowanych zestawów, które publikowano m.in. w czasopiśmie specjalistycznych, jak chociażby „Knižní novinky” czy „Nové knihy” (s. 333)²⁰. Twórczość autorów nieprawomyślnych,

¹⁸ *Dějiny lidstva* w zamyśle i formie edytorskiej przypominają naszą *Wielką historię powszechną* Trzaski, Everta i Michalskiego z lat 30. XX w.

¹⁹ Proces ten, zapoczątkowany już w okresie okupacji niemieckiej, opisał Pavel Janáček (2004).

²⁰ Procesy te w NRD, Czechach i Polsce ukazał i porównał John Connelly (2014) wskazując, że u naszych sąsiadów miały one bardziej totalitarny charakter.

a także emigrantów politycznych dotkliwie prześladowano aż do końca lat 80. Po 1968 r. i przekształceniu CSSR w federację, pojawiły się istotne różnice w polityce wydawniczej obydwu republik, pewne tytuły dostępne były dla czeskiego czytelnikach tylko w wydaniach słowackich (s. 341). Mimo wysiłków, działania na rzecz uformowania „nowego czytelnika” poniosły klęskę, a ogromne nakłady dzieł klasyków marksizmu-leninizmu oraz współczesnych przywódców i ideologów trafiły na makulaturę („neprodejné knihy”, s. 351, 357–361). Bardziej efektywne okazały się – znane już z przeszłości – starania zmierzające do umocnienia czeskiej tożsamości narodowej. W dużych nakładach publikowano klasykę, w tym chętnie czytane dzieła Jiráska (Jiráskovská akce). Powstawały kluby czytelnika, których członkowie systematycznie nabywali kolejne tomy serii wydawniczych (s. 352–353). Do młodzieży adresowano m.in. „kodovky” (knihy odvahy a dobrodružství – odwagi i przygody, s. 348)²¹. Swoisty rytuał stanowiły „kniží čvrtky”, we czwartki bowiem pojawiały się w księgarniach nowości, co przyciągało rzesze klientów ustawiających się w długich kolejkach (s. 361)²². Popularne i poszukiwane tytuły trafiały na czarny rynek, były też dobrym środkiem płatniczym, a nawet niekiedy łapówką przydatną przy staraniu się o usługi i inne dobra (s. 360).

Oprócz oficjalnego funkcjonowały w ówczesnej Czechosłowacji obiegi alternatywne uzupełniające ofertę rynku i omijające cenzurę (samizdat, šedá zóna), jednak ich zakres był w porównaniu z polskim drugim obiegiem – ze względu na znacznie większą represyjność systemu – niewielki (s. 367)²³. Autorzy prezentowanej publikacji wyraźnie przy tym rozróżniają działalność dysydencką od aktywności środowisk alternatywnych, niemieszczących się w oficjalnym nurcie kultury, jak również od tzw. szarej strefy, która starała się zaspokoić społeczne zapotrzebowanie na rozmaite rodzaje piśmiennictwa, wykorzystując także instytucje legalne, pozbawione jednak możliwości szerokiej dystrybucji. Największy rozgłos zyskała założona w 1969 r. Jazzová sekce, afiliowana przy Międzynarodowej Federacji Jazzowej, licząca z czasem ponad 10 tysięcy członków. Wśród licznych jej publikacji na temat muzyki, sztuki i filozofii znalazła się też powieść, niewydawanego przez państwowe oficyny, Bohumila Hrabala pt. *Obstůgiwałem angielskiego króla*, co wywołało niemałą awanturę (s. 370–372). Żywo rozwijał się ruch wydawniczy na emigracji (exil), gdzie znalazło się wielu wybitnych pisarzy czeskich, m.in. Milan Kundera i Josef Škvorecký. Najbardziej znaną oficyną było Sixty Eight Publishers, założone w 1971 r. w Toronto oraz Index w Kolnie nad Renem (s. 362–366).

²¹ Warto zwrócić uwagę na swoiste i bogate czeskie nazewnictwo w zakresie literatury popularnej, z którym można się zapoznać m.in. z wydanego niedawno *Czesko-polskiego słownika terminów literackich* (Baluch, Gierowski, 2016, s. 70 i in.).

²² Taką kolejkę możemy zobaczyć na okładce omawianej pracy.

²³ Dorobek dysydentów czeskich przyswojono polskiemu czytelnikowi w wielu przekładach, m.in. zebranych w antologii *Czeski underground* (Machovec, oprac., 2008).

Aksamitna rewolucja 1989 r. otworzyła nowy etap w dziejach Czechosłowacji, która zresztą po niespełna trzech latach podzieliła się na dwa państwa – Czechy i Słowację. Zaszły tam bardzo podobne procesy jak w Polsce (Klukowski, Tobera, 2013). Przestał praktycznie istnieć cały funkcjonujący do tej pory układ, obejmujący instytucje rynku książki, a także życia literackiego i naukowego. Zlikwidowano cenzurę, 31 lipca 1990 r. zakończył działalność Federální úřad pro tisk a informace (Urząd federalny ds. druku i informacji), a w miejsce skompromitowanego Svazu československých spisovatelů (Związek Pisarzy Czechosłowackich) powstał Obec spisovatelů (Stowarzyszenie Pisarzy). Upadały lub prywatyzowały się wydawnictwa i księgarnie, w 1992 r. nastąpił krach głównej hurtowni (Knižní velkoobchod).

Trávníček wyróżnia trzy etapy zmian: liberalizacji, transformacji i stabilizacji. Początkowy to w zasadzie pierwsze miesiące wolności, kiedy wszechwładne do tej pory ministerstwo kultury utraciło kontrolę nad sytuacją (s. 387), a rozwinęła się spontaniczna działalność wydawnicza i księgarska. Ukazywały się w dużych nakładach tytuły wcześniej niedostępne, choć kontynuowano równocześnie przedsięwzięcia rozpoczęte w minionej epoce, w tym nawet *Dzieła zebrane* Lenina. W przestrzeni publicznej – na ulicach, placach, dworcach i stacjach metra – pojawiły się stoiska z książkami, na których oferowano głównie nowości. Kolejnym etapem była transformacja. W latach 1990–1992 nastąpiła mała prywatyzacja: uległa przebudowie sieć dystrybucji, a inicjatywę przejęły firmy prywatne. Zwiastunem trwającego do dziś etapu stabilizacji było nasycenie rynku i znaczna redukcja nakładów. Równocześnie rozwinął się jednak nowy system wspierania przez państwo i samorząd publikacji ważnych z punktu widzenia interesów społecznych.

Zmiany cywilizacyjne spowodowały jednak, że pozycja książki w świadomości odbiorców uległa zmianie – musi ona obecnie konkurować z szybko rozwijającą się ofertą przemysłu czasu wolnego. Czwartkowe kolejki do księgarni należą do przeszłości, teraz to książka ustawia się w kolejce do czytelnika – poprzez wzmożoną reklamę, system zniżek i bonusów (s. 391). Z rynku znikają zasłużone oficyny, a zdobywają go wydawcy światowych bestsellerów, czemu towarzyszy rozproszenie zespołów doświadczonych redaktorów. Istotę zjawiska oddaje tytuł jednego z podrozdziałów – „Vítězové a poražení” (zwycięzcy i pokonani). Ci drudzy to z jednej strony dawni potentaci – Český spisovatel, Melantrich, a także Odeon, którego nazwę kupiła w 1999 r. Euro-media Group; z drugiej – „miláček českých intelektuálů” (ulubieniec czeskich intelektualistów) literackie Nakladatelství Torst (1990); założone przez ludzi zaangażowanych w przeszłości w samizdat Nakladatelství Votobia z Olomunca (1991), które specjalizowało się w książce literackiej, humanistycznej, podręcznikach i literaturze alternatywnej²⁴; odwołujące się do tradycji dzie-

²⁴ Skłonność do tego rodzaju piśmiennictwa doprowadziła do upadku firmy w 2003 r. Kłopoty przyniosło m.in. wydanie książki kucharskiej (kuchařka) pt. *Vaříme z konopím* (1995), przekład książki *Cooking with Cannabis. The Most Effective Methods of Preparing Food and*

więtnastowiecznej firmy Kristiána Hynka Nakladatelství Hynek (1994–2002), a także księgarze – np. niewielki Knihkupec Fišer w Pradze, również nawiązujący do dawnej firmy (1933), upaństwowionej w 1948 r., przez wiele lat słynący z szerokiej oferty i fachowej obsługi, dzisiaj już mniej znaczący. Z kolei zwycięzcy to m.in.: Kosmas (1999) – bardzo dzisiaj popularny sprzedawca stacjonarny i internetowy oraz Jan Kanzelsberger – właściciel największej obecnie sieci księgarskiej („Napoleonem českého knižního trhu”), wreszcie inicjatywa targowa – Podzimní knižní veletrh v Havlíčkově Brodě (Jesienne Targi Książki), które od 1991 r. po dziś dzień organizuje Markéta Smejkalová, pisarka i tłumaczka.

Wszystkie te zjawiska: krach niektórych starych, renomowanych wydawców i udane procesy przekształcenia innych, trafne oraz chybione inwestycje obcego kapitału, wreszcie narodziny, wzloty i upadki nowych inicjatyw, w tym również podejmowanych przez instytucje działające w podziemiu i na emigracji, znane są także z polskiej rzeczywistości. Specyficzne dla rynku czeskiego są natomiast liczne przedsięwzięcia nawiązujące do dawnych firm, których działalność została przerwana po 1948 r. W Czechach istnieje jednak wciąż silna i rozbudowana sieć księgarska. Wprawdzie – co jest tendencją światową – zmalała liczba księgarń stacjonarnych, jednakże jest wśród nich wiele nowych, także w stosunkowo małych miastach, niebędących ośrodkami naukowymi i kulturalnymi. Funkcjonują tam również liczne antykwariaty²⁵.

Oczywiście wyróżnione etapy zachodzą na siebie, a zwłaszcza ostatni ma też swoją dramaturgię. Określająca go „stabilizacja” odnosi się raczej do form i systemu niż do instytucji i ich funkcjonowania, tym bardziej, że wraz z przekształceniami politycznymi i ekonomicznymi zachodziły w tym okresie fundamentalne zmiany technologiczne, społeczne i kulturowe. Głównym ośrodkiem wydawniczym jest Praga (60%), drugim – stolica Moraw, Brno (14%), dużo mniejsze znaczenie mają Ostrawa, Olomuniec, Pilzno i Czeskie Budziejowice, głównie dzięki oficynom uczelnianym (Trávníček, 2013, s. 27). Dynamicznie wzrosła w tym czasie liczba wydawnictw, jednak znakomita ich większość nie odgrywa poważniejszej roli, gdyż o kształcie oferty w dużej mierze decyduje zaledwie garstka komercyjnych potentatów.

Drink with Marijuana, Hashish, and Hash... wydawnictwa Ronin Publishing z Berkeley. Za rasistowską uznano z kolei pracę Petra Bakaláře pt. *Tabu v sociálních vědách* (Tabu w naukach społecznych). Jak czytamy w dostępnym na stronach Czeskiego Radia zapisie dyskusji z 2 lutego 2003 r. (Vydání knihy „Tabu v sociálních vědách”), http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/publ_izurnal/_zprava/64872, książka „zwróciła na siebie uwagę i praskiej społeczności żydowskiej, a jej wydanie porównano do wydania *Mein Kampf* w Republice Czeskiej” (Přitáhla na sebe pozornost i pražské Židovské obce a její vydání je přirovnáváno k vydání *Mein Kampf* u České republiky).

²⁵ Dobrym przykładem może być tutaj chociażby, liczący 29 tys. mieszkańców, Kromieryž (Kroměříž), w którym w 2015 r. znalazłem cztery całkiem przyzwoite księgarnie i dwa antykwariaty.

tów²⁶, a rynek książki akademickiej pozostaje autonomiczny. Wiele oficyn, podobnie zresztą jak w Polsce, działa w sposób chałupniczy, w prywatnych domach, garażach, a nieliczni ich pracownicy pełnią po kilka ról – są redaktorami i dystrybutorami jednocześnie („Niekiedy wydawnictwem rządzi jakiś przedziwny menadżer, który robi wszystko, niczego nie rozumiejąc”; s. 419), co skutkuje brakiem należytej redakcji, korekty, opracowania graficznego itd. Egzystencję części tych instytucji podtrzymują granty i subwencje oraz „ukryci sponsorzy” (skrytí sponzory), czyli autorzy i tłumacze, którzy nie pobierają honorariów. Towarzyszą temu, znane i u nas, patologie. Finansowana z jakiegoś projektu książka („grantovka”) drukowana jest jedynie w celu jego rozliczenia i nie trafia praktycznie do dystrybucji (s. 416–417), przy czym „ustaliło się niepisane prawo, że na swojej uczelni publikuje ten, którym się nikt nie interesuje” (s. 422).

Liberalny rynek jest oczywiście zdolny „zaspokoić większość czytelników i wszystkie poszczególne segmenty i subkultury czytelnicze” (s. 400), choć towarzysząca temu obfitość, a w zasadzie powszechny nadmiar książek („překnížkovánost”; Trávníček, 2013; Czapliński, 2013) – w stosunku do schyłku minionej epoki liczba tytułów wzrosła bowiem czterokrotnie²⁷ – prowadzi do pewnej dezorientacji klientów księgarń, którzy w efekcie nie mogą się zdecydować na zakup. „Nowości jest tyle, że nie pozostaje [w regałach] miejsca na starsze książki, które już kilka tygodni po swym wydaniu przesuwają się do tylnego skrzydła księgarni lub nawet do magazynu” (s. 414), szybko też zostają przeceniane (s. 417). Zmienił się również udział poszczególnych rodzajów piśmiennictwa w ofercie – przeważa beletrystyka, głównie popularna (s. 401), dominują przekłady (zwłaszcza z angielskiego); współczesna rodzima twórczość jest mało bądź w ogóle nieopłacalna, tylko nieliczni autorzy żyją z pisania (s. 408). Jednakże czytelnictwo w Czechach utrzymuje się na bardzo wysokim poziomie (84% w 2013 r.) (Trávníček, 2013, s. 54), a w prawie wszystkich (98%) czeskich domach są książki. Przeciętna wielkość takiej domowej biblioteczki to 250 tomów (s. 410).

Ostatni podrozdział omawianej pracy nosi tytuł „Bilanse, rozrachunki, perspektywy” (Bilance, účty, perspektivy). Zdaniem autora „polistopadowy” (1989) rynek książki w Czechach jest liberalny, otwarty i elastyczny

²⁶ W latach 2008–2012 nakładem pięciu największych wydawnictw ukazało się 11,4% tytułów; w Polsce w latach 2009–2013 wskaźnik ów wyniósł 7,5%.

²⁷ Trávníček zwraca jednak uwagę, że w tym samym czasie oferta prasowa zwiększyła się ośmiokrotnie, radiowa – dwudziestokrotnie, telewizyjna zaś – sześćdziesięciokrotnie. Z drugiej strony głęboko przekształciła się struktura cen i siła nabywcza społeczeństwa. O ile w 1989 r. za średnią pensję można było kupić około 100 książek, o tyle 10 lat później już tylko nieco ponad 80. W moim przekonaniu są to jednak wskaźniki dość problematyczne, gdyż ceny książek należy postrzegać w szerokim kontekście rynku książki, także wtórnego. Podczas gdy zdecydowanie wzrosły ceny książek nowych (katalogowe, wydawnicze), potaniał znacznie popularny asortyment antykwaryczny, jak również – na co zwraca uwagę także Trávníček – poszerzyła się oferta przecenionej książki nowej.

(otwarty np. na „mniejsze” literatury), ale też nierówny i nie w pełni przejrzysty. Wprawdzie „w relacjach wydawca – dystrybutor – sprzedawca – czytelnik jedynym pryncypium nie może być tylko ekonomiczny liberalizm”, jednakże całkowite nieliczenie się z rynkiem i czytelnikiem jest także niebezpieczne, co widać w „autonomicznym (często i autystycznym) świecie grantów i dotacji” (s. 442–443). „Wygląda na to – konstatuje przewrotnie Trávniček – że niestabilność na czeskim rynku jest zjawiskiem stabilnym” (s. 443). Choć na tle innych krajów czeski rynek książki prezentuje się całkiem korzystnie, to jednak jest mały i niedokapitalizowany, niezdolny do realizacji długoterminowych strategii. Książka odegrała w trudnych dziejach narodu i państwa ogromną rolę. Dziś problemem jest „jak książkę chronić i rozpowszechniać w normalnych czasach”, na szczęście „daleko do tego, aby stała się zwykłym towarem handlowym, na równi z odzieżą, kosmetykami czy elektroniką” (s. 445).

Monografia Šimečeka i Trávnička jest dziełem obszernym i solidnie udokumentowanym, w którym dzieje rynku analizuje się w szerokim kontekście zjawisk politycznych, społecznych i kulturowych, takich jak: wielowiekowy konflikt czesko-niemiecki, rozgrywający się na płaszczyźnie narodowej i religijnej (husytyzm), którego finałem było odrodzenie narodowe i ukształtowanie nowoczesnego narodu czeskiego, skomplikowane relacje czesko-słowackie, wreszcie spuścizna komunistyczna i transformacja. Na uwagę zasługuje ilość miejsca, jaką autorzy poświęcili nie tylko na opisanie związków Słowaków z książką i kulturą czeską, ale także na ich działania ukierunkowane na budowanie kultury własnej²⁸. Obecnie we wzajemnych, wciąż niezwykle ożywionych relacjach w obszarze kultury dominują Czesi. Ich produkcja zajmuje ok. 30% miejsca na półkach słowackich księgarni, popularne są czeskie e-booki (Správa o slovenskom knižnom trhu 2014, 2015).

Równie skrupulatnie opisali Autorzy *Khihy kupovati...* aktywność wydawniczą i księgarską mniejszości zamieszkujących ziemie czeskie i czechosłowackie w ciągu stuleci, zgodnie zresztą z tradycją czeskiego piśmiennictwa naukowego²⁹. Działalność Żydów nie ograniczała się zresztą tylko do druków hebrajskich i w jidysz, uczestniczyli oni bowiem także w niemieckim i czeskim ruchu wydawniczym oraz w księgarstwie (zwłaszcza w handlu antykwarycznym). Polacy, Rusini, Węgrzy oraz Niemcy, którzy po 1918 r. utracili dotychczasową pozycję, poprzestawali raczej na publikacjach prasowych i literaturze użytkowej, głównie podręcznikach, pozostałe rodzaje piśmiennictwa importując z macierzy (s. 244–246).

²⁸ Problemy relacji czesko-słowackich w sposób przejrzysty i przystępny opisano w popularnej w Czechach książce Pavla Kosatíka (2014, s. 67–123).

²⁹ Warto zwrócić uwagę na kolejny tom monumentalnego wydawnictwa *Československá vlastivěda*, t. 7: *Pisemnictví*, red. A. Pražák, M. Novotný, Praha 1933, które obejmuje omówienie nie tylko piśmiennictwa czeskiego i słowackiego, ale także wszystkich mniejszości zamieszkujących ówczesną Czechosłowację.

Dominująca w pracy narracja chronologiczna przy jednoczesnym dążeniu do omówienia każdorazowo kompletu zagadnień, często w istocie swojej podobnych, zmusza do powtórzeń i nawiązań do poruszanych wcześniej wątków, co może też trochę dezorientować czytelnika. Są to jednak uwagi zupełnie marginalne, mamy przecież do czynienia z pracą w dużej mierze pionierską. Oprócz ogromu wiedzy i niezwykle nieraz celnych konkluzji pokazuje ona, jak atrakcyjnym badawczo, a jednocześnie złożonym i wielowątkowym zagadnieniem jest rynek książki.

Bibliografia

- Baluch J., Gierowski, P. (2016). *Czesko-polski słownik terminów literackich*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bednářik P., Jiráček J., Köpplová, B. (2011). *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha: Grada Publishing.
- Bohatcová M. i in. (1990). *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama.
- Connelly J. (2014). *Zniewolony uniwersytet. Sowietyzacja szkolnictwa wyższego w Niemczech wschodnich, Czechach i Polsce 1945–1956* (przeł. W. Rodkiewicz). Warszawa: Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk; Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Czapliński P. (2013). Literatura a nadmiar. *Kultura Współczesna*, 1, 118–130.
- Doležal J. (1996). *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv.
- Fostová E. (2013). *Knihy podle norem. Kulturní instituce v systému řízení kultury. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Frantowe prawa. *Oryginał staroczeski z 1518 r.* (1968). Spolszczył, skoment. i posł. opatrzył J. Magnuszewski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Janáček P. (2004). *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938–1951*. Brno: Host.
- Janáček P., Jareš, M. (2003). *Svět rodokapsu. Komentovaný soupis sešitových románových edic 30. a 40. let 20. století*. Praha: Karolinum.
- Klukowski B., Tobera, M. (2013). *W tym niezwykłym czasie. Początki transformacji polskiego rynku książki (1989–1995)*. Warszawa: Sedno Wydawnictwo Akademickie.
- Kolár J. (1960). *Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení*. Praha: Československá akademie věd.
- Kosatík P. (2014). *Czeskie sny* (tłum. E. Zimna). Wrocław: Książkowe Klimaty.
- Krzyżanowski J. (1934). *Romans polski wieku XVI*. Lublin, Warszawa: Skł. gł. Dom Książki Polskiej.
- Krzyżanowski J. (1962). *Romans polski wieku XVI* (wyd. 2). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Krzyżanowski J. (1926). *Romans pseudohistoryczny w Polsce wieku XVI*. Kraków, Warszawa: Skł. gł. Kasa im. J. Mianowskiego.
- Lubaś W. (2009). *Polityka językowa*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Machovec M. (oprac.). (2008). *Czeski underground. Wybór tekstów z lat 1969–1989*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Macura V. (2015). *Vybrané spisy* (t. 1: *Znamení z rodu a České sny*). Praha: Academia.
- Macura, V. (1983). *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. Praha: Československý spisovatel.
- Mikota V. (red.). (1939). *Kniha a národ 1879–1939*. Praha: Svaz českých knihkupců a nakladatelů.
- Prázová I., Homolová K., Landová H., Richter, V. (2014). *České děti jako čtenáři*. Brno: Host.
- Příbáň, M. i in. (2014). *Česká literární nakladatelství 1949–1989*. Praha: Academia.
- Šimeček Z., Trávníček J. (2014). *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Akademia.
- Správa o slovenskom knižnom trhu 2014* (2015). Bratislava: Združenie vydavateľov a knihkupcov Slovenskej republiky. Pobrane 15 grudnia 2015, z <http://www.zvks.sk/wp-content/uploads/2015/06/Knizny-trh-SR-2014.pdf>
- Szykowski M. (1948). *Czeskie odrodzenie w XIX wieku*. Łódź: Czytelnik.
- Tarajło-Lipowska Z. (2010). *Historia literatury czeskiej. Zarys*. Wrocław: Ossolineum.
- Trávníček J. (2008). *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize*. Brno: Host.
- Trávníček J. (2011). *Čtenáři a internauti. Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení (2010)*. Brno: Host.
- Trávníček J. (2014). *Překnížkováno. Co čteme a kupujeme (2013)*. Brno: Host.
- Voit P. (2006). *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanoňi premonstrátů na Strahově.
- Voit P. (2008). *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod* (t. 1–2). Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanoňi premonstrátů na Strahově.
- Weidhaas P., Gossage C., Wright, W.A. (2007). *A history of the Frankfurt Book Fair*. Toronto: Dundurn.
- Wögerbauer M., Piša P., Šámal P., Janáček, P. (2015). *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014* (t. 1–2). Praha: Academia.

Grzegorz Nieć

The history of the book market in Bohemia in the light of the most recent publication of Zdeněk Šimečka and Jiří Trávniček

Abstract

The history of Bohemian book culture constitutes an extremely peculiar and complex process. Dynamic and harmonious development of Bohemian language and literature during the Middle Ages and the Renaissance suddenly broke down in the subsequent periods. The defeat of the Bohemian Protestants at the Battle of White Mountain in 1620 after which re-Catholicisation and Germanisation took place was a turning point. As a result of this defeat Bohemian language and the Bohemian book were relegated to the margin of social life. However, at the turn of the 19th century a number of processes which are referred to as “the Czech National Revival” occurred. Owing to this revival during a few decades the disadvantageous trends were stopped and reversed, and Bohemian language regained its rightful dominant position in the country. Literature, theatre, education and libraries subsequently thrived, which exerted an influence upon the book market. At the same time the latter stimulated the development of readership. Its further development took place after independence was regained in 1918 and when Czechoslovakia was formed. After the country was crushed by the Germans during the occupation, the book and readership constituted an area of relative freedom of the Czech people who saw in those things a means to survive and to maintain their identity. This attitude also prevailed after 1945, despite ideologisation and bitter censorship practices. After the fall of communism, similarly as in the case of other countries of the region, an independent book market was reconstructed. Moreover, new problems which were theretofore unknown appeared. However, the book is still important for the Czech people. Readership and the book market resist disadvantageous tendencies to a much greater extent than it is the case of other countries.

Key words: Book market, Bookselling, History the book, Czechoslovakia, Czech Republic

Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej / pod red. Weroniki Kosteckiej i Macieja Skowery. – Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2016. – 360 s. : il. – ISBN 978-83-64203-68-8

Literatura dla dzieci i młodzieży, nazywana też literaturą czwartą lub osobną, w ostatnich latach doczekała się należytej nobilitacji, o czym świadczyć może jej rosnąca popularność (przejawiająca się chociażby ogromnym sukcesem kolejnych serii kierowanych do młodych odbiorców czy wyraźną tendencją do wychodzenia tekstów poza ramy książki poprzez liczne ekranizacje oraz inne formy konwergencji mediów) i idące w ślad za nią zainteresowanie badaczy. Utwory adresowane do czytelników niedorosłych są coraz chętniej analizowane w kontekstach kulturowej teorii literatury i nurtów z nią związanych, a doskonałym przykładem popierającym tę obserwację są książki publikowane przez Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich², w tym recenzowany zbiór.

Na publikację składa się 21 artykułów, których autorzy reprezentują różne pokolenia i szkoły badawcze. Są wśród nich zarówno badacze zasłużeni już dla badań nad literaturą dla dzieci i młodzieży, jak też przedstawiciele młodego środowiska. To także dzięki temu w tomie znalazły się interpretacje dotyczące z jednej strony tekstów uznanych za klasyczne, ale nieco już zapomnianych i pozornie nieaktualnych, a z drugiej – utworów przynależących do literatury najnowszej, dotąd rzadko omawianych i, ze względu na swój popularny charakter, często ocenianych sceptycznie. Stąd zresztą pośrednio wynika innowacyjność zaprezentowanych odczytań.

¹ Uniwersytet Śląski, Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej.

² W serii *Literatura dla dzieci i młodzieży. Studia* ukazały się dotychczas takie tytuły jak: *Baśń postmodernistyczna: przeobrażenia gatunku* W. Kosteckiej (Warszawa 2014), *Twórczość Doroty Terakowskiej. Spotkanie z Nieznanym* A. Wolanin (Warszawa 2015), *Mit Dziecka. Korczak – Nietzsche – Zaratusztra* M. Jaworek (Warszawa, 2016) czy *Czytanie menażerii. Zwierzęta w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej* (pod red. A. Mik, P. Pokory i M. Skowery, Warszawa 2016). W publikacjach tych literatura dla dzieci i młodzieży rozpatrywana jest m.in. w kontekstach intertekstualności, ekokrytyki i *animal studies*.

Zbiór otwiera artykuł Grzegorza Leszczyńskiego stanowiący teoretyczną refleksję nad problemem przestrzeni dzieciństwa, którą autor pojmuje nie jako przestrzeń konkretną i statyczną geograficznie, ale jako wyabstrahowaną sferę związaną z samą ideą dzieciństwa i dorastania. W tekście zatytułowanym „*Na początku był dom. Na początku była podłoga*”. *Literacka mapa miejsc nieistniejących* Leszczyński skupia się na tym, w jaki sposób autorzy prozy wspomnieniowej przedstawiają dom rodzinny i inne miejsca związane z procesem dorastania. Ważnymi kategoriami stają się w tym kontekście poczucie bezpieczeństwa i zagrożenia oraz związany z nimi moment graniczny, zmuszający bohaterów dziecięcych do opuszczenia beztroskiej przestrzeni i wkroczenia na niepewny grunt dorosłości. Badacz pokazuje to na przykładzie bohatera *Żołnierzy i żołnierzyków* Anny Kamińskiej, a także wierszy Krzysztofa Kamila Baczyńskiego i Tadeusza Gajcego, w których za punkt przełomowy uznaje apokalipsę związaną z wojną. W dalszej części artykułu Leszczyński przywołuje m.in. teksty Czesława Miłosza, Brunona Schulza oraz Antoine’a de Saint-Exupéry’ego, również stanowiące egzemplifikację tezy o niemożliwości powrotu do (krain) dzieciństwa, spowodowanej głównie przez mechanizmy pamięci uniemożliwiające ich trwale usytuowanie.

Na motywie powrotu do krainy zapamiętanej z dzieciństwa koncentruje się także Ryszard Waksmund (*Między Nibylandią a Bajdocją. O „Szwambranii” Lwa Kassila*). Za podmiot przyjmuje on jednak postać twórcy (pisarza). Omawia zatem wątki autobiograficzne w powieści Kassila, wskazując na ideologizujący i mitotwórczy charakter całej fabuły. Baśniową przestrzeń kraju wymyślonego przez małych chłopców Waksmund odczytuje jako symboliczne, przetłumaczone na język dziecięcy odbicie społeczno-politycznej sytuacji rzeczywistego państwa, swoisty azyl bezpieczeństwa, który pozwala bohaterom odnaleźć swoje miejsce w historii.

Nieco inne ujęcie problemu przestrzeni proponuje Małgorzata Wójcik-Dudek w tekście *Zamieszkać w Zagładzie. Geografia Holocaustu w literaturze dla dzieci i młodzieży*. Autorka wprowadza do dyskusji perspektywę historyczną i dylematy związane z modelowaniem pamięci młodszych odbiorców. W artykule omawia przykładowe utwory poruszające temat wojny oglądanej z perspektywy dziecka (m.in. fabularyzowana biografia Janusza Korczaka *Po drugiej stronie okna* Anny Czerwińskiej-Rydel, *Arka czasu* Marcina Szczygielskiego, *Bezsenna Jutka* Doroty Combrzyńskiej, *Wszystkie moje mamy* Renaty Piątkowskiej, *Kotka Brygidy* Joanny Rudniańskiej). Wójcik-Dudek przedstawia przestrzeń – głównie getta, dominującego jako miejsce akcji w tego typu literaturze – w odniesieniu do kategorii tożsamości i wykluczenia, wskazuje również na kompensująco-ocalającą funkcję wyobraźni jako jedyne miejsca ucieczki przed groźną rzeczywistością. Interesujące z dydaktycznego punktu widzenia jest także końcowe ujęcie fikcji literackiej osnutej wokół problematyki Zagłady jako przestrzeni międzypokoleniowego dialogu umożliwiającego podtrzymanie ciągłości pamięci.

Ujęcie historyczne z perspektywą twórcy łączy Elżbieta Zarych. Konfrontuje ona artystyczną wizję miejsca, którą stanowi – dołączona do prywatnej korespondencji – mapa dzielnicy Berlina odręcznie narysowana przez Ernsta T.A. Hoffmana, z rzeczywistym planem miasta. Autorka traktuje ową mapę jako rodzaj legendy, za pomocą której odczytywać można całą biografię Hoffmana i próbować odkryć mechanizmy rządzące ekspresją twórczą jednego z najważniejszych romantyków dla kultury współczesnej (zwłaszcza popularnej).

Przestrzeń realnie istniejącego miasta jest też przedmiotem kolejnych dwóch tekstów. Violetta Wróblewska oraz Anna Mik omawiają bowiem wizerunki konkretnych miejsc i przedstawiają wpływ tekstów literackich na ich funkcjonowanie w świadomości społecznej. Wróblewska analizuje obraz Torunia w polskiej literaturze dziecięcej, wykorzystując w tym celu utwory zarówno autorów znanych i cenionych (Wanda Chotomska, Jan Brzechwa, Małgorzata Musierowicz), jak też reprezentantki młodszego pokolenia (Iwony Chmielewskiej). Pisze przy tym o popularnych legendach miejskich i wynikających z nich stereotypach. Natomiast Mik koncentruje się na obrazach Londynu, podania zastępując opowieściami z elementami fantastyki (a więc m.in. cyklami książek o Mary Poppins, Harrym Potterze, Piotrusiu Panie i Jonathanie Strange'u). Tworzy w ten sposób wielopłaszczyznową mapę metropolii, na której miejsca realne i wyobrażone nakładają się na siebie, zgodnie współlistniejąc. Przy okazji autorka nawiązuje do zjawisk związanych z kulturą fanowską – poszukiwania przez czytelników rzeczywistych odpowiedników przestrzeni literackiej.

Jeszcze wyraźniej na problem wizualizacji „krain zmyślonych” wskazują autorki artykułów poświęconych ilustracjom w książkach dziecięcych i książkom obrazkowym. Anita Wincencjusz-Patyna rozważa obecność mapy w literaturze dla dzieci i młodzieży jako specyficznego elementu uzupełniającego tekst, mającą określoną estetykę, narzuconą przez ów tekst. Badaczka zwraca uwagę na wpływ fikcyjnej kartografii na odbiór utworu, w tym na złudzenie realności miejsca akcji i wrażenie jego większego uporządkowania. Katarzyna Jakubowska-Krawczyk analizuje z kolei związki pomiędzy słowem i obrazem w nieprzetłumaczonej na język polski książce Chrystyny Łukaszczyk, co z jednej strony umożliwia zapoznanie się z trendami wydawniczymi panującymi za wschodnią granicą, z drugiej zaś daje pogląd na ewolucję, jaką przechodzi coraz popularniejszy obecnie gatunek *picturebook*. Ten ostatni jest zresztą przedmiotem badań Hanny Dymel-Trzebiatowskiej, która poddaje analizie wybrane, skandynawskie książki obrazkowe. Refleksja historyczno-genologiczna przeplata się w jej tekście z propozycjami interpretacji wybranych publikacji (m.in. książek stworzonych przez małżeństwo ilustratora Nyhusa i jego żony Dahle czy serii Nordqvista). Przedstawione tezy poparte są nielicznymi, ale trafnie dobranymi reprodukcjami omawianych ilustracji.

W kręgu dziecięcej literatury skandynawskiej pozostają Beata Mytych-Forajter i Iwona Gralewicz-Wolny. Rzucają one nowe światło na bohaterów kanonicznych opowieści, komentując ich losy przez pryzmat zaobserwowanych relacji przestrzennych. Pierwsza ze wspomnianych autorek skupia się na cyklu książek o Pippi Pończoszance (*Rude słońce. „Przygody Pippi” Astrid Lindgren*), kładąc szczególny nacisk na sekwencje opisowe otwierające poszczególne części serii. Ich konfrontacja pozwala wyeksponować przemiany, jakim podlega przestrzeń pod wpływem działań głównej bohaterki. Mytych-Forajter w ciekawy sposób wykazuje również wewnętrzny dynamizm utworów Lindgren, budowany za pomocą odpowiednio skonstruowanej postaci dziewczynki, której silna osobowość sytuuje ją w centrum powieściowego uniwersum i pozwala dowolnie je odkształcać. Gralewicz-Wolny proponuje natomiast nowe odczytanie cyklu opowieści o Muminkach. W artykule *Włóczykij kosmograf. „Muminiki” Tove Jansson w świetle projektu geopoetyckiego Kennetha White’a* prezentuje interpretację postaci Włóczykija jako filozofa przestrzeni, dla którego wędrówka staje się celem samym w sobie oraz gwarantem wolności i niezależności. Dokonując analizy kolejnych miejsc pobytu Włóczykija, autorka zastanawia się nad problemem zakorzenienia i świadomości posiadania potencjalnego punktu powrotu.

Do koncepcji świata jako przestrzeni wymagającej poznania i oswojenia nawiązuje Ewelina Rąbkowska, pisząc o *Dziecięcych uciekinierach do „piątej strony świata” w prozie Adama Bahdaja dla dzieci i młodzieży*. Autorka rozpoczyna od pokazania, w jaki sposób na przestrzeni wieków zmieniał się moment rytualnego przekroczenia granicy dojrzałości, a następnie przedstawia proces dorastania jako odkrycie konieczności wyjścia poza przestrzeń domową, co na ogół równoznaczne jest z buntem przeciw kontroli dorosłych. W kolejnej części artykułu badaczka analizuje teksty Bahdaja właśnie pod kątem decyzji bohaterów o ucieczce ze znanych miejsc w celu odnalezienia nieistniejących (jak się ostatecznie okazuje) Arkadii. Pisząc o tym, co określa ogólnie jako dziecięcą podkulturę ucieczki, stwierdza, że jednym z niezbędnych elementów pozwalających określić własną tożsamość jest stale poszukiwana, zamknięta w sferze wyobraźniowej przestrzeń idealna.

Z innej perspektywy problem ucieczki rozpatruje Karolina Jędrych (*Uwięzione w „idealnych” światach. Bohaterki współczesnych powieści dystopijnych dla młodzieży i przestrzeń, w której żyją*). Wykorzystuje ona trzy utwory (*Niezgodną* Veroniki Roth, *Brzydkich* Scotta Westerfelda i *Deklarację* Gemmy Malley), cieszące się dużym zainteresowaniem młodych odbiorców, a jej interpretacja opiera się na zderzeniu kategorii otwarcia i zamknięcia, które odnoszą się nade wszystko do jednej z podstawowych dychotomii bezpieczeństwo – zagrożenie. Jak jednak wykazuje autorka, powiązanie przestrzeni nieograniczonej jedynie z wolnością nie jest wystarczające, także przestrzeń zamknięta nie musi oznaczać uwięzienia, lecz może być utożsamiona z dającym poczucie komfortu wyznaczeniem granic świata znanego i akceptowanego.

Kolejne artykuły dotyczą wspomnianej wcześniej relacji pomiędzy tekstem (w szczególności utworu fantastycznego) a stworzoną do niego mapą opisywanego miejsca. Anna Perzyńska analizuje jednak utwór pozbawiony autorskiej wersji graficznego przedstawienia przestrzeni i na przykładzie *Baśnioboru* Brandona Mulla pokazuje, w jaki sposób społeczność czytelników może zaangażować się w lekturę, która sama w sobie stanowi rodzaj wędrówki po tekście w poszukiwaniu drogi wyjścia (a więc interpretacji). Przemysław Kordos zaś, powołując się na przykłady z literatury nowogreckiej, zajmuje się utworami, które nadpisują na realnej mapie fizycznie istniejących w rzeczywistości pozaliterackiej miejsc łady dodatkowe, wyimaginowane.

Z kolei Grażyna Lasoń-Kochańska oraz Katarzyna Slany przedmiotem zainteresowania czynią utwory pisane nie w konwencji realistycznej lecz baśniowej. Pierwsza dokonuje analizy zbioru braci Grimm, druga – utworów Angeli Carter (*Oblubienicy Tygrysa i Towarzystwa wilków*), przy czym obie korzystają z narzędzi wypracowanych przez *gender studies*. Lasoń-Kochańska koncentruje się na próbie całościowego ujęcia figury kobiecej w opowieściach baśniowych, a dla Slany zasadniczym kontekstem pozostaje gest reinterpretacji.

Publikację kończą cztery artykuły stanowiące analizę konkretnych przypadków – Maciej Skowera poświęca swój tekst powieściom o krainie Oz (*Czar-noksiężnikowi ze Szmaragdowego Grodu* Lymana Franka Bauma oraz *Wicked. Życiu i czasem Złej Czarownicy z Zachodu* Gregory Maguire’a), Justyna Schollenberger – *Zwierzęcej topografii w „Podróżach Guliwera”* Jonathana Swifta, Dariusz Piechota – *Doktorowi Mucholąpskiemu* Erazma Majewskiego, a Weronika Kostecka – *Omedze* Marcina Szczygielskiego. W swych interpretacjach odwołują się oni do założeń charakterystycznych dla krytyki postkolonialnej, *animal studies*, ekokrytyki i badań nad mediami.

Na książkę *Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej* składa się bogaty i zróżnicowany zbiór interesujących tekstów. Wszechstronny ogląd jednego, wspólnego tematu sprzyja spójności publikacji, w której podejmowane wątki i motywy nie powielają się, ale wzajemnie uzupełniają i wzbogacają, z dobrym skutkiem wprowadzając nowe metodologie do badań nad „literaturą osobną”. Dobrym wyborem redaktorów było również otwarcie tomu tekstem Grzegorza Leszczyńskiego, który stanowi doskonale wprowadzenie do problematyki całej publikacji i w swojej warstwie teoretycznej tworzy punkt odniesienia dla kolejnych artykułów.

Kronika (1945–1949) Państwowego Instytutu Książki / wstęp, przypisy i oprac. Małgorzata Korczyńska-Derkacz ; Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. – Warszawa : Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2015. – 205 s. : il. – ISBN 978-83-64203-59-6

Pierwszą próbę opisanía działalności Państwowego Instytutu Książki (PIK) podjęła Małgorzata Korczyńska-Derkacz w monografii *Państwowy Instytut Książki (1946–1949) i jego rola w rozwoju bibliologii, bibliotekarstwa i kultury książki w Polsce* (Korczyńska-Derkacz, 2011). Jej cennym, dokumentacyjnym uzupełnieniem² jest publikacja *Kronika (1945–1949) Państwowego Instytutu Książki*, wydana na podstawie rękopisu, który autorka uznała za „jedno z najważniejszych i najcenniejszych źródeł wykorzystanych w pracy” (s. I).

Książkę otwiera *Wstęp* składający się z trzech wyraźnie wydzielonych części. Pierwsza z nich (*Państwowy Instytut Książki*) to zwięzła historia PIK. Pierwsze pomysły powołania na ziemiach polskiej instytucji prowadzącej badania z zakresu szeroko pojmowanego księgoznawstwa (niejako na wzór Institut International de Bibliographie, który powstał w 1895 r. w Brukseli z inicjatywy Paula Otleta i Henri La Fontaine’a) pojawiły się wprawdzie już na początku XX w., ale o dojrzałej dyskusji nad zadaniami planowanej instytucji można mówić dopiero w okresie II Rzeczypospolitej. Brali w niej udział m.in. Aleksander Birkenmajer, Stefan Demby, Jan Muszkowski, Stefan Vrtel-Wierczyński, a także Józef Grycz (Grycz, 1938), który zaproponował utworzenie ośrodka podejmującego zadania bibliograficzne, dokumentacyjne, informacyjne, normalizacyjne, naukowe i praktyczne. Ogólnie rzecz biorąc ścierały się wówczas trzy koncepcje. Według pierwszej z nich główną rolę miała pełnić Biblioteka Narodowa wraz z działającym przy niej Instytutem Bibliograficznym. Zwolennicy drugiego stanowiska popierali tworzenie odrębnych biur informacyjno-bibliograficznych, których zadaniem byłoby prowadzenie badań niezależnie od Biblioteki Narodowej, natomiast rzecznicy trzeciego skupiali się na problemach bibliotek publicznych i czytelnictwa, z uwzględnieniem działalności informacyjno-bibliograficznej i poradniczej.

¹ Miejska Biblioteka Publiczna w Rudzie Śląskiej.

² M. Korczyńska-Derkacz jest też autorką artykułu: *Państwowy Instytut Książki po 60 latach – stan badań, problemy, pytania*. „Przegląd Biblioteczny” 2007 nr 3, s. 341–353.

Prace nad powołaniem instytutu przerwał wybuch drugiej wojny światowej. Dopiero więc w 1946 r. Prezydium Krajowej Rady Narodowej wydało dekret o utworzeniu Państwowego Instytutu Książki, podlegającego Ministrowi Oświaty. Organizację tej placówki powierzono Adamowi Łysakowskiemu.

PIK działał w Łodzi w latach 1946–1949. Był pierwszą instytucją naukową, która swą działalnością obejmowała całość problematyki nauki o książce. Miała ona pełnić funkcję ogólnokrajowego ośrodka dokumentacji i badań, a także odpowiadać za planowanie i udzielanie porad w zakresie spraw książki i zagadnień pokrewnych. Zadaniom tym odpowiadała struktura organizacyjna, w której wyodrębniono cztery Wydziały: Dokumentacji, Prac Badawczych, Prac Stosowanych oraz Wydawnictw. Zespół był nieliczny. Tworzyli go: Janina Czerniatowicz, Pelagia Girwic, Janina Gruszecka, Ksenia Kostenicz, Helena Hleb-Koszańska, Zofia Makowiecka, Maria Michalecka, Wiesław Mincer, Krystyna Pieńkowska, Witold Nowodworski, Teresa Skibniewska (-Cieślakowska), Halina Spiszówna, Krystyna Suffczyńska (-Konarska) i Maria Wodzinowska (Dembowska).

Zamierzeń Łysakowskiego dotyczących utworzenia centralnej instytucji prowadzącej prace badawcze, stosowane i organizacyjne związane z książką nie udało się niestety w pełni zrealizować. Zaledwie po kilku latach działalności PIK zlikwidowano, a jego zadania rozdzielono pomiędzy trzy jednostki: Instytut Badań Literackich, Bibliotekę Narodową i Ministerstwo Oświaty (Naczelna Dyrekcję Bibliotek). Spośród nich jedynie Biblioteka Narodowa – dzięki Instytutowi Bibliograficznemu kierowanemu przez Łysakowskiego – wywiązywała się z ich realizacji.

Drugą część *Wstępu* autorka poświęciła charakterystyce publikowanego źródła. Aż do 2007 r. rękopis dokumentu znajdował się w posiadaniu Marii Dembowskiej. Obecnie oryginał przechowywany jest w Zakładzie Rękopisów Biblioteki Narodowej, a jego kopia – w Zakładzie Dokumentacji Księgoznawczej BN (s. XVIII).

„Kronika”, licząca 133 numerowane strony, obejmuje okres od wiosny 1945 r. do 3 października 1949 r. Początkowo wpisów dokonywał jedynie Łysakowski, a później coraz częściej także inne osoby, przede wszystkim Gruszecka i Hleb-Koszańska, sporadycznie zaś Makowiecka, Nowodworski, Mincer i Pieńkowska.

„Kronika”, mająca charakter sprawozdawczy, jest – w opinii Korczyńskiej-Derkacz – jednym z ważniejszych źródeł informacji nie tylko o PIK, ale także ludziach i polityce bibliotecnej w latach 1946–1949. Dowiadujemy się z niej m.in. o próbach zatwierdzenia statutu PIK (powstało osiem wersji dokumentu), a także o problemach ze znalezieniem właściwej siedziby dla Instytutu, który do końca mieścił się w budynku Uniwersytetu Łódzkiego. Liczne spostrzeżenia Łysakowskiego zapisane w „Kronice”, wzbogacone o odnalezione przez autorkę dokumenty i korespondencję, a także artykuły

publikowane ówczesnie w czasopismach fachowych, pozwalają wszechstronnie wyjaśnić działania ówczesnych władz.

Trzecia część *Wstępu to Uwagi edytorskie*, zawierające informacje ułatwiające właściwe odczytanie zapisów w „Kronice”. Do fragmentów tekstu autorka dołączyła krótkie objaśnienia w przypisach (obszerniejsze komentarze zawarła we wspomnianej monografii z 2011 r.).

Zasadniczą część publikacji stanowi „Kronika” PIK. Autorka zachowała stosowany w rękopisie układ zapisów na poszczególnych stronach, pozostawiła także podkreślenia dokonane przez autorów wpisów.

Pierwsze zapisy w „Kronice” pochodzą jeszcze z okresu przed powołaniem PIK. Dotyczą one okoliczności powstania Instytutu, m.in. publikacji, a także konferencji, spotkań i posiedzeń, w czasie których omawiano zadania PIK, jak również kolejnych wersji dekretu powołującego tę placówkę.

Zdecydowanie więcej zapisów pochodzi z roku 1946. Ukazują one proces tworzenia PIK – od zakwestionowania przyjętego już tekstu dekretu powołującego Instytut, poprzez spotkania z przedstawicielami Ministerstwa Oświaty w sprawie wprowadzania dalszych poprawek do dekretu, po różne koncepcje Instytutu (także Łysakowskiego) i jego pierwsze struktury organizacyjne. Nie zabrakło też informacji o problemach związanych z nominacją Łysakowskiego na stanowisko dyrektora PIK. Strona siedemnasta „Kroniki” zaczyna się od słów „Dnia 16 sierpnia 1946 rozpoczyna się nowy, trzeci etap organizacji Państwowego Instytutu Książki” (s. 33). W dalszej części dokumentu opisano szczegółowo trudności ze znalezieniem odpowiedniego lokalu w Łodzi.

Zapisy z roku 1947 także często dotyczą problemów lokalowych PIK. Liczne są również wzmianki o pracownikach – o przyznawaniu im dodatków do wynagrodzeń i o niedoborze lokali mieszkalnych. Wiele zapisów dotyczy kolejnych wersji statutu PIK i braku porozumienia z Ministerstwem Oświaty w sprawie jego budżetu. Dla poznania warunków pracy i działalności PIK ważne są notatki o układzie i katalogowaniu jego księgozbioru. Do spraw związanych z księgozbiorem – jego prowadzenia, normalizacji kart katalogowych i akcesyjnych – niejednokrotnie wracano też w roku następnym.

Zapisy z roku 1949 dotyczą m.in. kolejnych starań o zaakceptowanie przez Ministerstwo Oświaty statutu PIK. Zachowała się też notatka z 5 lipca o wizycie Naczelnego Dyrektora Bibliotek, który „oznajmił likwidację i rozparcelowania instytutu” (s. 154). W ostatnim wpisie w „Kronice”, datowanym na 4 października 1949 r., komunikowano o podjęciu przez Łysakowskiego pracy w Instytucie Bibliograficznym Biblioteki Narodowej.

Uzupełnieniem omawianej publikacji są indeksy – nazw instytucji i organizacji oraz nazwisk. Zamieszczono także Aneks, a w nim: strukturę organizacyjną Ministerstwa Oświaty z 1947 r., kilka wersji statutu PIK oraz *Katalog wydawnictw własnych i subsydiowanych 1947–1968* (z rokiem wydania – 1968), przygotowany przez pracowników PIK z okazji Prima Aprilis 1947 r.

Kronika (1945–1949) Państwowego Instytutu Książki jest niewątpliwie ważnym źródłem wiedzy na temat tej placówki. Publikacja ukazuje trud tworzenia instytucji, która chociaż realizowała zadania istotne dla rozwoju bibliotekarstwa polskiego, nie znalazła zrozumienia wśród pracowników Ministerstwa Oświaty i władz państwowych.

Bibliografia

Grycz J. (1938). O centrum dokumentacji bibliotekarstwa. *Przegląd Biblioteczny*, 12(1), 1–4.

Korczyńska-Derkacz M. (2011). *Państwowy Instytut Książki (1946–1949) i jego rola w rozwoju bibliologii, bibliotekarstwa i kultury książki w Polsce*. Wro-

claw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Korczyńska-Derkacz M. (2007). Państwowy Instytut Książki po 60 latach – stan badań, problemy, pytania. *Przegląd Biblioteczny*, 75(3), 341–353.

RECENZENCI WSPÓŁPRACUJĄCY Z REDAKCJĄ W 2016 ROKU

MARIOLA ANTCHAK – Uniwersytet Łódzki, Łódź

WIESŁAW BABIK – Uniwersytet Jagielloński, Kraków

AGATA CHABIOR – Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce

AGNIESZKA CHAMERA-NOWAK – Uniwersytet Warszawski, Warszawa

LIBUŠE FOBEROVÁ – Slezská univerzita v Opavě

DOROTA GRABOWSKA – Uniwersytet Warszawski, Warszawa

ANITA HAS-TOKARZ – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin

ELŻBIETA JAMRÓZ-STOLARSKA – Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

BARBARA KAMIŃSKA-CZUBAŁA – Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

OLHA KOLOSOVSKA – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів

WERONIKA KOSTECKA – Uniwersytet Warszawski, Warszawa

GRAŻYNA LEWANDOWICZ-NOSAL – Biblioteka Narodowa, Warszawa

JOLANTA ŁUGOWSKA – Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

DOROTA MICHUŁKA – Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

NIKOLA NIKODINOVSKI – Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

MONIKA OLCZAK-KARDAS – Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce

ZOFIA OŻÓG-WINIARSKA – Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce

KATARZYNA POTYRAŁA – Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

BARBARA PYTŁOS – Uniwersytet Śląski, Katowice (prof. em.)

IRENA SOCHA – Komisja Prasoznawcza Polskiej Akademii Nauk Oddział w Krakowie

BOGUMIŁA STANIÓW – Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

RYSZARD WAKSMUND – Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

ANITA WINCENCJUSZ-PATYNA – Akademia Sztuk Pięknych, Wrocław

BRONISŁAWA WOŹNICZKA-PARUZEL – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

KRYSTYNA ZABAWA – Uniwersytet Jagielloński, Kraków

MICHAŁ ZAJĄC – Uniwersytet Warszawski

ZBIGNIEW ŻMIGRODZKI – Uniwersytet Śląski, Katowice (prof. em.)

BIBLIOTEKA AWF w KATOWICACH
MATERIAŁY • ZBIORY • WYDARZENIA

OMÓWIENIA • 128

INFORMACJE • 134

NOWOŚCI W ZBIORACH • 141

WYDAWNICTWA AWF • 167

Na linii Drezno – Warszawa – Berlin – Paryż – Wiedeń – Londyn – Petersburg

***Dyplomaci sascy wobec Sejmu Wielkiego* / Henryk Kocój. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016. – 717 s. - ISBN 987-83-233-4052, ISBN 987-83-233- 9376-4 (e-book).**

Niestrudzony, imponujący kondycją twórczą senior historyków polskich, archiwista prof. dr hab. Henryk Kocój opracował i wydał nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego obszerną książkę *Dyplomaci sascy wobec Sejmu Wielkiego*. To niezwykle starannie opracowane dzieło wyróżnia się rozważą, dociekliwością i obiektywizmem pisarskim. Podobnie jak inne prace Autora (*Cztery lata nadziei. 200 rocznica Sejmu Wielkiego*, *Elektor saski Fryderyk August III, Zaborcy wobec Konstytucji 3 maja w relacjach posła saskiego Franciszka Essena*, *Od Sejmu Wielkiego do powstania listopadowego. Wybór materiałów, artykułów i recenzji*, *Berlin wobec Konstytucji 3 maja w świetle korespondencji Fryderyka Wilhelma II z posłem pruskim*, czy też *Austria wobec Konstytucji 3 maja*) oparte na źródłach pierwotnych i materiałach archiwalnych jest ono bez wątpienia niezwykle wartościowe.

Kocój konsekwentnie, z niebywałym uporem i rozmachem twórczym draży temat przyczyn niepowodzenia działań zmierzających do ratowania Rzeczypospolitej przed upadkiem, któremu nie zdołano zapobiec uchwalając mądre i wielce pożądane reformy ustrojowe, gdyż niestety nie zostały one wdrożone, czego konsekwencją były rozbiory i koniec polskiej państwowości.

Wielu historyków prezentowało pogląd, że przyczyną rozbioru Rzeczypospolitej była dominująca siła zaborców, co oczywiście miało znaczenie, lecz nie był to powód jedyny i najważniejszy. To Stanisław August Poniatowski, czytamy w jednej z depesz warszawskiego rezydenta Franciszka Essena, podporządkowuje losy Rzeczypospolitej Katarzynie II, z czym nawet się nie kryje. Essen, którego mocodawcą był Fryderyk August III należał do wytrwałych dyplomatów saskich. Zaprawiony w politycznych i dyplomatycznych grach ówczesnej Europy, nie oszczędzał Rzeczypospolitej, kreśląc na ogół czarne scenariusze, zwłaszcza że nienawidził Polaków, m.in. za brak wierności wobec dynastii saskiej. Nie może zatem dziwić, że minister

¹ Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach.

spraw zagranicznych Saksonii, Heinrich Gottlieb Stutterheim w depeszach do Essena wielokrotnie sygnalizował, jak ważne są stosunki sasko-rosyjskie, i nakazywał, by przekazywał on ambasadorowi rosyjskiemu, że Elektor jest zainteresowany budowaniem poprawnych relacji Saksonii z Rosją.

Sięgając do pracy znakomitego historyka Bronisława Dembińskiego *Polska na przełomie*, Kocój potwierdza, że Stanisław August już na początku Sejmu Wielkiego był postacią co najmniej kontrowersyjną, choć pozostaje to w sprzeczności z ocenami skądinąd wybitnych znawców tego okresu, jak Jerzy Michalski, Emanuel Rostworowski czy Andrzej Zahorski. Istotnie, Stanisław August nie potrafił zatroszczyć się o powagę i godność swego urzędu. Także pruski rezydent w Warszawie Ludwig Buchholtz dostrzegał, że był on wobec Rosji na tyle służalczy, że zarówno w sprawach ważnych, jak i zupełnie błahych radził się jak ma postąpić.

Zaaklimatyzowany i zręcznie poruszający się w warunkach polskich Essen formułował trafne oceny w licznych depeszach z obrad Sejmu Wielkiego. Również w innych kwestiach, np. tak ważnych jak reformowanie wojskowości, rezydent klęskę i wszelkie hańby narodowe łączył z postawą króla. Według niego Stanisław August nie grzeszył rozumem, ani też zmysłem państwowym, nie miał charakteru, był bezradny i chwiejny.

Autor recenzowanego dzieła z niebywałą zręcznością i znawstwem opisuje istotę stosunków króla pruskiego, Fryderyka Wilhelma II z wielkim rosyjskim księciem Konstantym. Analizując korespondencje Essena pokazuje, że w przededniu Sejmu Czteroletniego podejmuje on w niej co najmniej trzy ważne problemy: relacje i nastroje w kraju, stosunki rządu z innymi państwami oraz zasady polityczne, którymi kieruje się monarcha. Pruski rezydent akcentuje w swych depeszach (przytoczonych przez Kocój) uzależnienie się Rzeczypospolitej oraz samego króla od poleceń i zaleceń obcych mocarstw, a także niepoddający się opisowi polski bałagan, intrygi, brak elementarnych zasad etyki. Nie wyklucza przy tym kolejnego rozbioru. Autor celnie wskazuje na te fakty i wydarzenia, które świadczą o tym, że w ślad za prawem stanowionym nie podażyły czyny reformatorskie, a król wraz z otaczającym go dworem i dyspozycyjnymi politykami, nierzadko skłonny do przekupstwa i zdrady, nie zdołał zapewnić bezpieczeństwa, ładu oraz porządku polityczno-prawnego i administracyjnego w państwie. Przykładem jakości najbliższego otoczenia Stanisława Augusta może być Jacek Małachowski, członek Rady Nieustającej Komisji Edukacji Narodowej (1784–1788) pobierający z ambasady rosyjskiej 2000 dukatów rocznie, który jako kanclerz wielki koronny (1786–1793), członek konfederacji Sejmu Czteroletniego (1792), uważany był przez posła rosyjskiego Jakowa Bułhakowa za lojalnego i nadającego się do wykorzystania w procesie obalania Konstytucji 3 maja. Króla broniło wielu popleczników, uznając Stanisława Augusta za słabego charakterologicznie i politycznie monarchę, otaczającego się w niewątpliwie skomplikowanej sytuacji państwa ludźmi przekupnymi i podatnymi na zdradę.

Kocój dociekliwie wskazuje na te i inne okoliczności przybliżające czytelnikowi meandry polityki i dyplomacji okresu Sejmu Wielkiego, które dotychczas nie zostały wyczerpująco zbadane i opisane. Dzięki temu polska i europejska historiografia wzbogaciła się o dzieło znaczące. Wybitny historyk dziejów ojczystych, idąc drogą swych mistrzów: Bronisława Dembińskiego (1858–1939), Władysława Smoleńskiego (1851–1926) czy Waleriana Kalinki (1826–1886), w metodologicznie przejrzystej i komunikatywnej formie, a zarazem wiarygodnie i interesująco zachęca współczesnych badaczy, by problematyką Sejmu Wielkiego zajęli się jeszcze uważniej, tak, jak czyni to on sam, interpretując w pełnej zgodności z faktami dzieje naszej państwowości, zwłaszcza w tej ważnej dziedzinie, jaką była polityka i dyplomacja omawianego okresu, w tym także relacje Saksonia – Rzeczypospolita.

W obszernym wstępie recenzowanego dzieła (na stronach 25–74) Autor przywołuje zdanie utalentowanego historyka i „archiwozercy”, Władysława Konopczyńskiego, twórcy wybitnego dzieła o konfederacji barskiej, że aż 60 tomów korespondencji Essena znajdujących się w archiwum narodowym w Dreźnie nie zostało zbadanych. Sam Kocój przed wielu laty, w swej dysertacji habilitacyjnej z zakresu stosunków polsko-saskich w dobie Sejmu Wielkiego, jak samokrytycznie przyznaje, nie zdołał wyczerpać tego niezwykle złożonego zagadnienia. Zatem długo „dojrzewał” badając pierwotne materiały źródłowe, by pod koniec 2016 r. wydać recenzowane dzieło.

Kalinka w monumentalnej pracy o Sejmie Wielkim poświęcił Essenowi wiele uwagi, Kocój zaś słusznie uznał, że ten nieprzyjazny Polsce i Polakom dyplomata saski prowadził aktywną działalność dyplomatyczną na szkodę Rzeczypospolitej. Pisał o tym zresztą wcześniej, na podstawie drezdeńskich zasobów archiwalnych, Józef I. Kraszewski w rozprawie *Polska w czasie trzech rozbiorów 1772–1799*. Nie powinno zatem dziwić, że Kocój postanowił szczegółowo zbadać depesze Essena (obejmujące zresztą nie tylko okres Sejmu Wielkiego), a także inne ważne korespondencje z dyplomatycznej poczty tego okresu, takie jak depesze rezydenta do saskiego ministra spraw zagranicznych Johanna Adolfa Lossa w Dreźnie oraz depesze szefa saskiej dyplomacji do Essena, posła w Warszawie w 1790 r. Kocój przytacza ponadto (s. 387–563) wybrane fragmenty korespondencji dyplomatycznej Johanna Hilmar Adolfa Schonfelda, posła saskiego w Wiedniu z 1791 r., kierowanej do Lossa. Omawia też niektóre fragmenty wybranych depesz pisanych do niego w 1790 r. przez Fryderyka Augusta Zinzerdorfa, saskiego dyplomata akredytowanego w Berlinie. Przyznać trzeba, że także omówiona szczegółowo (s. 567–611) dyplomatyczna poczta z Warszawy do Drezna z 1791 r. i odwrotnie, zawiera treści, z którymi warto się zapoznać. Ważnym i zasługującym na uwagę źródłem są również depesze posła saskiego Georga Adolfa Wilhelma Helbiga z Petersburga (maj – lipiec 1791 r.) do Lossa oraz dwie odpowiedzi szefa saskiej dyplomacji (z czerwca i lipca tegoż roku) do Helbiga rezydującego w Petersburgu (s. 615–632).

Podobną wagę mają doniesienia Schonfelda z Wiednia do Lossa (1790 r.) i odwrotny przekaz z Drezna do Wiednia, a także depesze saskiego dyplomaty Zinzendorfa do Lossa z Berlina (marzec – kwiecień 1790 r.).

Z ogromu materiałów źródłowych wykorzystanych przez Kocóję warto przytoczyć chociażby te nieliczne, wybrane z depesz Essena, jak opis z 31 stycznia 1789 r. poddańczej strategii Stanisława Augusta wobec Katarzyny II. Rezydent wyraźnie obnaża i odziera z godności monarchę, ukazując jego naganny stosunek do własnego narodu. Nierozważne postępowanie polskiego króla godzi, w jego ocenie, w interesy Rzeczypospolitej. Essen wskazuje wręcz na uzależnienie polskiego monarchy od Katarzyny II, przypisując królowi wszelkie zło po zawartym na niekorzyść Rzeczypospolitej sprzysiężeniu w Kaniowie. Wykazuje przy tym uczestnictwo w spisku m.in. Potiomkina i Branickiego. Rezydent podkreśla ponadto brak rozważań w postępowaniu króla w czasie Sejmu. Według niego, zaszczepiając nieufność do Prus, Stanisław August stworzył niekorzystną atmosferę do podejmowania ważnych uchwał.

W depeszy z 14 marca 1789 r. Essen opisuje mechanizm podejmowania decyzji w sprawie obsady polskich placówek dyplomatycznych przy obcych dworach. Dzieje się to po oświadczeniach księcia Czartoryskiego w Berlinie, które były sprzeczne z oczekiwaniami Stanisława Augusta, liczącego na poparcie Prus. W tej depeszy Essen oświadcza, że Polacy zrzucając obce jarzmo, pod panowaniem Stanisława Augusta popadną ponownie w krępujące ich więzy. Dezaprobatą własnego narodu i uzależnienie od woli Katarzyny II może spowodować, że spotka władcę taki los jak w Anglii Karola I.

Z kolei w liście do Stutterheima z 14 marca 1789 r. Essen oskarża króla, a także Stackelberga i Branickiego, o sianie niezgody w poszczególnych departamentach, w tym także w komisjach ds. zagranicznych i skarbowej. Ale zdarza się też, że rezydent wypowiada pozytywne opinie o polskim sejmie. Przykładem może być jego zachwyt z powodu dobrowolnego płacenia składek przez szlachtę na rzecz dobra narodowego.

W raporcie z 27 marca 1789 r. (Kalinka podawał 28 marca) Essen przewiduje możliwość odzyskania przez Rzeczypospolitą należnego jej miejsca w senacie narodów, analizując wszelkie okoliczności za i przeciw takiemu biegowi spraw. Nie dostrzega jednak i nie rozumie istoty zbliżania się Berlina z Warszawą, argumentując, że przez wiele miesięcy sejm nie podjął żadnych uchwał, a możliwe przymierze polsko-pruskie określał jako dziwne i niedorzeczne.

Równie ostry atak na króla polskiego przypuścił Essen w depeszy do Lossa z 11 kwietnia 1789 r., zarzucając monarsze niewłaściwe postępowanie, a zarazem przywództwo stronnictwa rosyjskiego. Występując podczas sejmu obradującego w pełnym składzie, wyraził on bowiem pod adresem króla Prus niepochlebną opinię i groził narodowi buntem chłopów prawosławnych. Natomiast w depeszy z 5 grudnia 1789 r. rezydent przytoczył

różnorodne opinie na temat sukcesji tronu, zasłyszane wielokrotnie od Polaków. Dostrzegł, że wielu uznaje sukcesję za niezbędną dla powołania sprawnego rządu, ale są i tacy, którzy sukcesję uważają za niepożądaną, gdyż umożliwiłaby wprowadzenie monarchistycznych, a tym samym despotycznych zasad, które omamiony naród musiałby znosić.

Essen zwraca też uwagę na postawę wielkiego kanclerza koronnego, wspomnianego już Jacka Małachowskiego, brata marszałka konfederacji, który starał się budzić podejrzenia wobec intencji Berlina. Ponadto informuje Lossa (depesza z 30 października 1790 r.) o krytycznej sytuacji w Polsce twierdząc, że dyplomaci i czołowi politycy mają świadomość intrygi, i zapewniając, że jest gotów czynić wszelkie starania o interesy i pomyślność Elektora.

W jednej z depesz rezydent informuje też o tym, że znane są mu wypowiedzi, że Polskę czeka zguba, o ile Elektor odmówi przyjęcia polskiej korony. Oczywiście taka sytuacja, jeśli podjęto by ryzyko, mogłaby przysporzyć Elektorowi i Saksonii olbrzymich kłopotów. Przyszłość Rzeczypospolitej jawiła się dyplomacie jako tragiczna, na co wskazywał w depeszy z 20 listopada 1790 r., informując Lossa o tym, że niepodległość Rzeczypospolitej jest wyraźnie zagrożona, co wynika z jej izolacji. Według szefów dyplomacji państw obcych oczekiwanie, że Elektor przyjmie koronę polską jest nierealne.

Za ważną uznaje Autor depeszę Essena z 18 grudnia 1790 r., w której ten ocenia agencję rosyjską, wskazując na problem marszałka hrabiego Małachowskiego z jego bratem Jackiem, który jawnie zaprzedał się Rosji. Rozdając posłom rosyjskie środki płatnicze, realizuje on politykę Bułhakowa, wpływając jednocześnie na tych, którzy tworzą w sejmie lobby na rzecz stronnictwa rosyjskiego. Ponadto brat marszałka nie kryje sprzeciwu wobec dworów w Londynie i w Berlinie, a także wobec Stronnictwa Patriotycznego. Mając, jako szef deputacji spraw zagranicznych, wgląd do wszelkich depesz wchodzących i wychodzących z Warszawy, umożliwia Bułhakowowi dotarcie do największych tajemnic Rzeczypospolitej.

Z kolei w depeszy z 9 kwietnia 1791 r. Essen informuje o napływających do Polski informacjach o tym, że po stronie Rosji powstał projekt rozbioru. Zamiar jest opóźniany, wszak chodzi o warunki do utworzenia rządu narodowego, a także o to, by podczas zawierania przyszłego pokoju Rzeczypospolita nie uporała się z anarchią, co ułatwi zaborcom realizację ich niecných zamiarów. Autor omawianej pracy dostrzega pogląd rezydenta, że naród Polski znalazł się w krytycznej sytuacji, w której niemożliwe są przyjazne stosunki i poparcie ze strony żadnego z państw. Dostrzega ponadto wiele istotnych kwestii będących w zainteresowaniach Lossa, który pilnie śledził politykę mocarstw europejskich, analizując możliwości reagowania na ewentualną wojnę pomiędzy Rosją i Prusami.

Kocój zauważa, że Essen trafnie oceniał, że Stanisław August wraz ze stronnictwem rosyjskim orientowali się w tym, jakie plany zaborcze ma wobec Rzeczypospolitej król pruski, co było powodem rezygnacji Fryderyka

Wilhelma II z negocjacji i ograniczenia się jedynie do zawarcia traktatu defensywnego, podpisanego przez strony 29 marca 1790 r. Tymczasem w Wiedniu i w Petersburgu dyplomacja saska czyniła usilne starania na rzecz rozbicia sojuszu angielsko-pruskiego.

Choć w pracy brakuje indeksu nazwisk oraz zdarzają się nieliczne i mało znaczące błędy, wyróżnia się ona rzeczowością i olbrzymim nakładem włożonej pracy. Jest to, jak wspomniałem, dzieło imponujące, nad którym warto się uważnie pochylić i którego wkład w pomnożenie wiedzy jest oczywisty. Niewątpliwie wnosi ono nowe elementy do sprawiedliwej oceny polskich zmaganiań w dobie Sejmu Wielkiego.

ZESTAWIENIE PRAC DOKTORSKICH OBRONIONYCH W 2016 ROKU W AKADEMII WYCHOWANIA FIZYCZNEGO IM. JERZEGO KUKUCZKI W KATOWICACH

BECK M. : *Zastosowanie wskaźników kierunkowych wychwiał w ocenie stabilności postawy stojącej człowieka*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: prof. dr hab. Janusz Błaszczuk. Sygn. D – 245.

BIAŁY M. : *Związek pomiędzy funkcjonalną asymetrią miednicy a posturalną aktywnością mięśni powłok brzusznych*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Rafał Gnat prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 242.

CHOŁA Ł. : *Zmiany zachowań zdrowotnych oraz wartościowania zdrowia związane z pobytem żołnierzy Wojsk Specjalnych na misji w Afganistanie*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Zbigniew Nowak prof. nadzw. AWF Katowice, dr Paweł Franciszek Nowak. Sygn. D – 253.

CHUDY W. : *Uwarunkowania i możliwości realizacji aktywności ruchowej na obszarze klastra turystycznego „Beskidzka 5”*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Jolanta Staszewska prof. nadzw. Sygn. D – 246.

DĘBSKA M. : *Prozdrowotne zachowania członków stowarzyszeń rekreacyjnej aktywności fizycznej z terenu Zagłębia Dąbrowskiego w odniesieniu do samooceny jakości życia*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Władysław Mynarski prof. nadzw. AWF Katowice. Promotor pomocniczy: dr Agnieszka Nawrocka. Sygn. D – 248.

DOMASZEWSKI P. : *Ocena wybranych wskaźników biochemicznych we krwi mężczyzn uprawiających „Crossfit” w warunkach wspomagania suplementami roślinnymi*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Ewa Sadowska-Krępa prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 255.

DZIEWOŃSKA A. : *Aktywność mózgu podczas napięcia mięśni powłok brzusznych z krótkotrwałym wywołaniem dyskomfortu czuciowego oceniana funkcjonalnym rezonansem magnetycznym*. Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Rafał Gnat prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 236.

FILIPCZYK P. : *Skuteczność różnych metod stabilizacji kompleksu lędźwiowo-*

-miedniczego w terapii dysfunkcji bólowych lędźwiowego odcinka kręgosłupa. Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Edward Saulicz prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 234.

KLYSZCZ-MORCINIEC M. : *Mechanizm odbicia z miejsca w skokach akrobatycznych*. Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Henryk Król prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 238.

KOWALCZYK A. : *Determinanty wypalenia zawodowego nauczycieli wychowania fizycznego*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Krzysztof Sas-Nowosielski prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 249.

MUCHA M. : *Tolerancja wysiłku fizycznego dzieci i młodzieży z nieskorygowanymi operacyjnie oraz interwencyjnie, nieistotnymi hemodynamicznie ubytkami przegrody międzyprzedsionkowej lub międzykomorowej serca*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Zbigniew Nowak prof. nadzw. AWF. Sygn. D – 243

MUSTAFA K. : *Wpływ wybranych form masażu międzywysiłkowego na lokalną wytrzymałość siłową*. Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Bogdan Bacik prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 237.

NARLOCH D. : *Efektywność nordic walking w leczeniu pacjentów z nadciśnieniem tętniczym*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. n. med. Cezary Kucio prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 252.

NOWAK A. : *Wpływ hipoksji na tolerancję wysiłkową osób z chorobą wieńcową*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. med. Cezary Kucio prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 254.

PLEWNIA D. : *Przebieg mistrzostwa sportowego zawodników w rzutach lekkoatletycznych*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: prof. dr hab. Janusz Iskra. Sygn. D – 247.

POŚLUSZNY A. : *Wpływ hipoplazji zęba kręgu obrotowego u osób z zespołem Downa na ruchomość i ustawienie szyjnego odcinka kręgosłupa*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: prof. dr hab. Edward Saulicz. Sygn. D – 251.

SASS A. : *Aktywność fizyczna a budowa i postawa ciała kobiet o fizjologicznym przebiegu ciąży*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Anna Zwierzchowska prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 239.

SZKWARA M. : *Aktywność sportowa osób po urazie rdzenia kręgowego a satysfakcja życiowa i wybrane aspekty oceny zdrowia*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Anna Zwierzchowska prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 240.

SZÓSTAK W. : *Wypalenie zawodowe wśród trenerów sportu, rozmiary zjawiska i jego uwarunkowania*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Krzysztof Sas-Nowosielski prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 250.

SZRENIAWA B. : *Identyfikacja czynników różnicujących aktywność fizyczną studentów I roku studiów*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Anna Zwierzchowska prof. nadzw. AWF. Sygn. D – 244.

SZYDŁO K. : *Antycypacyjne dostosowanie posturalne a wymiennność dokładności i szybkości ruchów*. Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Grzegorz Juras prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 235

WILK R. : *Wpływ treningu przerywanej hipoksji (IHT) na wydolność anaerobową i wynik sportowy pływaków w normoksji*. Katowice : AWF, 2016. Promotor: dr hab. Miłosz Czuba prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 241.

**AKTUALNY WYKAZ CZASOPISM DOSTĘPNYCH
W BIBLIOTECĘ GŁÓWNEJ AWF
IM. JERZEGO KUKUCZKI W KATOWICACH**

Czasopisma zagraniczne

1. Acta Gymnica
2. Acta Universitatis Carolinae. Kinanthropologica
3. Aktiv Laufen
4. Archives of Physical Medicine and Rehabilitation
5. Exercise and Sport Sciences Reviews
6. Fussballtraining
7. International Journal of Sports Medicine
8. JOPERD - Journal of Physical Education, Recreation and Dance
9. Lab Times
10. Leichtathletiktraining
11. Manuelle Medizin
12. Marketing Science
13. Medicine & Science In Sports & Exercise
14. New Studies in Athletics
15. Olympisches Feuer
16. Physio Active
17. Physio Science
18. Pt Zeitschrift fur Physiotherapeuten
19. Research Quarterly for Exercise and Sport
20. Science
21. Swimming World Magazine
22. Telesna Kultura
23. Teoria i Praktyka Fizycznej Kultury
24. University Sports Magazine

Czasopisma polskie

- I. BIBLIOTEKOZNAWSTWO. INFORMACJA NAUKOWA. BIBLIOGRAFIA
 1. Bibliografia Bibliografii Polskich
 2. Bibliotekarz
 3. Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy
 4. Polska Bibliografia Bibliologiczna
 5. Przegląd Biblioteczny
 6. Rocznik Biblioteki Narodowej
- II. NAUKI EKONOMICZNE. ZARZĄDZANIE. SOCJOLOGIA. PRACA. STATYSTYKA
 1. Auxilium Sociale Novum
 2. Business In Brief
 3. Controlling i Rachunkowość Zarządcza
 4. Ekonomiczne Problemy Turystyki / US
 5. Ekonomista
 6. European Journal of Service Management
 7. Harvard Business Review Polska
 8. Health Problems of Civilization
 9. Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula
 10. Logistyka
 11. Marketing i Rynek
 12. Marketing w Praktyce
 13. MICE Poland
 14. Nowe Zarządzanie Kryzysowe w Praktyce (pozycja wymiennokartkowa)
 15. Organizacja i Kierowanie
 16. Personel i Zarządzanie

17. Problemy Jakości
18. Przegląd Organizacji
19. Przegląd Polsko-Polonijny
20. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej
21. Rocznik Statystyczny Województwa Śląskiego
22. Rozprawy Społeczne = Social Dissertations
23. Studia Periegetica. Zeszyty Naukowe WSB w Poznaniu
24. Turystyka (seria Informacje i Opracowania Statystyczne) (tylko dostęp elektroniczny)
25. Zeszyty Historyczne AWF we Wrocławiu
26. Zeszyty Naukowe MWSE w Tarnowie
27. Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula

III. NAUKA. EDUKACJA. PEDAGOGIKA. SZKOLNICTWO

1. Academia : magazyn PAN
2. Akademicki Przegląd Sportowy
3. Auxilium Sociale Novum
4. Biuletyn Akademii Obrony Narodowej
5. Chowanna
6. Deutsch Aktuell
7. Edukacja Ustawiczna Dorosłych
8. Edukacja Zdrowotna
9. English Matters
10. Eunomia : miesięcznik raciborskiej PWSZ
11. Forum Akademickie
12. Homines Hominibus. Zeszyty Naukowe WSPiA w Poznaniu
13. Nowa Szkoła
14. Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze
15. Rekord : pismo AWF w Katowicach
16. Rocznik Pedagogiczny
17. Rozprawy Społeczne = Social Dissertations
18. Studies in Sport Humanities / AWF Kraków
19. Szkoła Specjalna
20. Świat Nauki
21. Wiedza i Życie
22. Wychowanie Fizyczne w Szkole
23. Zeszyty Historyczne AWF we Wrocławiu

IV. WOJSKO. OBRONNOŚĆ

1. Bezpieczeństwo : teoria i praktyka
2. Biuletyn Akademii Obrony Narodowej
3. Kwartalnik Policyjny
4. Nowe Zarządzanie Kryzysowe w Praktyce (pozycja wymiennokartkowa)
5. Przegląd Obrony Cywilnej
6. Wiedza Obronna

V. NAUKI BIOLOGICZNE. EKOLOGIA. ANTROPOLOGIA. BIOCHEMIA

1. Anthropological Review
2. Antropomotoryka
3. Aura : ochrona środowiska
4. Biology of Sport
5. Human Movement

VI. MEDYCYNĄ. HIGIENA. REHABILITACJA

1. Acta Balneologica
2. Aktywność Ruchowa Ludzi w Różnym Wieku
3. Baltic Journal of Health and Physical Activity
4. Ból
5. Dieta & Trening
6. Edukacja Zdrowotna
7. Fizjoterapia
8. Fizjoterapia Polska
9. Food Forum
10. Health Problems of Civilization
11. Journal of Physical Education & Health. Social Perspective
12. Kardioprofil
13. Medicina Sportiva Practica
14. Medycyna Manualna
15. Medycyna Sportowa
16. Niepełnosprawność i Rehabilitacja
17. Ortopedia, Traumatologia i Rehabilitacja
18. Pediatria Polska
19. Polish Journal of Rehabilitation Research
20. Polski Merkuriusz Lekarski
21. Postępy Rehabilitacji
22. Praktyczna Fizjoterapia & Rehabilitacja
23. Rehabilitacja Medyczna
24. Rehabilitacja w Praktyce
25. Roczniki PZH

26. Sport Paraolimpijski
27. Sport Paraolimpijski (wcześniej Niepełnosprawnych)
28. Studia Medyczne = Medical Studies
29. Telemedycyna
30. Terapia : uzależnienia i współuzależnienia
31. Żyjmy Dłużej

VII. WYCHOWANIE FIZYCZNE. SPORT.
KULTURA FIZYCZNA.
KULTURYSTYKA

1. Akademicki Przegląd Sportowy
2. Aktywność Ruchowa Ludzi w Różnym Wieku
3. Antropomotoryka
4. Asystent Trenera
5. Baltic Journal of Health and Physical Activity
6. Biology of Sport
7. Biuletyn Sekcji Historii PTNKF
8. Body Life
9. Cross
10. Dieta & Trening
11. Góry : górski magazyn sportowy
12. Handball Polska
13. Human Movement
14. IDO Movement for Culture
15. Jezyk : biuletyn informacyjny Stowarzyszenia Olimpiady Specjalne Polska
16. Journal of Human Kinetics
17. Journal of Physical Education & Health. Social Perspective
18. Kronika / AWF Poznań
19. Kultura Fizyczna
20. Kulturystryka i Fitness
21. Magazyn Olimpijski
22. Magazyn Rowerowy
23. Magazyn Trenera
24. Medicina Sportiva Practica
25. Medycyna Sportowa
26. Men's Health
27. Olimpionik
28. Physical Culture and Sport. Studies and Research
29. Piłka Nożna : tygodnik
30. Polish Journal of Sport & Tourism / AWF Warszawa. ZWWF Biała Podlaska
31. Prace Naukowe AJD w Częstochowie.

- Kultura Fizyczna
32. Prawo Sportowe (pozycja wymiennokartkowa)
33. Przegląd Sportowy
34. Psychologia Sportu
35. Rocznik Naukowy / AWF Gdańsk
36. Roczniki Naukowe WSWFiT w Białymstoku
37. Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu
38. Runner's World
39. SKI: magazyn dla narciarzy
40. Sport
41. Sport dla Wszystkich
42. Sport Paraolimpijski
43. Sport Paraolimpijski (wcześniej Niepełnosprawnych)
44. Sport Wyczynowy
45. Studies in Sport Humanities / AWF Kraków
46. Trainer
47. Trends in Sport Sciences
48. Trener
49. Women's Health
50. Wychowanie Fizyczne i Sport
51. Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne
52. Wychowanie Fizyczne w Szkole
53. Zeszyty Metodyczno-Naukowe / AWF Katowice
54. Zeszyty Naukowe WSKFiT / Pruszków
55. Żagle
56. Żyjmy Dłużej

VIII. KRAJOZNAWSTWO. TURYSTYKA.
REKREACJA

1. Aura : ochrona środowiska
2. Cross
3. Ekonomiczne Problemy Turystyki / US
4. Folia Turistica
5. Góry : górski magazyn sportowy
6. Hotelarz
7. National Geographic Polska
8. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego
9. Physical Culture and Sport. Studies and Research
10. Płaj
11. Problemy Turystyki i Hotelarstwa
12. Problemy Turystyki i Rekreacji / SGTiR
13. Roczniki Naukowe WSWFiT w Białym-

-
stoku	wie. Turystyka i Rekreacja
14. Rynek Turystyczny	IX. DZIENNIKI, TYGODNIKI, MIESIĘCZNI-
15. Studia Periegetica : zeszyty naukowe	KI - OGÓLNE
WSB w Poznaniu	1. Do Rzeczy : tyg. Lisickiego
16. Sudety	2. Dziennik Gazeta Prawna
17. Tatarnik	3. Polska Dziennik Zachodni
18. Turystyka (seria: Informacje i Opraco-	4. Focus
wania Statystyczne)	5. Gazeta Wyborcza
19. Turystyka i Rekreacja / AWF Warszawa	6. Newsweek Polska
20. Turyzm	7. Rzeczpospolita
21. Wiadomości Turystyczne	8. Sukces
22. Wierchy	9. Uważam Rze
23. Zeszyty Naukowe WSKFiT / Pruszków	10. Wprost
24. Zeszyty Naukowe WSTiJO w Warsza-	

BAZY DANYCH DOSTĘPNE W BIBLIOTECĘ GŁÓWNEJ AWF IM. JERZEGO KUKUCZKI W KATOWICACH

Bazy własne biblioteki:

- PROLIB
Obejmuje całość zbiorów zgromadzonych w Bibliotece Głównej Akademii Wychowania Fizycznego.
- BIBLIOGRAFIA M21
Zawiera dorobek naukowy pracowników AWF (prace zwarte, artykuły, udział w konferencjach naukowych), prace magisterskie i doktorskie oraz Bibliografię Zawartości Czasopism (informacje bibliograficzne o zawartości wybranych tytułów czasopism polskich z zakresu kultury fizycznej, sportu, edukacji obronnej, nauk biologiczno-medycznych, rehabilitacji oraz turystyki i rekreacji).

W ramach krajowej licencji (na platformie WBN):

- Wydawnictwo ELSEVIER
- Wydawnictwo SPRINGER
- WILEY Online Library
- Czasopismo NATURE
- Czasopismo SCIENCE
- Baza WEB OF SCIENCE
- Baza SCOPUS

Na platformie OVID – czasopisma elektroniczne:

- Journal of Strength and Conditioning Research
- Strength and Conditioning Journal

W ramach serwisu EBSCO:

- Academic Search Complete
- Medline
- SPORTDiscuss with Full Text
- Hospitality and Tourism Complete

WYKAZ KSIĄŻEK ZAREJESTROWANYCH W BIBLIOTECĘ GŁÓWNEJ AWF W KATOWICACH W IV KWARTALE 2016 ROKU

Encyklopedie ogólne, informatyka, bibliotekoznawstwo, bibliografie, ogólne podstawy

GOLAT R.: *Aspekty prawne działalności bibliotek*. Warszawa : Wydaw. SBP, 2016. Sygn.: CZYT. 53193

NOWICKA K.: *Kreowanie produktu turystyki kulturowej w muzeach etnograficznych na przykładzie Mazowsza i Pomorza*. Gdańsk ; Sopot : Wydaw. Uniw. Gdańskiego, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48-6

SIEKIERA R.: *Początki polskiej publicystyki sportowej w ujęciu genologicznym : „Przegląd Sportowy” w latach 1921-1925*. Łódź : Wydaw. Uniw. Łódzkiego, 2016. Sygn.: CZYT. 796

Filozofia, psychologia, religia

ARNWINE B.: *Rozpoczynanie terapii integracji sensorycznej*. Gdańsk : „Harmonia Universalis”, 2016. Sygn.: CZYT. 159.9

BROWN J.: *Przewaga : o zasadach zwyciężania we współzawodnictwie*. Warszawa : Dobry Skarbiec.pl, 2008. Sygn.: CZYT. 796:159.9 ; W 53235

JANUS E.: *Psychologia w pracy terapeuty zajęciowego : wybrane zagadnienia*.

Warszawa : „Difin”, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8

KAUFMAN R.K.: *Autyzm : przełom w podejściu : program Son-Rise, który pomógł rodzinom na całym świecie*. Białystok : „Vivante”, 2016. Sygn.: CZYT. 616.8

Krzywdzenie dziecka - zapobieganie przemocy / pod red. nauk. J. Bukała, K. Wątorek ; [Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych w Kielcach]. Kielce : Druk. PANZET, 2013. Sygn.: CZYT. 34

Kultura fizyczna a zmiana społeczna : praca zbiorowa / pod red. Z. Dziubińskiego i P. Rymarczyka ; Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : AWF : SALOS RP, 2014. (Monografie SALOS RP). Sygn.: CZYT. 796:316 ; W 53254

POŁOK G.: *Rozwinąć skrzydła : tym, którzy nie poznali pełni radości czasu dzieciństwa i dorastania...* Katowice : „Kagań-Druk”, 2015. Sygn.: MCZYT 53107

SCHOLTZ W.: *Program Flexi : program sensomotoryczny dla dzieci przeznaczony*

do treningu domowego w celu zintegrowania przetrwałych odruchów wczesnodziecięcych. Wrocław : „Biomed Neurotechnology”, 2016. Sygn.: CZYT. 159.9

Socjologia, statystyka, demografia

Człowiek wobec zagrożeń współczesnego świata : zagrożenia rodziny / red. T. Iwanek, G. Chmielewski ; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie. Nysa : Of. Wydaw. PWSZ, 2015. Sygn.: CZYT. 316

DERDA A.: *Aktywny senior.* Wyd. 2. Warszawa : „Edgard - Samo Sedno”, 2014. Sygn.: W 52953

Krzywdzenie dziecka - zapobieganie przemocy / pod red. nauk. J. Bułaka, K. Wątopek ; [Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych w Kielcach]. Kielce : Druk. PANZET, 2013. Sygn.: CZYT. 34

Ochrona danych osobowych w sektorze publicznym : z uwzględnieniem ogólnego rozporządzenia unijnego / A. Balicki [i in.]. Wyd. 3, stan prawny: lipiec 2016. Warszawa : C.H. Beck, 2016. Sygn.: W 53196/+CD

ZIELIŃSKI R. : *Liga chuliganów.* Wrocław : „Croma”, cop. 1997. Sygn.: CZYT. 796.332

Polityka, nauki ekonomiczne, gospodarka, prawo, wojskowość

Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP. Część ogólna / red. nauk. W. Kitler, M. Czuryk, M. Karpiuk ; [zesp. aut. W. Kitler i in.]; Akademia Obrony Narodowej. Warszawa : Wydaw. AON, 2013. Sygn.: CZYT. 32

Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP. Część szczegółowa / red. nauk. W. Kitler, M. Czuryk, M. Karpiuk ; [zesp. aut. B. Jeżyńska i in.]; Akademia Obrony Narodowej. Warszawa : Wydaw. AON, 2013. Sygn.: CZYT. 32

CHMIELEWSKI Z.: *Historia polonijnego ruchu sportowego 1887-2014.* Warszawa : „Estrella.”, [2015]. Sygn.: MCZYT 53179

CYMERSKI J.: *Terroryzm a bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej.* Pułtusk : Akad. Humanistyczna im. A. Gieysztora ; Warszawa : Of. Wydaw. „Rytm”, cop. 2013. Sygn.: CZYT. 32

Człowiek wobec zagrożeń współczesnego świata / red. J. Fałowski, T. Iwanek ; Państw. Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie. Nysa : Of. Wydaw. PWSZ, 2014. Sygn.: CZYT. 32

DEC P., MASIUKIEWICZ P.: *Odpowiedzialność menedżerów.* Warszawa : Inst. Organizacji i Zarządzania w Przemysle „ORGMASZ”, 2016. Sygn.: CZYT. 34

Funkcjonowanie systemu obronnego państwa : wybrane aspekty / red. nauk. G. Kwaśniak i M. Wojciszko ; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie. Nysa : Of. Wydaw. PWSZ, 2013. Sygn.: CZYT.32

GOLAT R.: *Aspekty prawne działalności bibliotek.* Warszawa : Wydaw. SBP, 2016. Sygn.: CZYT. 53193

GROSICKA K., GROSICKI L., GROSICKI P.: *Organizacja i kierowanie instytucjami bezpieczeństwa wewnętrznego państwa* / Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora. Pułtusk : AH ; Warszawa : Of. Wydaw. ASPRA-JR, 2013. Sygn.: CZYT. 35

GRYGAJTIS K.: *Józef Stalin oraz sowiecka geopolityka i geostrategia lat 1924-1953.* Nysa : Of. Wydaw. PWSZ, 2011. Sygn.: CZYT. 93/94

KISIEL J., JANIĄK A.: *Bezpieczeństwo na XXX Igrzyskach Olimpijskich w Londynie.* Kalisz : Wydaw. Uczelniane PWSZ, 2014. Sygn.: CZYT. 796.032

KORZENIOWSKI R.: *Wstęp do metodologii badań bezpieczeństwa narodowego* /

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski. Instytut Nauk Politycznych. Olsztyn : Inst. Nauk Politycznych UW-M, 2013. Sygn.: CZYT. 32

KOTLER P., KELLER K.L.: *Marketing* / pod red. B. Pilarczyk oraz H. Mruka. Dodr. [na podst. 14 wyd. oryg.]. Poznań : Dom Wydaw. REBIS, 2016. Sygn.: CZYT. 339.138 ; W 53228

KRZEŚNIAK E.J.: *Kluby i organizacje sportowe w prawie polskim na tle rozwiązań zagranicznych*. Stan prawny na 1 sierpnia 2016 r. Warszawa : „Wolters Kluwer”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.06

MAŁKIEWICZ A.: *Terroryzm : wybrane zagadnienia* / Państ. Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie. Nysa : Of. Wydaw. PWSZ, 2014. Sygn.: CZYT. 32

Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. T. 8 / red. nauk. P. Sienkiewicz, P. Dela ; Akademia Obrony Narodowej. Warszawa : Wydaw. AON, 2016. Sygn.: CZYT. 32

Ochrona danych osobowych w sektorze publicznym : z uwzględnieniem ogólnego rozporządzenia unijnego / A. Balicki [i in.]. Wyd. 3, stan prawny: lipiec 2016. Warszawa : C.H. Beck, 2016. Sygn.: W 53196/+CD.

Szkolnictwo wyższe w Polsce : ustrój, prawo, organizacja / red. nauk. S. Waltoś i A. Rozmus. Wyd. 4, stan prawny na 1 października 2016 r. Warszawa : „Wolters Kluwer”, 2016. Sygn.: CZYT. 378.

TITTENBRUN J.: *Pieniądz kręci piłką : stosunki ekonomiczno-własnościowe w futbolu*. Warszawa : Wydaw. Nauk. PWN, 2016. Sygn.: MCZYT 53231

Z zagadnień bezpieczeństwa Polski i współczesnego świata / red. nauk. P.A. Leszczyński, A. Chabasińska ; Akademia

im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim. Gorzów Wlkp. : Wydaw. Nauk. AJP, 2016. Sygn.: CZYT. 32

Zarys teorii bezpieczeństwa państwa / red. nauk. J. Gryz ; Akademia Obrony Narodowej. Warszawa : Wydaw. AON, 2016. Sygn.: CZYT. 32

ZIELIŃSKI P.: *Opiniowanie sądowo-lekarskie w neurochirurgii : metodyka, paradygmat* / [Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku]. Gdańsk : Wydaw. Uczelniane AWFis, 2016. Sygn.: CZYT. 616.8

Szkolnictwo, oświata, pedagogika, wychowanie

Edukacja i rehabilitacja dzieci z niepełnosprawnością / pod red. M. Wójcik i B. Antoszewskiej. Olsztyn : Wydaw. Uniw. Warmińsko-Mazurskiego, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 376

FRANCZYK A., KRAJEWSKA K.: *Zabawy i ćwiczenia na cały rok : propozycje do pracy z dziećmi młodszymi o specjalnych potrzebach edukacyjnych*. Wyd. 7. Kraków : Of. Wydaw. „Impuls”, 2015. Sygn.: CZYT. 376 ; W 52790

POŁOK G.: *Rozwinąć skrzydła : tym, którzy nie poznali pełni radości czasu dzieciństwa i dorastania...* Wyd. 9. Katowice : „Kaga-Druk”, 2015. Sygn.: MCZYT 53107

SŁOWAK M., RYBIŃSKI M.: *Wielobój sprawnościowy przedszkolaków : [organizacja modelowej imprezy sportowej]*. Warszawa : Wyższa Szkoła Edukacja w Sporcie, 2014. Sygn.: CZYT. 796.01

Szkolnictwo wyższe w Polsce : ustrój, prawo, organizacja / red. nauk. S. Waltoś i A. Rozmus. Wyd. 4, stan prawny na 1 października 2016 r. Warszawa : „Wolters Kluwer”, 2016. Sygn.: CZYT. 378

Uroczystość nadania profesorowi dr hab. n. med. Michałowi Toborkowi godności doctora honoris causa Akademii Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach / Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 577 ; W 52952

Wierny sprawie kultury fizycznej : w hołdzie profesorowi Kazimierzowi Obodyskiemu (1941-2015) / red. nauk. A. Nowakowski, A. Rejman. Rzeszów : [„RS Druk”], 2016. Sygn.: CZYT. 796(091) ; W 52958

Turystyka, rekreacja, czas wolny, hotelarstwo, etnologia

CLELLAND M.: *Sztuka minimalizmu w podróży : 153 genialne porady, jak się pakować, aby plecak był superlekki / tekst i il. M. Clelland! Warszawa : „Sklep Podróżnika”, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48-52*

CZERWIŃSKI J.: *Podstawy turystyki. Wrocław ; Poznań : Wydaw. Wyższej Szkoły Bankowej, 2011. Sygn.: W 53106*

Człowiek w turystyce : role, potrzeby, zachowania / [red. R. Wiluś, J. Wojciechowska]. Łódź : Wydaw. Uniw. Łódzkiego, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48

Dziedzictwo kulturowe regionów świata i jego znaczenie w turystyce / red. nauk. E. Puchnarewicz ; Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie. Warszawa : WSTiJO, 2011. Sygn.: W 52935

Geotourism : organization of the tourism and education in the geoparks in the Middle-Europe Mountains / ed. A. Szponar, S. Toczek-Werner ; University of Business in Wrocław. Wrocław : Wyższa Szkoła Handlowa, 2016. Sygn.: W 53109

Inspiracje sportem w turystyce kulturowej : praca zbiorowa / pod red. nauk.

M. Kazimierczaka. Poznań : AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48-52

JALINIK M.: *Doradztwo w działalności turystycznej. Białystok ; Hajnówka : Zam. Wyd. Leśny Politech. Białostockiej, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48*

Kreatywność w turystyce : innowacyjne rozwiązania we współczesnej turystyce / red. nauk. D. Sokołowski, P. Tomczykowska. Toruń : Wydaw. Nauk. Uniw. Mikołaja Kopernika, 2016. Sygn.: CZYT. 338.486

Kreatywność w turystyce : nowe trendy w rozwoju turystyki / red. nauk. D. Sokołowski, P. Tomczykowska. Toruń : Wydaw. Nauk. Uniw. Mikołaja Kopernika, 2016. Sygn.: CZYT. 338.486

NOWICKA K.: *Kreowanie produktu turystyki kulturowej w muzeach etnograficznych na przykładzie Mazowsza i Pomorza. Gdańsk ; Sopot : Wydaw. Uniw. Gdańskiego, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48-6*

O'BANNON A.: *Sztuka wędrowania z plecakiem i biwakowania w terenie / il. M. Clelland! Warszawa : „Sklep Podróżnika”, 2012. Sygn.: CZYT. 338.48-52*

O'BANNON A.: *Sztuka zimowej wędrówki czyli Jak przemieszczać się na nartach i biwakować w śniegu / il. M. Clelland! Warszawa : „Sklep Podróżnika”, 2010. Sygn.: CZYT. 338.48-52*

Obsługa pasażerów lotniczych w erze nowych technologii informatycznych : wyzwania i nowe standardy : monografia / [red. nauk. T. Dziedzic]. Warszawa : Wydaw. Grupy Uczelni Vistula, 2016. Sygn.: CZYT. 62/63

Problemy potencjału społecznego organizacji turystycznych, sportowych i ratowniczych w spektrum wielowymiarowych aspektów zarządzania. T. 2 / [red. nauk.] K. Nagody-Mrozowicz, P. Halemba ; Aka-

demia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 338.486 ; W 52922/T.2-52929/T.2

Przewodnik turysty narciarza : 50 tras w polskich górach / [rozd. wstępne oraz wybór i oprac. tras M. Franaszek ; aut. tekstów M. Białka i in.]. Gliwice : „Helion – Bezdroża”, cop. 2015. Sygn.: W 53032

PRZYSIĘŻNA B.: *Animacja czasu wolnego. Cz. 1. Imprezy tematyczne dla dzieci i młodzieży* / [Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku]. Gdańsk : Wydaw. Uczelniane AWFis, 2015. Sygn.: CZYT. 379.8

Trendy żywieniowe w turystyce : tradycje i dziedzictwo kulinarne / red. nauk. H. Makała ; Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie. Warszawa : WSTiJO, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48-6

Turystyka i rekreacja w regionie / red. nauk. W. Staniewska-Zątek, A. Wołoszyn ; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Gorzowie Wielkopolskim. Gorzów Wlkp. : Wydaw. PWSZ, 2010. Sygn.: CZYT. 338.48-6

Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych : monografia / pod red. nauk. M. Jalinika, S. Bakiera. Wyd. 2. Białystok ; Hajnówka : Zam. Wyd. Leśny Politech. Białostockiej, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48-6

Uwarunkowania rozwoju turystyki i rekreacji w regionie transgranicznym / red. nauk. W. Staniewska-Zątek, A. Wołoszyn, J. Kijowska ; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim. Gorzów Wlkp. : Wydaw. Nauk. PWSZ, 2015. Sygn.: CZYT. 338.48

Z turystyką przez wieki / pod red. A. Łysiak-Łątkowskiej i K. Lewalskiego. Gdańsk : Wydaw. Uniw. Gdańskiego, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48

ŻYCHOWSKA M., CHRUSCIŃSKI G.: *Podstawy biologii w rekreacji ruchowej i sporcie* / [Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku]. Gdańsk : Wydaw. Uczelniane AWFis, 2015. Sygn.: W 53051

Matematyka, nauki przyrodnicze i biologiczne

DELAVIER F., GUNDILL M.: *Suplementy żywnościowe dla sportowców*. Wyd. 1, dodr. Łódź : „Aha!” [właśc. „JK”], 2016. Sygn.: CZYT. 796:61 ; W 53010

MISIOROWSKA J., KRZEŚNIAK A.: *Podstawy żywienia w sporcie* / Wyższa Szkoła Edukacja w Sporcie. Warszawa : WSEwS, 2014. Sygn.: CZYT. 796:61 ; W 52985-52986

PAWŁAK M., PODGÓRSKI T.: *Biochemia... : czytasz i rozumiesz*. Poznań : AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 577

Stan środowiska w województwie śląskim w 2015 roku / [oprac. pod kier. T. Sadowskiego, J. Kopyczoka ; red. A. Szczygiel, A. Szumowska, G. Bednarski ; aut. A. Szczygiel i in.] ; Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Katowicach. Katowice : WIOŚ, 2016. Sygn.: CZYT. 502/504 ; W 53111

Uroczystość nadania profesorowi dr hab. n. med. Michałowi Toborkowi godności doktora honoris causa Akademii Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach / Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 577 ; W 52952

ŻYCHOWSKA M., CHRUSCIŃSKI G.: *Podstawy biologii w rekreacji ruchowej i sporcie* / [Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku]. Gdańsk : Wydaw. Uczelniane AWFis, 2015. Sygn.: W 53051

Medycyna

Aktualne wyzwania w zakresie rehabilitacji i kultury fizycznej : I Konferencja Naukowo-Dydaktyczna Collegium Medicum, PWSZ w Kaliszu / pod red. A. Janiaka. Kalisz : Wydaw. Uczelniane PWSZ, 2014. Sygn.: CZYT. 615.8

ARNWINE B.: *Rozpoczynanie terapii integracji sensorycznej*. Gdańsk : „Harmonia Universalis”, 2016. Sygn.: CZYT. 159.9

CHAITOW L.: *Techniki energii mięśniowej : [zaawansowane techniki terapii tkanek miękkich] / współpr. K. Crenshaw [i in.] ; przedm. D.R. Murphy ; il. G. Chambers. Wyd. 1 pol., dodr. / red. E. Saulicz. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2015. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 52973/+DVD-52974/+DVD*

COMERFORD M., MOTTRAM S.: *Kinetic control : ocena i reedukacja niekontrolowanego ruchu*. Wyd. pol. / red. nauk. M. Hadała. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2017. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 53021-53022

Coordination abilities in physical education, sports and rehabilitation / ed. by T. Niżnikowski, J. Sadowski, W. Starosta. Biała Podlaska : Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw. Faculty of Physical Education and Sport, cop. 2016. Sygn.: W 52942

DELAVER F., GUNDILL M.: *Suplementy żywnościowe dla sportowców*. Wyd. 1, dodr. Łódź : „Aha!” [właśc. „JK”], 2016. Sygn.: CZYT. 796:61 ; W 53010

DERDA A.: *Aktywny senior*. Wyd. 2. Warszawa : „Edgard - Samo Sedno”, 2014. Sygn.: W 52953

Edukacja i rehabilitacja dzieci z niepełnosprawnością / pod red. M. Wójcik i B. Antoszewskiej. Olsztyn : Wydaw. Uniw. Warmińsko-Mazurskiego, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 376

GILROY A.M., MACPHERSON B.R., ROSS L.M.: *Atlas anatomii / współaut. M. Schuenke, E. Schulte, U. Schumacher ; il. M. Voll, K. Wesker. Wyd. 1 pol. / red. J. Moryś. Wrocław : „MedPharm Polska”, cop. 2011. Sygn.: CZYT. 611 ; W 52812-52815*

GUARDZIK M.: *Masaż : teoria i praktyka : podręcznik dla masażystów i fizjoterapeutów*. Warszawa : Wydaw. Edukacyjne ESAN, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 53028

JANUS E.: *Psychologia w pracy terapeutów zajęciowych : wybrane zagadnienia*. Warszawa : „Difin”, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8

Joga w kontekstach kulturowych. [T.] 1 / [red. nauk. J. Szopa, A. Budzisz] ; Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 613 ; W 53100/T.1-53103/T.1

KACZMAREK B., KACZMAREK Ł.: *Trening uzupełniający dla wspinaczy i nie tylko*. [Kraków] : „Góry Books”, cop. 2015. Sygn.: CZYT. 796.5 ; W 53097

KAPISZEWSKA M., KALEMBA-DROŹDŹ M.: *Ocena stanu odżywienia organizmu : practicum*. Kraków : Krakowskie Tow. Edukacyjne – Of. Wydaw. AFM : na zlec. Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 2014. Sygn.: CZYT. 613

Kardiologia sportowa w praktyce klinicznej / red. nauk. Wojciech Braksator, Artur Mamcarz. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, 2016. Sygn.: CZYT. 796:61 ; W 52797

KAUFMAN R.K.: *Autyzm : przełom w podejściu : program Son-Rise, który pomógł rodzinom na całym świecie*. Białystok : „Vivante”, 2016. Sygn.: CZYT. 616.8

KIERSKI J., OPARA J., PACHALSKA M.: *Urazy czaszkowo-mózgowe : diagnostyka, leczenie, rehabilitacja* / red. nauk. J. Opara. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 52808-52810

KRAWAŃSKI A.: *Interaktywna rehabilitacja : nowa perspektywa pracy fizjoterapeuty*. Kalisz : Wydaw. Uczelniane PWSZ, 2015. Sygn.: CZYT. 615.8

LANGENDOEN J., SERTEL K.: *Przewodnik tapingu dla każdego : skuteczne łagodzenie bólu i szybka pomoc na 160 dolegliwości*. Białystok : „Vital”, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 53030-53031

LEHNERT-SCHROTH C., GRÖBLP.: *Trójpłaszczyznowa terapia skolioz : oddechowo-ortopedyczny system według Schroth : koncepcja fizjoterapeutyczna leczenia skrzywień kręgosłupa* / współpr. S. Käfer ; sł. wstępne K.F. Schlegel, O. Hundt, K. Groß. Wyd. 1 pol. / red. nauk. E. Saulicz. Wrocław : „Edra Urban & Partner”, cop. 2017. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 52981-52982

LESZCZYŃSKI B.: *LaBamboo Therapy : masaż bambusami*. Kraków : Ośrodek Doskonalenia Masażu, cop. 2015. Sygn.: CZYT. 615.8

MICHNIEWICZ I., MICHNIEWICZ R.: *Obserwacja w ratownictwie wodnym* / Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu. Kalisz : Wydaw. Uczelniane PWSZ, 2015. Sygn.: CZYT. 797.1/.2

MIKOŁAJEWSKA E.: *Odruchy pierwotne : terapia w podejściu medycznym*. Bydgoszcz : FEM, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 53056-53057

MIKOŁAJEWSKA E.: *Terapia ręki : diagnoza i terapia*. Marki : „Soyer Centrum Szkoleniowe”, [2016]. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 53119-53120

MIKOŁAJEWSKA E.: *Wózki dla osób z niepełnosprawnością ruchową*. Bydgoszcz : FEM, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8

NETTER F.H.: *Atlas anatomii człowieka : polskie mianownictwo anatomiczne*. Wyd. 2 pol., dodr. / red. J. Moryś. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 611 ; W 52852, 53058-53072

OLSZEWSKI Ł.: *Masaż osób starszych : poprawa jakości życia seniorów przez dotyk : kompleksowe ujęcie masażu stosowanego w geriiatrii*. Kraków : „Centrum Doskonalenia Masażu”, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 52774-52775

OSIŃSKI W.: *Nadwaga i otyłość : aktywność fizyczna w profilaktyce i terapii* / patr. meryt. Komitet Rehabilitacji, Kultury Fizycznej i Integracji Społecznej PAN. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 52801-52802

OWCZAREK S.: *Atlas ćwiczeń korekcyjnych*. Warszawa : „Korso” - Usługi w zakresie rehabilitacji ruchowej, Sławomir Owczarek, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 53042

PASSENDORFER A.: *13 lekcji jogi*. Gliwice : „Helion – Sensus”, cop. 2017. Sygn.: CZYT. 613 ; W 53209

Percepcja wzrokowa w grach sportowych : podstawy teoretyczne i implikacje praktyczne / pod red. T. Zwierko. Szczecin : Wydaw. Nauk. Uniw. Szczecińskiego, 2016. Sygn.: CZYT. 796.3

Powieź : badanie, profilaktyka i terapia dysfunkcji sieci powięziowej / red. R. Schleip [i in.]. Wyd. 1 pol., dodr. / red. E. Saulicz. Wrocław : Edra Urban & Partner, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 52866

Powieź : sport i aktywność ruchowa / red. R. Schleip ; współred. A. Baker ; współaut. J. Avison [i in.] ; sł. wstępne T.W. Findley. Wyd. 1 pol. / red. nauk.

oraz tł. z jeż. ang. R. Gnat. Wrocław : Edra Urban & Partner, 2017. Sygn.: CZYT. 796.012 ; W 52968-52971

Promocja zdrowia i żywienie w zapobieganiu chorobom cywilizacyjnym / red. nauk. T. Kasperczyk i D. Mucha ; Krakowska Wyższa Szkoła Promocji Zdrowia. Kraków : KWSPZ, 2014. Sygn.: CZYT. 613 ; W 53270

Ratownictwo wodne, sport pływacki i kultura fizyczna w teorii i praktyce. T. 3 / red. nauk. W. Moska, S. Przybylski, D. Skalski ; [Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku]. Gdańsk : [Wydaw. Uczelniane AWFis], 2016. Sygn.: CZYT. 797.1/.2

SCHOLTZ W.: *Program Flexi : program sensomotoryczny dla dzieci przeznaczony do treningu domowego w celu zintegrowania przetrwałych odruchów wczesnodziecięcych*. Wrocław : „Biomed Neurotechnologie”, 2016. Sygn.: CZYT. 159.9

Słownik fizjoterapii : mianownictwo polsko-angielskie i angielsko-polskie z definicjami / red. nauk. K.S. Klukowski, J. Nowotny, A. Czamara ; patr. meryt. Komitet Rehabilitacji, Kultury Fizycznej i Integracji Społecznej PAN. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, cop. 2014. Sygn.: CZYT. 52803

SOBOTTA J.: *Atlas anatomii człowieka*. [T. 3], *Głowa, szyja i układ nerwowy* / red. 23. wyd. oryg. F. Paulsen i J. Waschke. Wyd. 4 pol., dodr. / oprac. i red. nauk. W. Woźniak i K.S. Jędrzejewski. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2015. Sygn.: CZYT. 611 ; W 52854/T.3

STARRETT K., STARRETT J., CORDOZA G.: *Skazany na biurko : postaw się siedzącemu światu*. Łódź : „Galaktyka”, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 53238

STECCO C.: *Atlas funkcjonalny układu powięziowego człowieka* / red. wersji ang. W. Hammer ; przedm. A. Vleeming, R. De

Caro. Wyd. pol. / [red. nauk. M. Chochowska, M. Wytrązek]. Poznań : Wydaw. WSEiT : „Galilea”. 2016. Sygn.: CZYT. 61 ; W 53044-53045

SZCZEGIELNIAK B., SZCZEGIELNIAK J.: *Leki i suplementy współczesnej fizjoterapii*. Katowice : „Elamed Media Group”, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 52817-52818

TAJCHMAN L.: *Wady postawy u dzieci : rozpoznanie, charakterystyka, profilaktyka*. Toruń : „Literat”, [2016]. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 53036

Terapia zajęciowa / red. nauk. A. Bac ; patr. meryt. Komitet Rehabilitacji, Kultury Fizycznej i Integracji Społecznej PAN. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, 2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 52805-52806

YOUNG P.A., YOUNG P.H., TOLBERT D.L.: *Neuroanatomia kliniczna*. Wyd. pol. / [red. nauk. J. Moryś]. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 611

ZIELIŃSKI P.: *Opiniowanie sądowo-lekarskie w neurochirurgii : metodyka, paradygmat* / [Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku]. Gdańsk : Wydaw. Uczelniane AWFis, 2016. Sygn.: CZYT. 616.8

ZIĘBA J.: *Ukryte terapie : „czego ci lekarz nie powie”*. Cz. 2. Rzeszów : „Egida Consulting”, 2016. Sygn.: CZYT. 616

ZIÓŁKO E.: *Podstawy fizjologii człowieka*. Nysa : Oficyna Wydaw. PWSZ, 2006. Sygn.: CZYT. 612

Nauki techniczne, rolnictwo

Obsługa pasażerów lotniczych w erze nowych technologii informatycznych : wyzwania i nowe standardy : monografia / [red. nauk. T. Dziedzic]. Warszawa : Wydaw. Grupy Uczelni Vistula, 2016. Sygn.: CZYT. 62/63

Organizacja i zarządzanie

ANCELOTTI C.: *Dyskretne przywództwo : zdobywając serca, inspirując umysły, wygrywając mecze* / współpr. C. Brady i M. Forde. Kraków : Insignis Media, cop. 2016. Sygn.: MCZYT 52997

JALINIK M.: *Doradztwo w działalności turystycznej*. Białystok ; Hajnówka : Zam. Wyd. Leśny Politech. Białostockiej, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48

Kreatywność w turystyce : innowacyjne rozwiązania we współczesnej turystyce / red. nauk. D. Sokołowski, P. Tomczykowska. Toruń : Wydaw. Nauk. Uniw. Mikołaja Kopernika, 2016. Sygn.: CZYT. 338.486

Kreatywność w turystyce : nowe trendy w rozwoju turystyki / red. nauk. D. Sokołowski, P. Tomczykowska. Toruń : Wydaw. Nauk. Uniw. Mikołaja Kopernika, 2016. Sygn.: CZYT. 338.486

Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu / red. nauk. W. Czakon. Wyd. 3 rozsz. [Siedliska] : Gab Media - Wydaw. „Nieoczywiste”, 2016. Sygn.: CZYT. 005

Problemy potencjału społecznego organizacji turystycznych, sportowych i ratowniczych w spektrum wielowymiarowych aspektów zarządzania. T. 2 / [red. nauk.] K. Nagody-Mrozowicz, P. Halemba ; Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 338.486 ; W 52922/T.2-52929/T.2

Sport

ADAMCZYK B.: *Skazani na sukces : Drutex-Bytovia*. [Bytów] : „Kurier”, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

ADAMS T., RIDLEY J.: *Uzależniony*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332 ; W 52777

Aktualne wyzwania w zakresie rehabilitacji i kultury fizycznej : I Konferencja Naukowo-Dydaktyczna Collegium Medicum, PWSZ w Kaliszu / pod red. A. Janiaka. Kalisz : Wydaw. Uczelniane PWSZ, 2014. Sygn.: CZYT. 615.8

ANCELOTTI C.: *Dyskretne przywództwo : zdobywając serca, inspirując umysły, wygrywając mecze* / współpr. C. Brady i M. Forde. Kraków : Insignis Media, cop. 2016. Sygn.: MCZYT 52997

BABB K.: *Iverson : życie to nie gra*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.323 ; W 52766

BACHLEDA-CURUŚ A.: *Taki szary śnieg*. Warszawa : „Czytelnik”, 1985. Sygn.: MCZYT 52871

BALAGUE G.: *Cristiano Ronaldo : biografia*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: MCZYT 53214 ; W 53215

BARANOWSKI K.: *Bujanie w morskiej pianie*. Warszawa : Fund. Szkoła pod Żaglami Krzysztofa Baranowskiego, 2014. Sygn.: W 52943

BLAUTH K.: *Bez trybun*. Warszawa : Krajowa Agencja Wydaw. RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1982. Sygn.: MCZYT 53154

BOCHEŃSKI T., BORKOWSKI T.: *Cristiano Ronaldo : sztuczki, triki i bramki*. Warszawa : „RM”, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

BOCHEŃSKI T., BORKOWSKI T.: *Lionel Messi : sztuczki, triki i bramki*. Warszawa : „RM”, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

BOGUSZ A.: *Łódzcy olimpijczycy 1924-1992*. Łódź : Muzeum Sportu i Turystyki, 1992. Sygn.: MCZYT 53137

BOGUSZ A.: *Żydowskie stowarzyszenia sportowe Łodzi 1897-1939*. Łódź : Muzeum

Sportu i Turystyki, 1992. Sygn.: MCZYT 53144

BONIEK Z.: *Prosto z Juventus / oprac. A. Person*. Bydgoszcz : „Pomorze”, 1986. Sygn.: MCZYT 53077

BROWN J.: *Przewaga : o zasadach zwyciężania we współzawodnictwie*. Warszawa : Dobry Skarbiec.pl, 2008. Sygn.: CZYT. 796:159.9 ; W 53235

BRZEZICKI A.: *Impresje sportowe / [fot. W. Werner i in.]*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1963. Sygn.: MCZYT 52875

BRZEZICKI A.: *Siła, radość, piękno*. Warszawa : „Sport i Turystyka” 1955. Sygn.: CZYT. KKD

BURA, F.: *Sport na polskich znakach pocztowych*. Warszawa : Agencja Wydaw. „Ruch” : Państ. Przeds. Filatelistyczne „Ruch”, 1971. Sygn.: MCZYT 53173

CEGLIŃSKI M., PAWŁOWSKI D., CEGLIŃSKI Ł.: *Zieloni kanonierzy*. Pruszków : „MC Media”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.323

CENDROWSKI A., SAMULSKI J.: *Zagromy : piłka nożna, hokej na trawie, koszykówka, siatkówka, piłka ręczna, jordanica i inne gry sportowe*. Warszawa : „Książka i Wiedza”, 1952. Sygn.: CZYT. KKD

CHABUT L.: *Trening siłowy dla bystrzaków*. Wyd. 4. Gliwice : „Helion – Septem”, cop. 2017. Sygn.: CZYT. 796.8 ; W 53244-53245

CHEŁMECKI J., WILK S.: *Zarys historii sportu : podręcznik dla studentów Wyższej Szkoły Edukacja w Sporcie / Wyższa Szkoła Edukacja w Sporcie*. Warszawa : WSEwS, 2013. Sygn.: CZYT. 796(091)

CHLEBOWSKI C.: *Nocne szlaki*. Warszawa : Inst. Wydaw. „Nasza Księgarnia”, 1974. Sygn.: MCZYT 53176

CHMIELEWSKI Z.: *Historia polonijnego ruchu sportowego 1887-2014*. Warszawa : „Estrella.”, [2015]. Sygn.: MCZYT 53179

CHOMICKI P., ŚLEDZIONA L., KOWSZEWICZ E.: *Piłka nożna na polskim Pomorzu 1920-1939*. Mielec : „Nada”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

CHOŻAŁSKI T.: *95 lat piłki nożnej we Wronkach : od Wrony do Błękitnych (1921-2016)*. Wronki : Mój Fyrtel, Karol Grajewski, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

Coordination abilities in physical education, sports and rehabilitation / ed. by T. Niżnikowski, J. Sadowski, W. Starosta. Biała Podlaska : Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw. Faculty of Physical Education and Sport, cop. 2016. Sygn.: W 52942

CROSS J.: *Arsène Wenger : generał i jego kanonierzy*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332 ; W 52758

Current research in motor control V : bridging motor control and biomechanics / ed. K.J. Słomka, G. Juras ; The Jerzy Kukuczka Academy of Physical Education in Katowice. Katowice : Wydaw. AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 796.012 ; W 52753-52756

40 lat tenisa polskiego 1921-1961 / [zebr., oprac. i zred. E. Cunge]. Warszawa : Polski Związek Tenisowy, 1961. Sygn.: MCZYT 52876

DĄBROWSKA A., SKRZYPCZAK P.: *Rzeźnik : historia kultowego biegu*. Łódź : „Galaktyka”, cop. 2016. Sygn.: MCZYT 53236

DELAVIER F., GUNDILL M.: *Suplementy żywnościowe dla sportowców*. Wyd. 1, dodr. Łódź : „Aha!” [właśc. „JK”], 2016. Sygn.: CZYT. 796:61 ; W 53010

DIGBY A.: *Juventus : historia w białoczerwonych barwach*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

DIXON T.: *Floyd Mayweather : najdroższe pięści świata / wstęp J. Pindera*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.8

DOBRUSZEK W.: *Drużynowy puchar świata (2001-2008)*. Leszno : Firma Wydaw. „Danuta”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.6/.7

DOMANIEWSKI T.: *Wspomnienia szydercy / zebr., wybrał, koment. opatrzył i do dr. podał T. Domaniewski*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1968. Sygn.: MCZYT 53163

Dramaty najmocniejszych : najdramatyczniejsze przeżycia w karierze sportowej czołowych polskich sportowców / I. Kirszenstein [i in.] ; spisał Z.K. Rogowski. Warszawa : „Nasza Księgarnia”, 1971. Sygn.: MCZYT 53191

DUBRAWSKA A.: *Sami ale nie samotni*. Warszawa : Krajowa Agencja Wydaw. RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1984. MCZYT 53145

DUŃSKI W.: *Cnoty i błędy*. Warszawa : Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1983. Sygn.: Sygn.: MCZYT 53180

ELJASZEWICZ J.: *Z dziejów ruchu sportowego w Pruszkowie w latach 1916-1974*. Pruszków : Książnica Pruszkowska im. H. Sienkiewicza, 2015. Sygn.: CZYT. 796(091)

FARUZEL A.: *Tenis*. Kraków : Wydaw. i Druk. Tow. Słowaków w Polsce, 2015. Sygn.: CZYT. 796.3

FAFARA A.: *Cały ten tenis : encyklopedia. Ożarów Mazowiecki : Firma Księgarska Olesiejuk, cop. 2016*. Sygn.: CZYT. 796.3

FEDDEK M.: *Dekalog Nawalki*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: MCZYT 53216 ; W 53217

FERGUSON A., MORITZ M.: *Być liderem*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: MCZYT 53210 ; W 53211

FINN F.J.: *Gra w piłkę i co z niej wynikało*. Kraków : Wydaw. Apostolstwa Modlitwy, Księża Jezuici, dr. 1948. Sygn.: CZYT. KKD

FitRewolucja w 4 krokach : trening, dieta, moda, relaks / P. Kuczyńska [i in.] ; pod red. M. Dereweckiej. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.41 ; W 53247

FORYŚ T.: *Zimowa zaprawa piłkarza*. Warszawa : „Prasa Wojskowa”, 1950. Sygn.: CZYT. KKD

FRYC S.: *Z dziejów sportu żużlowego w Krośnie*. Cz. 1, (1956-1969). Wyd. 2 popr. i uzup. Krosno : Krośnieńska Of. Wydaw., 2004. Sygn.: CZYT. 796.6/.7

FRYC S.: *Z dziejów sportu żużlowego w Krośnie*. Cz. 2, (1987-1996). Krosno : Krośnieńska Of. Wydaw., 2005. Sygn.: CZYT. 796.6/.7

GIERGIEL C.: *70 lat historii Arkonii Szczecin*. Szczecin : „Kurier-Press”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

GLĄB S.: *Wybór ćwiczeń w nauczaniu sportowych technik pływania*. Poznań : „Szkola Pływania Fregata Swimming”, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 797.1/.2 ; W 52820, 52821

GLUCH L., PISKORZ J.: *Dzieje piłki nożnej w Trzebini 1923-2013*. Trzebinia : Urząd Miasta ; Zakrzew : „Promo”, 2013. Sygn.: CZYT. 796.332 ; W 52949

GOKSIŃSKI J., PIĄTEK J.: *Frekwencja w polskich ligach : lata 1952-2015*. Warszawa : PZI „Softena”, 2015. Sygn.: CZYT. 796(091)

GOWARZEWSKI A.: *Mistrzostwa Polski : 100 lat prawdziwej historii*. [T.] 1, *Ludzie :*

1918-1939 / współpr. dok. B.L. Szmel ; oprac. rach. M. Kuć ; gościnnie A. Krauze [i in.]. Katowice : „GiA”, 2017. Sygn.: CZYT. 796.332

GOWARZEWSKI A., LEŚNIKOWSKI D.: *Kaliski Okręgowy Związek Piłki Nożnej - 40 lecie : 1976 i lata wcześniej - 2016 : ludzie, historia, fakty, anegdoty : księga jubileuszowa*. Katowice : „GiA” : na zlec. Kaliskiego OZPN, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

GOWARZEWSKI A., WAŁOSZEK J.: *75 lat OZPN Katowice 1920-1995 : ludzie, historia, fakty : księga pamiątkowa / oraz H. Biliński [i in.]. Katowice : „GiA”, 1996. Sygn.: CZYT. 796.332*

Gram w badmintonie / Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej. Zarząd Główny ; [oprac. J. Krzewiński]. Wyd. 2 uzup. Warszawa : Inst. Wydaw. CRZZ, 1976. Sygn.: MCZYT 53169

GRZONKA H.: *Speedway : mała encyklopedia*. Katowice : „G-Kwadrat”, 1996. Sygn.: CZYT. 796.6/.7

HAESSENDONCK F.M.: *Ju-jitsu : pas pomarańczowy*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1961. Sygn.: MCZYT 53171

HAESSENDONCK F.M.: *Ju-jitsu : pas zielony*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1961. Sygn.: MCZYT 52912

HAESSENDONCK F.M.: *Ju-jitsu : pas złoty*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1960. Sygn.: MCZYT 53170

HALBERSTAM D.: *Grać i wygrać : Michael Jordan i świat NBA*. Wyd. 2. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: W 52763

HARABURDA A.: *Sport : znaki Poczty Polskiej*. Warszawa : Krajowa Agencja Wydaw., 1982. Sygn.: MCZYT 53123

Historia polskiego i niemieckiego sportu w XIX i XX wieku : idee, ludzie, polityka i kultura / pod red. D. Wojtaszyna, W. Stępińskiego, J. Eidera. Poznań : „Nauka i Innowacje”, 2016. Sygn.: CZYT. 796(091) ; W 52831

HURKOWSKI R., PERSON A.: *Moi rywale*. Bydgoszcz : „Pomorze”, 1985. Sygn.: MCZYT 52906

HURKOWSKI R., KUCZMERA D.: *Reprezentacja Polski : almanach 1921-1990*. Łódź : „Proinfo”, 1991. Sygn.: MCZYT 52992

HUTTER K., KRUCKNHAUSER S.: *Śmig : tajniki zjazdu narciarskiego w Austrii*. Warszawa : Sport i Turystyka”, 1960. Sygn.: MCZYT 52905

I Igrzyska Europejskie Baku 2015 / [Polski Komitet Olimpijski] ; zdj. T. Piechał, S. Sikora. Warszawa : „Estrella”, [2015]. Sygn.: W 53112

Igrzyska olimpijskie w mediach masowych : 1948-1984 / red. E. Pawlak-Hejno, M. Piechota, P. Nowak. Lublin : Wydaw. Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej, 2016. Sygn.: CZYT. 796.032

INIESTA A., LOPEZ M., BESA R.: *Artysta futbolu : [gra mojego życia]*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: MCZYT 53212 ; W 53213

Inspiracje sportem w turystyce kulturowej : praca zbiorowa / pod red. nauk. M. Kazimierczaka. Poznań : AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 338.48-52

ISAKOVA M.G.: *Na torach lodowych*. Warszawa : „Nasza Księgarnia”, 1952. Sygn.: CZYT. KKD

JABŁOŃSKI K., ZAWIOŁA W.: *Czarodziej wiatru : życie na regatach, czyli historia wyjątkowego żeglarza*. Warszawa :

„Edipresse Polska”, cop. 2016. Sygn.: MCZYT 52998

JACHYMCZYK J.: *95 lat KS Zew (1921-2016)*. Sosnowiec : [Klub Sportowy „Zew”], 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

JARZEMBOWSKI R.: *Włocławski sport*. Włocławek : Włocławskie Tow. Nauk., 1992. Sygn.: CZYT. 796(091)

JÓŹWIK M.: *Rowerem do Europy*. Warszawa : Polska Of. Wydaw. „BGW”, 1992. Sygn.: MCZYT 53183

JUCEWICZ A.: *Mundial 78 : Polska gola!* / [aut. wstępu „Do Telekibiców” J. Gmoch ; aut. rozdz. „Jak patrzeć na sędziego” S. Eksztajn]. Warszawa : Wydaw. Radia i Telewizji, 1978. Sygn.: MCZYT 52991

JUCEWICZ A., STEPIŃSKI W.: *Chwała olimpijczykom : 1939-1945*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1968. Sygn.: MCZYT 53122

KACZMAREK B., KACZMAREK Ł.: *Trening uzupełniający dla wspinaczy i nie tylko*. [Kraków] : „Góry Books”, cop. 2015. Sygn.: CZYT. 796.5 ; W 53097

Kardiologia sportowa w praktyce klinicznej / red. nauk. Wojciech Braksator, Artur Mamcarz. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, 2016. Sygn.: CZYT. 796:61 ; W 52797

Kartki z dziejów sportu Bielska i Białej / oprac. tekstów zesp. pod kier. J. Kliśa [i in.]. Bielsko-Biała : „Baturo”, 1996. Sygn.: MCZYT 53134

KARWACKI A., LIS J.: *65 lat : sport i rekreacja pracowników poczty i telekomunikacji* / Klub Sportowy „Pocztowiec TP S.A.”. Poznań : „Amos”, 1997. Sygn.: CZYT. 796(091)

KEPKA K., GAŚ S.: *Trening funkcjonalny : twoja przemiana w trzy miesiące*. War-

szawa : „Edipresse Polska”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.41 ; W 53241-53242

KISIEL J., JANIĄK A.: *Bezpieczeństwo na XXX Igrzyskach Olimpijskich w Londynie*. Kalisz : Wydaw. Uczelniane PWSZ, 2014. Sygn.: CZYT. 796.032

Klasyfikacja sportowa : [piłka nożna : zdobywamy klasy mistrzowskie / Wydział Szkolenia Krakowskiego PZPN]. [B.m. : b.w., 1965]. Sygn.: MCZYT 53143

KLUSKA Z.: *Almanach piłkarstwa konińskiego : od Amatorskiego Klubu Sportowego do Klubu Piłkarskiego Konin (1945-2000)*. Konin : „Domer”, 2000. Sygn.: CZYT. 796.332

KMIECIK M.: *„Stalówki” : 5 lat w ekstraklasie*. Ostrów Wlkp. : Kmiecik Press-Maciej Kmiecik, 2003. Sygn.: MCZYT 53140

KOLUCH W.: *Sumo po polsku*. Białystok : „Studio Astropsychologii”, 1999. Sygn.: CZYT. 796.8

Kompetencje psychospołeczne dzieci i młodzieży w nauczaniu umiejętności techniczno-taktycznych w koszykówce / T. Huciński [i in.]. Rzeszów : Wydaw. Uniw. Rzeszowskiego, 2016. Sygn.: W 52822/+CD

KORTKO D., PIETRASZEWSKI M.: *Kukuczka : opowieść o najstłynniejszym polskim himalaiście*. Warszawa : „Agora”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.5 ; W 52771

KRAWCZYK M.: *Gry drużynowe w szkole podstawowej*. Warszawa : Państw. Zakł. Wydaw. Szkolnych, 1956. Sygn.: CZYT. KKD

KRZEŚNIAK E.J.: *Kluby i organizacje sportowe w prawie polskim na tle rozwiązań zagranicznych*. Stan prawny na 1 sierpnia 2016 r. Warszawa : „Wolters Kluwer”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.06

KUKULSKI J.: *70 lat KOZPN : 1919-1989* / Krakowski Okręgowy Związek Piłki

Nożnej ; [zdj. R. Kubiczek i W. Niziński]. Kraków : KOZPN, 1989. Sygn.: MCZYT 53017

KUKULSKI J.: *Pierwsze mecze, pierwsze bramki... : piłkarstwo krakowskie od kolebki do założenia Krakowskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej*. Kraków : Wydaw. Literackie, cop. 1988. Sygn.: CZYT. 796.332

Kultura fizyczna a zmiana społeczna : praca zbiorowa / pod red. Z. Dziubińskiego i P. Rymarczyka ; Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : AWF : SALOS RP, 2014. (Monografie SALOS RP). Sygn.: CZYT. 796:316 ; W 53254

LANG C.: *Zawodowiec / współpr. G. Kalinowski*. Warszawa : „Akurat”, 2016. Sygn.: MCZYT 53014 ; W 53015

Lekkoatletyczne tabele punktowe : (do punktacji wielobojów rozgrywanych na stadionie i w hali) / Polski Związek Lekkiej Atletyki. Warszawa : PZLA, 1988. Sygn.: MCZYT 53164

Leksykon 1466 najlepszych zawodniczek i zawodników w kolarstwie polskim 1919-2015 / pod red. B. Tuszyńskiego. Warszawa : Fund. Centrum Edukacji Olimpijskiej, 2016. Sygn.: CZYT. 796.6/.7

Leksykon sportu : dyscypliny, reguły gry, słownictwo / pod red. G. Coxa. Warszawa : „Świat Książki”, 2004. Sygn.: CZYT. 796

LIPIEJKO M.: *Zajęcia ruchowe w przedszkolu : ćwiczenia gimnastyczne*. Warszawa : PWN Wydaw. Szkolne, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 796.41 ; W 52918

LIPIEJKO M.: *Zajęcia ruchowe w przedszkolu : ćwiczenia poranne*. Warszawa : PWN Wydaw. Szkolne, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 796.41 ; W 52916

LIPIEJKO M.: *Zajęcia ruchowe w przedszkolu : gry i zabawy ruchowe*. Warszawa : PWN Wydaw. Szkolne, cop. 2016. Sygn.: CZYT. 796.1/.2 ; W 52920

LIS J., OLSZAŃSKI T.: *Wiek igrzysk : 1896 Ateny - 1996 Atlanta / [oraz] D. Chruścicki, S. Grzegorzczak*. Warszawa : Polskie Wydaw. Sportowe „Sprint”, 1997. Sygn.: CZYT. 796.032

ŁUCZAK M.: *30 lat Konińskiego Klubu Szermierczego 1966-1996*. Konin : Wyd. Spraw Społecznych Urzędu Wojewódzkiego, 1996. Sygn.: CZYT. 796.8

MADEJ B., WŁODKOWSKI L.: *Stadion pełen wspomnień*. Łódź : Wydaw. Łódzkie, 1978. Sygn.: MCZYT 53138

MAKOWIECKI A.: *Espana ,82 : nerwy, radość, zwątpienie, zwycięstwo*. Łódź : Krajowa Agencja Wydaw. RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1982. Sygn.: MCZYT 53172 ; W 53186

MALESZEWSKI W.: *Nauczanie koszykówki : podręcznik dla instruktora koła sportowego*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1954. Sygn.: CZYT. KKD

MARSZEWSKI S.: *Zimowa zaprawa lekkoatlety*. Warszawa : Wydaw. Min. Obrony Narodowej na zlec. Głównego Kom. Kultury Fizycznej, 1951. Sygn.: CZYT. KKD

MAZAN L.: *Pochowajcie mnie na polu karnym Cracovii / współpr. W. Ślusarski*. [Kraków] : Wydaw. Kolorowe, 2006. Sygn.: MCZYT 53135

MECNER K.: *Historia Mundiali 1970-1974*. Katowice : Krzysztof Mecner Of. Wydawniczo-Usługowa „Mecner Media”, [2016]. Sygn.: CZYT. 796.332

MECNER K.: *Mistrzostwa Polski siatkarek 1929-2016*. [Katowice] : Krzysztof Mec-

ner Of. Wydawniczo-Uslugowa „Mecner Media”, [2016]. Sygn.: CZYT. 796.325

MECNER K.: *Skoki przez przeszkody : mistrzowskie konkursy*. [Katowice] : Krzysztof Mecner Of. Wydawniczo-Uslugowa „Mecner Media”, [2016]. Sygn.: CZYT. 798

MECNER K.: *Tenis stołowy Mistrzostwa Europy 1958-2015*. [Katowice] : Krzysztof Mecner Of. Wydawniczo-Uslugowa „Mecner Media”, [2015]. Sygn.: CZYT. 796.3

MICHNIEWICZ I., MICHNIEWICZ R.: *Obserwacja w ratownictwie wodnym / Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu*. Kalisz : Wydaw. Uczelniane PWSZ, 2015. Sygn.: CZYT. 797.1/.2

MISIOROWSKA J., KRZEŚNIAK A.: *Podstawy żywienia w sporcie / Wyższa Szkoła Edukacja w Sporcie*. Warszawa : WSEwS, 2014. Sygn.: CZYT. 796:61 ; W 52985-52986

MLYNARCZYK J.: *Kochana piłeczko / rozm. J. Dąbski, A. Roman, S. Szczepłęk*. Warszawa : „Temark”, 1992. Sygn.: MCZYT 52868

Monografia KKS „Kolejarz” Stróże 1949-1999 / [oprac. W. Basiaga, M. Poręba, E. Poręba]. Stróże ; Kraków : PKP Druk. Kolejowa, 1999. Sygn.: CZYT. 796(091)

MUZIA G.: *70 lat Piasta Gliwice*. Gliwice : Muzeum w Gliwicach, 2016. Sygn.: CZYT. 796(091)

Na olimpijskim szlaku 1980 : Moskwa, Lake Placid / [aut. tekstów K. Blauth i in.]. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1981. Sygn.: CZYT. 796.032

NAVRATILOVA M., NICKLES L.: *Grać, aby przegrać*. Warszawa : „Świat Książki”, 1995. Sygn.: MCZYT 53147

NICIEJEWSKI P.: *Going to the match / [wstęp. J. Wilson]*. Warszawa : „Magnus”, 2016. Sygn.: MCZYT 53223

NOGA R.: *Żużel w PRL-u : sport żużlowy w Polsce w latach 1948-1989*. Toruń : Wydaw. Nauk. Uniw. Mikołaja Kopernika, 2016. Sygn.: CZYT. 796.6/.7

NYCZ T., WITKOWSKI S.: *40 lat Turnieju Szachowego „O Złotą Wieżę”*. Warszawa : Wydaw. Szachowe „Penelopa”, 1998. Sygn.: CZYT. 793/794

O'BANNON A.: *Sztuka wędrowania z plecakiem i biwakowania w terenie / il. M. Clelland!* Warszawa : „Sklep Podróżnika”, 2012. Sygn.: CZYT. 338.48-52

O'BANNON A.: *Sztuka zimowej wędrówki czyli Jak przemieszczać się na nartach i biwakować w śniegu / il. M. Clelland!* Warszawa : „Sklep Podróżnika”, 2010. Sygn.: CZYT. 338.48-52

Olimpijskie konkursy sztuki Wawrzyny Olimpijskie : laureaci krajowych i międzynarodowych olimpijskich konkursów sztuki 1912-2012 i Wawrzynu Olimpijskiego 1969-2008 : praca zbiorowa / pod red. K. Hądzelka, K. Zuchory ; Polski Komitet Olimpijski. Warszawa : „Estrella”, 2012. Sygn.: CZYT. 796.032

ORŁOWSKI L.: *Barça : złota dekada*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332 ; W 52760

80 lat piłkarstwa na Mazowszu 1921-2001 : [praca zbiorowa / pod red. J. Lechowskiego ; aut. K. Bazylów i in.] ; Mazowiecki Związek Piłki Nożnej. Warszawa : [MZPN], 2001. Sygn.: CZYT. 796.332

OSIŃSKI W.: *Nadwaga i otyłość : aktywność fizyczna w profilaktyce i terapii / patr. meryt. Komitet Rehabilitacji, Kultury Fizycznej i Integracji Społecznej PAN*. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL,

2016. Sygn.: CZYT. 615.8 ; W 52801-52802

OSTROWSKA-DOŁĘGOWSKA M., DOŁĘGOWSKI K.: *Szczęśliwi biegają ultra : jak przebiec 100 km w jeden dzień, kość ból śpiewem i postawić pasję ponad dom i kredyt*. Wyd. 1, dodr. Łódź : „Galaktyka”, 2016. Sygn.: MCZYT 53239

Panorama zamojskiego sportu / [oprac. i red. M. Jawor i M. Kowalik]. Zamość : Urząd Miasta, [ok. 2006]. Sygn.: MCZYT 53141

Panteon polskiego sportu / [red. A. Martynkin i J. Żdzarski]. [Warszawa] : Of. Wydaw. Przybylik &, [2014]. Sygn.: CZYT. 796(091)

PAWŁOWSKI J.: *Najdłuższy pojedynek : [spowiedź szablisty wszechczasów - agenta CIA]*. Warszawa : „Da Capo” : „Zebra”, 1994. Sygn.: MCZYT 53178

Percepcja wzrokowa w grach sportowych : podstawy teoretyczne i implikacje praktyczne / pod red. T. Zwierko. Szczecin : Wydaw. Nauk. Uniw. Szczecińskiego, 2016. Sygn.: CZYT. 796.3

PIASECKI M.: *Mundur siatkarza : historia męskiej sekcji siatkówki Gwardii Wrocław*. Warszawa : Fund. na rzecz Historii Polskiego Sportu, 2016. Sygn.: CZYT. 796.325

PIECHAL T.: *Igrzyska XXXI Olimpiady - Rio 2016* / [zdj. B. Zborowski, S. Sikora ; Polski Komitet Olimpijski]. Warszawa : „Estrella”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.032

PIEKARSKI W.: *Nie tylko Legia*. Warszawa : Krajowa Agencja Wydaw., 1987. Sygn.: MCZYT 52869

PIETRUSIK K., WOCHNA K.: *Nauczanie pływania dzieci w młodszym wieku szkolnym*. Poznań : AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 797.1/.2

50 lat sportu : jubileusz Łódzkiego Klubu Sportowego / [oprac. W. Kaczmarek i in.]. [Łódź] : Wydaw. Łódzkie, 1958. Sygn.: CZYT. KKD

Piotr Nurowski - Prezes Polskiego Komitetu Olimpijskiego w latach 2005-2010 : *...gdyby żył - 20 czerwca 2015 miałby 70 lat* / [red. A. Majkowski ; tekst i oprac. M. Petruczenko]. Warszawa : VI-Press Joanna Świerczyńska na zlec. Polskiego Komitetu Olimpijskiego, 2015. Sygn.: MCZYT 53116

PLATEK P., RINGER Z.: *70 lat KS Korona Kraków 1919-1989*. Kraków : Komitet Obchodów Jubileuszu 70-lecia KS Korona, 1989. Sygn.: CZYT. 796(091)

Podstawy treningu piłkarskiego i sędziowania. Warszawa : „Sport i Zdrowie”, 1999. Sygn.: MCZYT 53019

PODWIŃSKI T.: *Zarys historii piłkarstwa w okręgu legnickim w latach 1976-2006*. Legnica : Okręgowy Związek Piłki Nożnej w Legnicy, 2006. Sygn.: CZYT. 796.332

Pola golfowe w Polsce 2012 / Mid Golf. Warszawa : „Mid-Golf”, cop. 2012. Sygn.: W 52749

Polacy na szczytach świata : wybór tekstów uczestników siedmiu wypraw alpinistycznych w latach 1933-1939 (Andy, Spitsbergen, Atlas, Kaukaz, Andy, Ruwenzori, Himalaje) / [oprac.] J. Wojsznis. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1966. Sygn.: MCZYT 52964

Polski Związek Piłki Nożnej : honorowi prezesi i członkowie : 1926-1999 / Polski Związek Piłki Nożnej ; oprac. zbior. pod kier. E. Potorejko ; kom. red. E. Potorejko [i in.]. Warszawa : Of. Wydaw. „Spar”, cop. 1999. Sygn.: MCZYT 53199

Poradnik dla animatorów orientacji sportowej / J. Cegiełka [i in.]. Warszawa : Pol-

ski Związek Orientacji Sportowej, 2012. Sygn.: CZYT. 796.5

Poradnik wiejskiego sportowca / [teksty oprac. K. Barański i in. ; red. K.a Paczkowska]. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1953. Sygn.: CZYT. KKD

Program nauczania narciarstwa zjazdowego 2013 / [progr. zaktual. na podst. Programu 2009 przez zesp. aut. pod kier. P. Stawarza ; oprac. mat. filmowego R. Musiałek] ; Stowarzyszenie Instruktorów i Trenerów Narciarstwa Polskiego Związku Narciarstwa. Kraków : SITN-PZN, cop. 2012. Sygn.: W 53046/+2CD/+Dod.

Powieź : sport i aktywność ruchowa / red. R. Schleip ; współred. A. Baker ; współaut. J. Avison [i in.] ; sł. wstępne T.W. Findley. Wyd. 1 pol. / red. nauk. oraz tł. z jęz. ang. R. Gnat. Wrocław : Edra Urban & Partner, 2017. Sygn.: CZYT. 796.012 ; W 52968-52971

Problemy potencjału społecznego organizacji turystycznych, sportowych i ratowniczych w spektrum wielowymiarowych aspektów zarządzania. T. 2 / [red. nauk.] K. Nagody-Mrozowicz, P. Halemba ; Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 338.486 ; W 52922/T.2-52929/T.2

Przepisy gry w piłkę ręczną 7-osobową / [oprac. R. Helemejko, Z. Jeziorny, J. Pasoń] ; Związek Piłki Ręcznej w Polsce. Wrocław : [ZPRwP], 1981. Sygn.: MCZYT 52994

Przepisy gry w piłkę siatkową / [teksty oprac. W. Twardo]. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1953. Sygn.: CZYT. KKD

Przepisy zawodów w lekkiej atletyce : (skrótowe) / [oprac.] Polski Związek Lekkiej Atletyki. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1978. Sygn.: MCZYT 5289

Przepisy zawodów w lekkiej atletyce 1964 / Polski Związek Lekkiej Atletyki. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1964. Sygn.: MCZYT 53162

Przewodnik turysty narciarza : 50 tras w polskich górach / [rozdz. wstępne oraz wybór i oprac. tras M. Franaszek ; aut. tekstów M. Białka i in.]. Gliwice : „Helion – Bezdroża”, cop. 2015. Sygn.: W 53032

PRZYBYLSKI W., MISHCHENKO V., ZASADA M.: *Fizyczne i funkcjonalne przygotowanie piłkarzy nożnych wysokiej klasy* / [Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku]. Gdańsk : Wydaw. Uczelniane AWFIS, cop. 2015. Sygn.: CZYT. 796.332 ; W 53049-53050, 53261

PRZYSIEŻNA B.: *Animacja czasu wolnego. Cz. 1, Imprezy tematyczne dla dzieci i młodzieży* / [Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku]. Gdańsk : Wydaw. Uczelniane AWFIS, 2015. Sygn.: CZYT. 379.8

Raport z Mistrzostw Świata Italia '90 / [oprac. R. Kulesza, E. Zientara ; Polski Związek Piłki Nożnej. Wyd. Szkolenia]. Warszawa : [PZPN], 1990. Sygn.: MCZYT 53174

Ratownictwo wodne, sport pływacki i kultura fizyczna w teorii i praktyce. T. 3 / red. nauk. W. Moska, S. Przybylski, D. Skalski ; [Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku]. Gdańsk : [Wydaw. Uczelniane AWFIS], 2016. Sygn.: CZYT. 797.1/.2

Reguły gry w golfa : zatwierdzone przez R&A Rules Limited oraz The United States Golf Association : [i Reguły Statusu Amatora 2012-2015] / R&A Rules Limited, Polski Związek Golfa. Wyd. 32, obowiązuje od 1 stycznia 2012 r. Szczecin : „Mediatour”, [2012]. Sygn.: CZYT. 796.3

ROGOWSKI Z.K.: *Historia ostatniej sekundy*. Warszawa : Wydaw. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1959. Sygn.: CZYT. KKD

Rynek sportu : zarys problematyki / J. Jedel [i in. ; Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku]. Gdańsk : Wydaw. Uczelniane AWFIS, 2015. Sygn.: W 52839

SELES M.: *Przezwyćczyć strach : [autobiografia]* / współpr. N. Richardson. Kraków : „Znak”, 1998. Sygn.: MCZYT 53079

70 lat GTS Wisła / [red. albumu Z. Ringer ; teksty T. Górski i in. ; zdj. J. Bydliński i in.]. [Kraków] : Wydaw. Komitetu Obchodów 70-lecia GTS Wisła i KS Cracovia, [1976]. Sygn.: MCZYT 53124

70 lat Podokręgu Piłki Nożnej Chrzanów 1945-2015 / [red. Z. Klatka] ; Podokrąg Piłki Nożnej Chrzanów, Małopolski Związek Piłki Nożnej. Chrzanów ; [Babice : Urząd Gminy], 2015. Sygn.: CZYT. 796.332 ; W 52945

SIEKIERA R.: *Początki polskiej publicystyki sportowej w ujęciu genologicznym : „Przegląd Sportowy” w latach 1921-1925*. Łódź : Wydaw. Uniw. Łódzkiego, 2016. Sygn.: CZYT. 796

SIENIARSKI S.: *Kolejowy Klub Sportowy „Polonia” : 70 lat „Czarnych Koszul”*. Warszawa : Wydaw. KKS „Polonia”, 1984. Sygn.: CZYT. 796(091)

SIENKIEWICZ S.: *Kibice na start! : historia Mistrzostw Polski Kibiców Sportowych*. [Ostrów Wlkp.] : „Vera”, 2016. Sygn.: CZYT. 796

SŁOMA S.: *Zostań mistrzem narciarstwa : ponad 100 praktycznych ćwiczeń przydatnych na stoku*. [Chorzów] : Centrum Szkolenia Kadr, 2016. Sygn.: CZYT. 796.9 ; W 53129

SŁOMIŃSKI M., KORDEK M.: *Robert Lewandowski : fantastyczna dziewiątka*. Warszawa : „RM”, cop. 2016. Sygn.: MCZYT 53033 ; W 53034

SŁOWAK M., RYBIŃSKI M.: *Wielobój sprawnościowy przedszkolaków : [organizacja modelowej imprezy sportowej]*. Warszawa : Wyższa Szkoła Edukacja w Spocie, 2014. Sygn.: CZYT. 796.01

SMOLKA S.: *Joachim Maj*. Leszno : Firma Wydaw. „Danuta”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.6/.7

Sport / pod red. D. Skotarczak i K. Bittner. Poznań : Oddz. Inst. Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu : Inst. Historii UAM, 2015. Sygn.: CZYT. 796(091)

Sport '90 : Świat, Europa, Polska : [rekordy, imprezy, zestawienia] / oprac. S. Brzóska [i in.]. Warszawa : AGRO-L, 1991. Sygn.: CZYT. 796

Sport i dyplomacja / [zesp. red. M. Kosszewska, W. Rybczyński, H. Urbaś ; Polski Komitet Olimpijski. Warszawa : „Estrela”, 2015. Sygn.: CZYT. 796 ; W 53268

Srebrna drużyna / red. J. Barszczewski. Warszawa : Krajowa Agencja Wydaw. RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1974. Sygn.: MCZYT 53150 ; W 53188

ŠTEJNBAH V.L.: *Rękawice za milion dolarów*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1975. Sygn.: MCZYT 53165

STREJLAU A.: *Autobiografia* / rozm. A. Person. Warszawa : „Tenten”, cop. 1994. Sygn.: MCZYT 52963

STRZYŻEWSKI S.: *Lekka atletyka : skoki, rzuty*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1957. Sygn.: CZYT. KKD

SUSZKO J., TOMASZEWSKI B.: *Samotność w peletonie : trzy opowieści sportowe*. Poznań : Wydaw. Poznańskie, 1968. Sygn.: MCZYT 52988

SWINNEN, BRAM *Strength training for soccer*. London ; New York : Routledge Taylor & Francis Group, cop. 2016. Sygn.: W 53076

SZAFKOWSKI Z.: *40 lat Gorzowskiego Związku Sportu Niepełnosprawnych „Start” (1976-2016)*. Gorzów Wlkp. : [Lubuska rada Olimpijska], 2016. Sygn.: CZYT. 796(091) ; W 52947

SZAFKOWSKI Z.: *Sport w Szczecinie w latach 1996-2007 : fakty i wydarzenia* / [Lubuska Rada Olimpijska, Polskie Tow. Nauk. Kultury Fizycznej. Oddz. w Gorzowie Wlkp.]. Gorzów Wlkp. ; Szczecin : [LRO], 2008. Sygn.: W 53177

SZALEWICZ A.: *Centrum Olimpijskie : spełnione marzenia*. Warszawa : „Estrella”, 2014. Sygn.: CZYT. 796.032

SZARAMA P.: *Jerzy Kulej : w cieniu podium / współpr. W. Kulej*. Warszawa : „Melanż”, 2016. Sygn.: MCZYT 53000 ; W 53001

SZCZUCKA E.: *Medale na śniegu : 60 lat Klubu Sportowego „Śnieżka” Karpacz 1947-2007*. Karpacz : Klub Sportowy „Śnieżka” Karpacz, 2007. Sygn.: MCZYT 53181

60 lat KS „Górnik” Wieliczka 1947-2007 / [red. i oprac. W. Gorczyca]. Wieliczka ; [Kraków : „Fall”], 2007. Sygn.: CZYT. 796(091)

60 lat pod szczęśliwą gwiazdą / [oprac. G. Aleksandrowicz i in. ; kom. red. J. Janowski i in.]. Kraków : Tow. Sportowe „Wiśła”, dr. 1967. Sygn.: MCZYT 53192

60 lat SKS Cracovia 1906-1966 / [oprac. T. Dobosz, J. Kukulski]. Kraków : Druk.

Związkowa, Spółdz. Pracy, 1966. Sygn.: MCZYT 53121

60 lat w służbie strzybnickiej społeczności : obchody jubileuszowe w roku 40-lecia PRL / Klub Sportowy „ZAMET” Strzybnica w Tarnowskich Górach. Tarnowskie Góry : KS „ZAMET” Strzybnica, 1984. Sygn.: MCZYT 53139

SZEWIŃSKI J., FIDUSIEWICZ L.: *Irena Szewińska w fotografii i malarstwie*. Warszawa : [b.w.], 2014. Sygn.: CZYT. 796.42/.43

SZEWS P., SIEKIERA R.: *Zawód dziennikarz, komentator sportowy : kulisy pracy i warsztatu*. Łódź : Wydaw. Uniw. Łódzkiego, 2016. Sygn.: CZYT. 796

SZMEL B.L.: *Najpiękniejsze chwile reprezentacji Polski* / fot. A. Adams i in.]. Katowice : „GiA” : na zlec. Polskiego Związku Piłki Nożnej, cop. 2011. Sygn.: CZYT. 796.332

SZTOCHEL M.: *Łada Biłgoraj 1945-2015 : 70-lecie klubu sportowego z Biłgoraja*. Biłgoraj : „Izamarka”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

TCHÓRZ T., LUDWICZAK M.: *Dorastanie w grze - wszechstronny rozwój zawodnika : kategoria wiekowa U8-U12*. Warszawa : „Sport and Profit”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

TITTENBRUN J.: *Pieniądz kręci piłką : stosunki ekonomiczno-własnościowe w futbolu*. Warszawa : Wydaw. Nauk. PWN, 2016. Sygn.: MCZYT 53231

TOMASZEWSKI B.: *Pożegnalna defilada*. Warszawa : „Iskry”, 1990. Sygn.: MCZYT 53184

TOMASZEWSKI B.: *Rok olimpijski*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1965. Sygn.: MCZYT 52874

TOMASZEWSKI B.: *Romantyczne mecze*. Warszawa : „Sport „Turystyka”, 1968. Sygn.: MCZYT 53078

TOMASZEWSKI B.: *Spotkania ze sportem*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1964. Sygn.: MCZYT 53175

TOMASZEWSKI K.L.: *Bohdan Tomaszewski : poeta mikrofonu*. Warszawa : Polska Of. Wydaw. Logan, 1992. Sygn.: MCZYT 52896

TOMASZEWSKI K.L.: *Stadion Zachodzącego Słońca*. Wyd. 6 rozsz. / na podst. „Poety Mikrofonu”(1992), „Zawodowca” (2004, 2005) i „Stadionu Zachodzącego Słońca” (2006, 2008). Warszawa : [Polska Of. Wydaw. Logan], 2012. Sygn.: MCZYT 52893

WALOSZEK J.: *Śląski Związek Piłki Nożnej Podokręg Zabrze : księga jubileuszowa*. Zabrze : ŚZPN, 2001. Sygn.: CZYT. 796.332

WEBBER M.: *Moja Formuła 1 : [autobiografia]*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: MCZYT 53004

WIELICKI K.: *Mój wybór : wywiad-rzeka*. T. 1 / [rozm.] P. Drożdż ; [red. i wybór zdj. P. Drożdż]. Kraków : „Góry Books”, 2014. Sygn.: MCZYT 53002/T.1

WIELICKI K.: *Mój wybór : wywiad-rzeka*. T. 2 / [rozm.] P. Drożdż ; [red. i wybór zdj. P. Drożdż]. Kraków : „Góry Books”, 2015. Sygn.: MCZYT 53002/T.2

Wierny sprawie kultury fizycznej : w hołdzie profesorowi Kazimierzowi Obodyńskiemu (1941-2015) / red. nauk. A. Nowakowski, A. Rejman. Rzeszów : „RS Druk”, 2016. Sygn.: CZYT. 796(091) ; W 52958

WINCZEWSKI P.: *Zabawy i gry ruchowe aktywizujące mięśnie tułowia : scenariusze zajęć dla nauczycieli wychowania fizycznego i gimnastyki korekcyjnej*. Warszawa :

„Difin”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.1/.2 ; W 53012-53013

WOŁEK T.: *Dlaczego kochamy piłkę?* Warszawa : „Jeronimo Martins Polska – Biedronka”, 2014. Sygn.: MCZYT 53157

WOŹNIAK W.: *Pabianickie Towarzystwo Cyklistów : piłka nożna 1909-1999 : 90 lat „Fioletowych”* / [współpr. aut. J. Alwasiak i in.]. [Pabianice : PTC], dr. 2000. Sygn.: CZYT. 796.332

WÓJCIK J., OFIARA P.: *Wójt : jak go liłem frajerów : o piłce, pieniądzach i kobietach*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

Współczesne problemy wychowania fizycznego. Cz. 2 / pod red. J. Polechońskiego i K. Skalika ; Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 796.01 ; W 53082/Cz.2-53094/Cz.2

ZAKRZEWSKI S.: *Sensacje i rozczarowania olimpijskie*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1972. Sygn.: MCZYT 53146

ZAKRZEWSKI S.: *Skoki*. Wyd. 3. Warszawa : Wydaw. GKKF, 1952. Sygn.: CZYT. KKD

ZAŁEWSKI B.: *Książka treningów : gram jak mistrzowie!* Poznań : „Publicat-Papilon”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332 ; W 53006

Zarys historii klubu : Międzyzakładowy Związkowy Klub Sportowy „Pocztowiec” Poznań / [aut. tekstów B. Adamczak i in.]. Poznań : MZKS „Pocztowiec”, 1982. Sygn.: MCZYT 53156

ZIELIŃSKI R. : *Liga chuliganów*. Wrocław : „Croma”, cop. 1997. Sygn.: CZYT. 796.332

ZIELONKA Z.: *Abecadło piłki ręcznej* / [rys. A. Żurawski]. Warszawa : Związek Piłki Ręcznej w Polsce, 2002. Sygn.: CZYT. 796.322

Złota galeria sławy polskiego sportu / [red. A. Martynkin i J. Żdźarski]. Białsko-Biała : Wydaw. STO, [2013?]. Sygn.: CZYT. 796(091)

ZUPAN M., SWANSON T.: *Kulawy*. Gliwice : „Element”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.3

Zwycięskie wiosła : kronika 80-lecia Lot-to-Bydgoszcz-WSG-Bank Pocztowy. T. 1 / [oprac. tekstu S. Kabat i in.]. Bydgoszcz : [SVP – Studio graficzne], 2008. Sygn.: CZYT. 797.1/.2

Zwycięskie wiosła : kronika 80-lecia Lot-to-Bydgoszcz-WSG-Bank Pocztowy. T. 2 / [oprac. tekstu S. Kabat i in.]. Bydgoszcz : [SVP – Studio graficzne], 2008. Sygn.: CZYT. 797.1/.2

ŻAK P.: *Historia polskiego sportu*. Wyd. 2. Białsko-Biała : „Dragon”, cop. 2015. Sygn.: CZYT. 796(091)

Sztuka, architektura, urbanistyka

BRZEZICKI A.: *Impresje sportowe* / [fot. W. Werner i in.]. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1963. Sygn.: MCZYT 52875

KOWALIK B., FREDYK A.: *Podstawy tańca klasycznego*. Cz. 2 / Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2016. Sygn.: CZYT. 793/794 ; W 53249/Cz.2-53253/Cz.2

Olimpijskie konkursy sztuki Wawrzyny Olimpijskiej : laureaci krajowych i międzynarodowych olimpijskich konkursów sztuki 1912-2012 i Wawrzynu Olimpijskiego 1969-2008 : praca zbiorowa / pod red. K. Hądzela, K. Zuchory ; Polski Komitet Olimpijski. Warszawa : „Estrella”, 2012. Sygn.: CZYT. 796.032

SZALEWICZ A.: *Centrum Olimpijskie : spełnione marzenia*. Warszawa : „Estrella”, 2014. Sygn.: CZYT. 796.032

SZEWIŃSKI J., FIDUSIEWICZ L.: *Irena Szewińska w fotografii i malarstwie*. Warszawa : [b.w.], 2014. Sygn.: CZYT. 796.42/.43

Językoznawstwo, nauka o literaturze

DOMANIEWSKI T.: *Wspomnienia sztydery / zebr., wybrał, koment. opatrzył i do dr. podał T. Domaniewski*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1968. Sygn.: MCZYT 53163

DUŃSKI W.: *Cnoty i błędy*. Warszawa : Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1983. Sygn.: MCZYT 53180

FINN F.J.: *Gra w piłkę i co z niej wynikało*. Kraków : Wydaw. Apostolstwa Modlitwy, Księża Jezuit, dr. 1948. Sygn.: CZYT. KKD

GROCHAŁA B.: *Telewizyjna transmisja sportowa w ujęciu genologii lingwistycznej : na materiale transmisji meczów piłki nożnej*. Łódź : Wydaw. Uniw. Łódzkiego, 2016. Sygn.: CZYT. 796

JARZĘBOWSKI W.: *Opowiadania o Bronku Czechu*. Warszawa : „Nasza Księgarnia”, 1957. Sygn.: CZYT. KKD

NATANSON J.: *Wspaniali*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1983. Sygn.: MCZYT 53166

Niemiecki : Langenscheidt słownik kieszonkowy polsko-niemiecki, niemiecko-polski / oprac. S. Walewski, U. Czerska. Warszawa : Platforma Dystrybucyjna „Edu-Książka”, cop. 2014. Sygn.: W 52930-52931

SUSZKO J., TOMASZEWSKI B.: *Samotność w peletonie : trzy opowieści sportowe*.

Poznań : Wydaw. Poznańskie, 1968. Sygn.: MCZYT 52988

TOMASZEWSKI B.: *Pożegnalna defilada*. Warszawa : „Iskry”, 1990. Sygn.: MCZYT 53184

TOMASZEWSKI B.: *Romantyczne mecze*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1968. Sygn.: MCZYT 53078

Geografia, opisy krajów, podróże

Geotourism : organization of the tourism and education in the geoparks in the Middle-Europe Mountains / ed. A. Szponar, S. Toczek-Werner ; University of Business in Wrocław. Wrocław : Wyższa Szkoła Handlowa, 2016. Sygn.: W 53109

Przewodnik turysty narciarza : 50 tras w polskich górach / [rozdz. wstępne oraz wybór i oprac. tras M. Franaszek ; aut. tekstów M. Białka i in.]. Gliwice : „Helion – Bezdroża”, cop. 2015. Sygn.: W 53032

BARANOWSKI K.: *Bujanie w morskiej pianie*. Warszawa : Fundacja Szkoła pod Żaglami Krzysztofa Baranowskiego, 2014. Sygn.: W 52943

PRÓSZYŃSKA-BORDAS H.: *Krajoznawstwo : tradycja i współczesność*. Warszawa : „Difin”, 2016. Sygn.: CZYT. 91 ; W 52768-52769

SZATKOWSKI W.: *Tatry na nartach : przewodnik skituirowy*. Zakopane : Wydaw. Tatrzańskiego Parku Narodowego, 2014. Sygn.: W 53098

Historia, biografie

ADAMS T., RIDLEY J.: *Uzależniony*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332 ; W 52777

ANCELOTTI C.: *Dyskretnie przywództwo : zdobywając serca, inspirować umysły*,

wygrywając mecze / współpr. C. Brady i M. Forde. Kraków : Insignis Media, cop. 2016. Sygn.: MCZYT 52997

BABB K.: *Iverson : życie to nie gra*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.323 ; W 52766

BACHLEDA-CURUŚ A.: *Taki szary śnieg*. Warszawa : „Czytelnik”, 1985. Sygn.: MCZYT 52871

BALAGUE G.: *Cristiano Ronaldo : biografia*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: MCZYT 53214 ; W 53215

BARANOWSKI K.: *Bujanie w morskiej pianie*. Warszawa : Fund. Szkoła pod Żaglami Krzysztofa Baranowskiego, 2014. Sygn.: W 52943

BOGUSZ A.: *Łódzcy olimpijczycy 1924-1992*. Łódź : Muzeum Sportu i Turystyki, 1992. Sygn.: MCZYT 53137

BOGUSZ A.: *Żydowskie stowarzyszenia sportowe Łodzi 1897-1939*. Łódź : Muzeum Sportu i Turystyki, 1992. Sygn.: MCZYT 53144

CHMIELEWSKI Z.: *Historia polonijnego ruchu sportowego 1887-2014*. Warszawa : „Estrella”, [2015]. Sygn.: MCZYT 53179

CROSS J.: *Arsène Wenger : generał i jego kanonierzy*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332 ; W 52758

40 lat tenisa polskiego 1921-1961 / [zebr., oprac. i zred. E. Cunge]. Warszawa : Polski Związek Tenisowy, 1961. Sygn.: MCZYT 52876

DIXON T.: *Floyd Mayweather : najdroższe pięści świata* / wstęp J. Pindera. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.8

Dramaty najmocniejszych : najdramatyczniejsze przeżycia w karierze sportowej

czołowych polskich sportowców / I. Kirszenstein [i in.] ; spisał Z.K. Rogowski. Warszawa : „Nasza Księgarnia”, 1971. Sygn.: MCZYT 53191

DUBRAWSKA A.: *Sami ale nie samotni*. Warszawa : Krajowa Agencja Wydaw. RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1984. Sygn.: MCZYT 53145

ELJASZEWICZ J.: *Z dziejów ruchu sportowego w Pruszkowie w latach 1916-1974*. Pruszków : Książnica Pruszkowska im. H. Sienkiewicza, 2015. Sygn.: CZYT. 796(091)

FERGUSON A., MORITZ M.: *Być liderem*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: MCZYT 53210 ; W 53211

GRYGAJTIS K.: *Józef Stalin oraz sowiecka geopolityka i geostrategia lat 1924-1953*. Nysa : Of. Wydaw. PWSZ, 2011. Sygn.: CZYT. 93/94

HALBERSTAM D.: *Grać i wygrać : Michael Jordan i świat NBA*. Wyd. 2. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: W 52763

HIAASEN C.: *Pilką do dołka*. Katowice : „Sonia Draga”, 2009. Sygn.: MCZYT 53149

Historia polskiego i niemieckiego sportu w XIX i XX wieku : idee, ludzie, polityka i kultura / pod red. D. Wojtaszyna, W. Stępińskiego, J. Eidera. Poznań : „Nauka i Innowacje”, 2016. Sygn.: CZYT. 796(091) ; W 52831

INIESTA A., LOPEZ M., BESA R.: *Artysta futbolu : [gra mojego życia]*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: MCZYT 53212 ; W 53213

ISAKOVA M.G.: *Na torach lodowych*. Warszawa : „Nasza Księgarnia”, 1952. Sygn.: CZYT. KKD

JABŁOŃSKI K., ZAWIOŁA W.: *Czarodziej wiatru : życie na regatach, czyli hi-*

storia wyjątkowego żeglarza. Warszawa : „Edipresse Polska”, cop. 2016. Sygn.: MCZYT 52998

JARZEBOWSKI W.: *Opowiadania o Bronku Czechu*. Warszawa : „Nasza Księgarnia”, 1957. Sygn.: CZYT. KKD

JÓŻWIK M.: *Rowerem do Europy*. Warszawa : Polska Oficyna Wydaw. „BGW”, 1992. Sygn.: MCZYT 53183

JUCEWICZ A., STĘPIŃSKI W.: *Chwała olimpijczykom : 1939-1945*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1968. Sygn.: MCZYT 53122

Kartki z dziejów sportu Bielska i Białej / oprac. tekstów zesp. pod kier. J. Klisia [i in.]. Bielsko-Biała : „Batur”, 1996. Sygn.: MCZYT 53134

KORTKO D., PIETRASZEWSKI M.: *Kukuczka : opowieść o najśłynniejszym polskim himalaistcie*. Warszawa : „Agora”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.5 ; W 52771

KUKULSKI J.: *70 lat KOZPN : 1919-1989 / Krakowski Okręgowy Związek Piłki Nożnej* ; [zdj. R. Kubiczek i W. Niziński]. Kraków : KOZPN, 1989. Sygn.: MCZYT 53017

KUKULSKI J.: *Pierwsze mecze, pierwsze bramki... : piłkarstwo krakowskie od kolebki do założenia Krakowskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej*. Kraków : Wydaw. Literackie, cop. 1988. Sygn.: CZYT. 796.332

LANG C.: *Zawodowiec* / współpr. G. Kalinowski. Warszawa : „Akurat”, 2016. Sygn.: MCZYT 53014 ; W 53015

Leksykon 1466 najlepszych zawodniczek i zawodników w kolarstwie polskim 1919-2015 / pod red. B. Tuszyńskiego. Warszawa : Fund. Centrum Edukacji Olimpijskiej, 2016. Sygn.: CZYT. 796.6/.7

LIS J., OLSZAŃSKI T.: *Wiek igrzysk : 1896 Ateny - 1996 Atlanta* / [oraz] D. Chruścicki, S. Grzegorzczak. Warszawa : Polskie Wydaw. Sportowe „Sprint”, 1997. Sygn.: CZYT. 796.032

ŁUCZAK M.: *30 lat Konińskiego Klubu Szermierczego 1966-1996*. Konin : Wydż. Spraw Społecznych Urzędu Wojewódzkiego, 1996. Sygn.: CZYT. 796.8

MECNER K.: *Historia Mundiali 1970-1974*. Katowice : Krzysztof Mecner Of. Wydawniczo-Usługowa „Mecner Media”, [2016]. Sygn.: CZYT. 796.332

MECNER K.: *Mistrzostwa Polski siatkarów 1929-2016*. [Katowice] : Krzysztof Mecner Of. Wydawniczo-Usługowa „Mecner Media”, [2016]. Sygn.: CZYT. 796.325

MECNER K.: *Tenis stołowy Mistrzostwa Europy 1958-2015*. [Katowice] : Krzysztof Mecner Of. Wydawniczo-Usługowa „Mecner Media”, [2015]. Sygn.: CZYT. 796.3

Monografia KKS „Kolejarz” Stróże 1949-1999 / [oprac. W. Basiaga, M. Poręba, E. Poręba]. Stróże ; Kraków : PKP Druk. Kolejowa, 1999. Sygn.: CZYT. 796(091)

MUZIA G.: *70 lat Piasta Gliwice*. Gliwice : Muzeum w Gliwicach, 2016. Sygn.: CZYT. 796(091)

NATANSON J.: *Wspaniali*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1983. Sygn.: MCZYT 53166

NAVRATILOVA M., NICKLES L.: *Grać, aby przegrać*. Warszawa : „Świat Książki”, 1995. Sygn.: MCZYT 53147

80 lat piłkarstwa na Mazowszu 1921-2001 : [praca zbiorowa / pod red. J. Lechowskiego ; aut. K. Bazyłow i in.] ; Mazowiecki Związek Piłki Nożnej. Warszawa : [MZPN], 2001. Sygn.: CZYT. 796.332

OSTROWSKA-DOŁĘGOWSKA M., DOŁĘGOWSKI K.: *Szczęśliwi biegają ultra : jak przebiec 100 km w jeden dzień, kość ból śpiewem i postawić pasję ponad dom i kredyt*. Wyd. 1, dodr. Łódź : „Galaktyka”, 2016. Sygn.: MCZYT 53239

Panteon polskiego sportu / [red. A. Martynkin i J. Żdźarski]. [Warszawa] : Of. Wydaw. Przybylik &, [2014]. Sygn.: CZYT. 796(091)

PAWŁOWSKI J.: *Najdłuższy pojedynek : [spowiedź szablisty wszechczasów - agenta CIA]*. Warszawa : „Da Capo” : „Zebra”, 1994. Sygn.: MCZYT 53178

50 lat sportu : jubileusz Łódzkiego Klubu Sportowego / [oprac. W. Kaczmarek i in.]. [Łódź] : „Wydaw. Łódzkie”, 1958. Sygn.: CZYT. KKD

Piotr Nurowski - Prezes Polskiego Komitetu Olimpijskiego w latach 2005-2010 : ...gdyby żył - 20 czerwca 2015 miałby 70 lat / [red. A. Majkowski ; tekst i oprac. M. Petruczenko]. Warszawa : VI-Press Joanna Świerczyńska na zlec. Polskiego Komitetu Olimpijskiego, 2015. Sygn.: MCZYT 53116

PODWIŃSKI T.: *Zarys historii piłkarstwa w okręgu legnickim w latach 1976-2006*. Legnica : Okręgowy Związek Piłki Nożnej w Legnicy, 2006. Sygn.: CZYT. 796.332

Polacy na szczytach świata : wybór tekstów uczestników siedmiu wypraw alpinistycznych w latach 1933-1939 (Andy, Spitsbergen, Atlas, Kaukaz, Andy, Ruwenzori, Himalaje) / [oprac.] J. Wojsznis. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1966. Sygn.: MCZYT 52964

Polski Związek Piłki Nożnej : honorowi prezesi i członkowie : 1926-1999 / Polski Związek Piłki Nożnej ; oprac. zbior. pod kier. E. Potorejko ; kom. red. E. Potorejko [i in.]. Warszawa : Of. Wydaw. „Spar”, cop. 1999. Sygn.: MCZYT 53199

SELES M.: *Przezwyćczyć strach : [autobiografia] /* współpr. N. Richardson. Kraków : „Znak”, 1998. Sygn.: MCZYT 53079

70 lat GTS Wisła / [red. albumu Z. Ringer ; teksty T. Górski i in. ; zdj. J. Bydliński i in.]. [Kraków] : Wydaw. Komitetu Obchodów 70-lecia GTS Wisła i KS Cracovia, [1976]. Sygn.: MCZYT 53124

70 lat Podokręgu Piłki Nożnej Chrzanów 1945-2015 / [red. Z. Klatka] ; Podokręg Piłki Nożnej Chrzanów, Małopolski Związek Piłki Nożnej. Chrzanów ; [Babice : Urząd Gminy], 2015. Sygn.: CZYT. 796.332 ; W 52945

SIENIARSKI S.: *Kolejowy Klub Sportowy „Polonia” : 70 lat „Czarnych Koszul”*. Warszawa : Wydaw. KKS „Polonia”, 1984. Sygn.: CZYT. 796(091)

SIENKIEWICZ S.: *Kibice na start! : historia Mistrzostw Polski Kibiców Sportowych*. [Ostrów Wlkp.] : „Vera”, 2016. Sygn.: CZYT. 796

SŁOMIŃSKI M., KORDEK M.: *Robert Lewandowski : fantastyczna dziewiątka*. Warszawa : „RM”, cop. 2016. Sygn.: MCZYT 53033 ; W 53034

SMOŁKA S.: *Joachim Maj*. Leszno : Firma Wydaw. „Danuta”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.6/.7

Sport / pod red. D. Skotarczak i K. Bittner. Poznań : Oddz. Inst. Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu : Inst. Historii UAM, 2015. Sygn.: CZYT. 796(091)

ŚTEJNBAH V.L.: *Rękawice za milion dolarów*. Warszawa : „Sport i Turystyka”, 1975. Sygn.: MCZYT 53165

STREJLAU A.: *Autobiografia / rozm.* A. Person. Warszawa : „Tenten”, cop. 1994. Sygn.: MCZYT 52963

SZAFKOWSKI Z.: *40 lat Gorzowskiego Związku Sportu Niepełnosprawnych „Start” (1976-2016)*. Gorzów Wlkp. : [Lubuska rada Olimpijska], 2016. Sygn.: CZYT. 796(091) ; W 52947

SZAFKOWSKI Z.: *Sport w Szczecinie w latach 1996-2007 : fakty i wydarzenia /* [Lubuska Rada Olimpijska, Polskie Tow. Nauk. Kultury Fizycznej. Oddz. w Gorzowie Wlkp.]. Gorzów Wlkp. ; Szczecin : [LRO], 2008. Sygn.: W 53177

SZARAMA P.: *Jerzy Kulej : w cieniu podium /* współpr. W. Kulej. Warszawa : „Melanż”, 2016. Sygn.: MCZYT 53000 ; W 53001

SZCZUCKA E.: *Medale na śniegu : 60 lat Klubu Sportowego „Śnieżka” Karpacz 1947-2007*. Karpacz : KS „Śnieżka” Karpacz, 2007. Sygn.: MCZYT 53181

60 lat KS „Górnik” Wieliczka 1947-2007 / [red. i oprac. W. Gorczyca]. Wieliczka ; [Kraków : „Fall”], 2007. Sygn.: CZYT. 796(091)

60 lat pod szczęśliwą gwiazdą / [oprac. G. Aleksandrowicz i in. ; kom. red. J. Janowski i in.]. Kraków : Tow. Sportowe „Wisła”, dr. 1967. Sygn.: MCZYT 53192

60 lat SKS Cracovia 1906-1966 / [oprac. T. Dobosz, J. Kukulski]. Kraków : Druk. Związkowa, Spółdz. Pracy, 1966. Sygn.: MCZYT 53121

60 lat w służbie strzybnickiej społeczności : obchody jubileuszowe w roku 40-lecia PRL / Klub Sportowy „ZAMET” Strzybnica w Tarnowskich Górach. Tarnowskie Góry : KS „ZAMET” Strzybnica, 1984. Sygn.: MCZYT 53139

SZTOCHEL M.: *Łada Biłgoraj 1945-2015 : 70-lecie klubu sportowego z Biłgoraja*. Biłgoraj : „Izamarka”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

TOMASZEWSKI K.L.: *Bohdan Tomaszewski : poeta mikrofonu*. Warszawa : Polska Of. Wydaw. Logan, 1992. Sygn.: MCZYT 52896

WALOSZEK J.: *Śląski Związek Piłki Nożnej Podokręg Zabrze : księga jubileuszowa*. Zabrze : SZPN, 2001. Sygn.: CZYT. 796.332

WEBBER M.: *Moja Formuła 1 : [autobiografia]*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: MCZYT 53004

WIELICKI K.: *Mój wybór : wywiad-rzeka*. T. 1 / [rozm.] P. Drożdż ; [red. i wybór zdj. P. Drożdż]. Kraków : „Góry Books”, 2014. Sygn.: MCZYT 53002/T.1

WIELICKI K.: *Mój wybór : wywiad-rzeka*. T. 2 / [rozm.] P. Drożdż ; [red. i wybór zdj. P. Drożdż]. Kraków : „Góry Books”, 2015. Sygn.: MCZYT 53002/T.2

WÓJCIK J., OFIARA P.: *Wójt : jak go liłem frajerów : o piłce, pieniądzach i kobietach*. Kraków : „Sine Qua Non”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.332

Zarys historii klubu : Międzyzakładowy Związkowy Klub Sportowy „Pocztowiec” Poznań / [aut. tekstów B. Adamczak i in.]. Poznań : MZKS „Pocztowiec”, 1982. Sygn.: MCZYT 53156

Złota galeria sławy polskiego sportu / [red. A. Martynkin i J. Żdźarski]. Bielsko-Biała : Wydaw. STO, [2013?]. Sygn.: CZYT. 796(091)

Zwycięskie wiosła : kronika 80-lecia Lotto-Bydgoszcz-WSG-Bank Pocztowy. T. 1 / [oprac. tekstu S. Kabat i in.]. Bydgoszcz : [SVP - Studio graficzne], 2008. Sygn.: CZYT. 797.1/.2

Zwycięskie wiosła : kronika 80-lecia Lotto-Bydgoszcz-WSG-Bank Pocztowy. T. 2 / [oprac. tekstu S. Kabat i in.]. Bydgoszcz : [SVP - Studio graficzne], 2008. Sygn.: CZYT. 797.1/.2

ZUPAN M., SWANSON T.: *Kulawy*. Gliwice : „Element”, 2016. Sygn.: CZYT. 796.3

ŻAK P.: *Historia polskiego sportu*. Wyd. 2. Bielsko-Biała : „Dragon”, cop. 2015. Sygn.: CZYT. 796(091)

WYDAWNICTWA AWF

*Problemy potencjału społecznego organizacji
turystycznych, sportowych i ratowniczych
w spektrum wielowymiarowych aspektów
zarządzania*

T. 2

Red. K. Nagody-Mrozowicz, P. Halemba

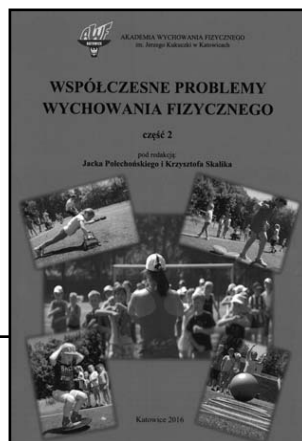
2016

*Współczesne problemy wychowania
fizycznego*

Cz. 2

Pod red. J. Polechońskiego i K. Skalika

2016

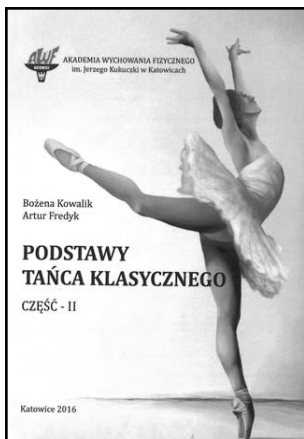

Joga w kontekstach kulturowych

I

Red. nauk J. Szopa, A. Budzisz

Vol. 52, 2016

Podstawy tańca klasycznego

Cz. 2

B. Kowalik, A. Fredek

2016

*Uroczystość nadania profesorowi dr
hab. n. med. Michałowi Toborkowi
godności doctora honoris causa Akademii
Wychowania Fizycznego im. Jerzego
Kukuczki w Katowicach*

2016

